

Haakon Unhammer Kvaale

En krise av stort format

Hopen-krisen og norsk suverenitetshevdelse på Svalbard

Masteroppgave i Historie

Veileder: Espen Storli

Mai 2021

Haakon Unhammer Kvaale

En krise av stort format

Hopen-krisen og norsk suverenitetshevdelse på Svalbard

Masteroppgave i Historie
Veileder: Espen Storli
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Innholdsfortegnelse

Forord	III
Kapittel 1: Hvorfor Hopen-krisen?	1
1.1 Problemstilling	3
1.2 Historiografi	4
1.3 Metode	11
1.4 Suverenitets og suverenitetshevdelse i møte med en supermakt	12
1.5 Oppgavens utforming	15
Kapittel 2: "Som aldri må nyttes i krigsøiemed"	17
2.1 Svalbardtraktaten	17
2.2 Den norske stats historie på Svalbard	25
2.3 Sovjetunionens strategiske interesser på Svalbard; fra kull til geopolitikk	33
2.4 Interesser på kollisjonskurs	42
Kapittel 3: Suverenitets og jurisdiksjonsproblemer i praksis	43
3.1 Den franske flystyrten i 1967 og presedens som argumentasjon	43
3.2 Spionsaken fra 1977 og båt-episodene	45
3.3 Striden rundt Kapp Heer	49
3.4 Helikopterulykken i 1977	54
3.5 Sensommeren 1978 - den perfekte stormen	59
Kapittel 4: Ferdsskriverens hemmeligheter	60
4.1 Det innledende hendelsesforløpet	61
4.2 Etterforskningsfasen	63
4.3 Medias innvirkning; opinionsforming og en regjering under press	72
4.4 Hva gjorde egentlig den norske regjeringen? - En utenrikspolitisk analyse	78
4.5 Ikke et brudd, men et gjennombrudd	81

Kapittel 5: Hopen-krisen virkninger	84
5.1 Brannsakene	84
5.2 Helikopterstyrtene på Hornsund i 1983	89
5.3 Den generelle situasjonen på Svalbard	91
5.4 Norge og Sovjetunionens bilaterale forhold	93
5.5 Hopen-krisens konsekvenser i lys av Sovjetunionens øvrige utenrikspolitiske utfordringer	96
5.6 Konklusjon: Hopen ≠ Svalbard	98
Kapittel 6: Gjennombruddet på Hopen	100
6.1 Hovedproblemstillingen	100
6.2 Sekundærproblemstilling 1.	102
6.3 Sekundærproblemstilling 2.	103
6.4 Diskusjon	105
Kapittel 7: Referanseliste	107
7.1 Litteraturliste	112
7.2 Lover og traktater	112
7.3 Primærkilder	113
7.4 Aviskilder	117
7.5 Illustrasjoner og bilder	118

Forord:

Temaet for denne oppgaven er noe som lenge har fasinert meg. Foruten om en stor interesse for Russland og Sovjetunionen, er det også utrolig fasinerende at det eksisterer en russisk by på norsk territorium. Også i dag, men særlig under den kalde krigen var dette noe helt spesielt. Vår store nabo i øst er et nært, men også mystisk land. Som Winston Churchill skal ha sagt er Russland ”*En gåte, svøpt i et mysterie, inni i et enigma*”.¹ Norge og Russland er to naboland som på et vis ligger veldig nære hverandre, men samtidig ikke. Det er kort vei fra Kirkenes til Murmansk, men langt fra Oslo til Moskva. Forhåpentligvis vil denne oppgaven bidra til å dekode noe av det enigmaet Russland er for Norge. Forskning knyttet til norsk suverenitetshevdelse på Svalbard er viktig. Særlig i en tid der vår store nabo i øst annekterer biter av sine naboland på grunnlag av en russisk befolkning, historisk tilknytning og strategiske interesser. I løpet av de siste 15 årene har russisk militær aktivitet i Arktis økt betraktelig.² Svalbard har lenge vært på periferien av stormaktenes fokus, men nå som den korteste flyruten mellom USA og Russland går over Arktis, nye handelsruter smelter fram, og det oppdages store oljeressurser i området kan dette fort endre seg.

Arbeidet med masteroppgaven har vært lærerikt, utfordrende, og ikke minst spennende. Jeg vil rette en stor takk til min hjelpsomme veileder Espen Storli. Takk for alle nyttige og motiverende tilbakemeldinger og råd gjennom hele prosessen. Jeg vil også takke mine medstudenter som gjennomgående har bidratt til en god studenttilværelse, både faglig og sosialt. En stor takk går også til min mor, far, og mine to bestemødre for all støtten, samt utallige historier om gamledager som utvilsomt har bidratt til å vekke min interesse for fortiden.

Haakon Unhammer Kvaale

Trondheim 14.05.2021

---

¹ Hønneland 2017: 4

² Larssen 2016: 15

Kapittel: 1

Hvorfor Hopen-krisen?

Historiografi, bakgrunn og forskningsspørsmål

Den 28. august 1978, ca. klokken 10.15 fikk mannskapet ombord på en norsk fiskebåt som var på lodde-fiske i Barentshavet øye på et lavtflygende fly i høy hastighet på vei mot nordvest. Mannskapet så tydelig at dette var et større fly med en rød stjerne på halen, og de mente at det kunne minne om et amerikansk B-52 bombefly.³ Flyet fiskerne hadde sett var et rekognoseringsfly av typen TU-16. Ombord var kaptein Kudryashov og hans besetning som var på vei fra Severmorsk til Barentshavet for å oppdage og identifisere fremmede skip.⁴ Ved 12.00 tiden samme dag hørte en av besetningsmedlemmene på Hopen-radio et kraftig smell, etterfulgt av en liten rystelse. Først trodde han dette var en av de andre besetningsmedlemmene som var ute å skjøt med hagle, men da vedkommende kom ned fra andreetasje 5 minutter senere ble det tydelig at dette ikke var tilfellet. De konkluderte med at smellet måtte ha kommet fra et krigsskip som bedrev skarpskyting i Barentshavet, og tenkte ikke noe mer over saken. Først to dager senere, ved 16.30 tiden den 30. august fant de flyvraket i forbindelse med en tur til sørhytta på Hopen. De tenkte først at dette måtte være et fly fra krigens dager, men lukten av flybensin gjorde det tydelig at vraket var ferskere enn som så. Da de tok seg lengre opp i fjellsiden kom de over restene etter de omkomne og vrakrester med kyrilliske bokstaver. De merket også at vrakrestene var kalde, og tenkte derfor at havariet hadde ligget noen dager. Med seg tilbake til radiostasjonen tok de med seg en metallbit med kyrilliske bokstaver og en nød-pose som bevis i tilfelle resten av mannskapet på radiostasjonen ikke skulle tro dem. Så snart de kom tilbake ble kystvakten orientert.⁵ Senere samme kveld ringte sysselmannen; han beordret tre av besetningsmedlemmene ut til

---

³ Justisdepartementet, 1.9.1978, Vitneavhør; fiskebåt

⁴ airforce.ru: 2014

⁵ Justisdepartementet, 2.9.1978, Vitneavhør; Hopen-Radio

havaristedet sammen med tre grønlandshunder for å gjennomsøke funnstedet. Mannskapet fant ytterligere en omkommet, men ingen overlevende. Etter å ha gransket strandsonen for fotspor kunne de forsikre sysselmannen om at ingen andre enn dem hadde besøkt havaristedet.⁶

Det er dette som i ettertid har blitt kjent som Hopen-ulykken. Flystyrten på den lille øya Hopen utenfor Svalbard var mer enn en alminnelig flystyrt. Den ledet til en krise som markerte klimakset i en suverenitet og jurisdiksjonskonflikt på Svalbard mellom Norge og Sovjetunionen som fant sted på 1970-tallet. Ifølge tidligere utenriksminister Knut Frydenlund var Hopen-ulykken å betrakte som en av de mest alvorlige krisene mellom Norge og Sovjetunionen i perioden.⁷ Denne hendelsen kunne potensielt fått langt mer alvorlige følger hadde det ikke vært for måten norske myndigheter håndterte krisen.⁸ Fra sovjetisk side ble ulykken, og norske myndigheters håndtering av krisen ansett som en enorm ydmykelse, og saken ble dermed ikke glemt med det første.⁹ Hopen-ulykken er i seg selv en interessant hendelse, og til å begynne med var dette temaet for oppgaven. Men, det tok ikke lang tid før det ble tydelig at dette var en del av et mye større problem. Denne masteroppgaven ønsker å se nærmere på norske suverenitet og jurisdiksjonsproblemer på Svalbard ovenfor Sovjetunionen på slutten av 1970-tallet, hvordan de oppsto, og hvordan de ble håndtert. Nøkkelen til å svare på dette komplekse spørsmålet blir å se nærmere på Hopen-ulykken, eller Hopen-ulykken; en krise som angivelig skal ha markert ett brudd i norske myndigheters politikk på Svalbard, og hvor sysselmannen befestet sin posisjon som øverste ansvarlige ved ulykker på øygruppen.¹⁰ Dette er en historie om et gruvesamfunn i endring. Det handlet om en småstats kamp for konsolidering mot en stormakts strategiske interesser; og var samtidig et resultat av en ny geopolitisk situasjon som følge av teknologisk endring, og et symptom på at den kalde krigens andre akt var rett rundt hjørnet, om ikke allerede i gang.

Til tross for en offisiell annerkjennelse av norsk overherredømme ga Sovjetunionens framturen på Svalbard uttrykk for noe helt annet. De oppførte seg til tider som om de delte suverenitet over øygruppen med Norge; en ordning Sovjetunionens utenriksminister Vjatsjeslav Molotov hadde foreslått for Trygve Lie under andre verdenskrig. Som om ikke dette var utfordrende nok, var det mye som tydet på at gruveselskapet Trust Arktikugol aktivt rekrutterte gruvearbeidere med militærerfaring, og at det ble lagret våpen og stasjonert

---

⁶ Ibid

⁷ Frydenlund 1982: 100

⁸ Søreide & Børsting 1994:102

⁹ Holtsmark (Red.) 2015: 501

¹⁰ Arlov 2011: 292-295

angrepshelikopter på Kapp Heer.¹¹ Det er også verdt å ta i betraktning at rundt to tredjedeler av befolkningen på Svalbard var sovjetisk, og at Svalbard demografisk sett i denne perioden var mer sovjetisk enn norsk.¹² I 1978 bodde det 1191 nordmenn på øygruppen mot 2239 sovjetborgere fordelt på bosetningene Barentsburg og Pyramiden.¹³

1.1 Problemstillingen

Den overordnede problemstillingen for denne masteroppgaven lyder som følger: *”Hvordan håndterte norske myndigheter suverenitet og jurisdiksjonsproblemene på Svalbard ovenfor Sovjetunionen på slutten av 1970-tallet, og hvordan oppsto problematikken”*. Hopen-krisen skal ha spilt en viktig rolle i dette prosjektet, og derfor tar oppgaven nettopp denne krisen som utgangspunkt. Den første av de to sekundære problemstillingene blir derfor: *”Hvordan håndterte norske myndigheter den sovjetiske flystyrten på Hopen 28. august 1978, og hvordan brøt dette med tradisjonell norsk svalbardpolitikk”*. Ved å undersøke lignende hendelser i forkant av Hopen-ulykken vil vi forhåpentligvis kunne si noe om hvordan håndteringen av Hopen-krisen skilte seg fra andre hendelser, samtidig som de vil belyse *hvorfor* den norske regjeringen handlet som den gjorde.

Den andre sekundære problemstillingen er: *“Hvilke konsekvenser hadde den norske håndteringen av Hopen-krisen for norsk suverenitet og Norges forhold til Sovjetunionen”*. Ved å svare på denne problemstillingen vil vi få en bedre forståelse for Hopen-krisens betydning, og vi vil kunne avdekke i hvilken grad, og på hvilken måte Hopen-krisen markerte et brudd i den norske linjen, samt Sovjetunionens holdning til norsk suverenitet og jurisdiksjon.

For å få klarhet i forskningsspørsmålene må bakgrunnen for interessekonfliktene på Svalbard i denne perioden undersøkes nærmere. Oppgaven vil dermed også ta et nærmere blikk på Norges og Sovjetunionens historie og interesser på øygruppen, noe som vil hjelpe oss å forstå motivasjonen bak, og hva som var årsaken til disse interessekonfliktene. Linjer kan trekkes helt tilbake til da Svalbardtraktaten ble underskrevet, men det mest relevante vil være å se på norske og sovjetiske forhold etter andre verdenskrig. Dette er fordi andre verdenskrig

---

¹¹ Totland 2016: 122

¹² De fleste gruvearbeiderne, den gang, men også i dag, kommer fra den kull-rike Donbass regionen i Øst-Ukraina. De er etniske russere, men med Ukrainisk statsborgerskap. Siden 2014 er området kontrollert av de russiskstøttede utbrytterrepublikkene Donetsk og Luhansk.

¹³ Justisdepartementet 1986: 13-15

markerte et skille i hvordan Sovjetunionen stilte seg til norsk suverenitet på øygruppen. Muligheter for norsk-sovjetisk kondominium hadde blitt drøftet i mellomkrigstiden, men da øyas strategiske verdi ble blottlagt under andre verdenskrig ble retorikken skarpere og forslagene mer aktuelle. Det at landene attpåtil havnet på forskjellige sider i den kalde krigen gjorde mye for å motivere sovjeterne til å undergrave norsk suverenitet så mye de kunne.

Mye av tematikken og bakgrunnen for at krisen i det hele tatt ble en sak kan også spores tilbake til Svalbardtraktatens utforming. Derfor vil vi også undersøke denne, ettersom den dannet det juridiske grunnlaget for uoverensstemmelsene, og siden den ble benyttet av begge sider til å hevde sin rett. Ved å se nærmere på de ulike tolkningene av traktaten, samt manglene som gjorde en så forskjellig tolkning mulig vil vi få større klarhet i bakgrunnen, og ikke minst grunnlaget for interessekonfliktene. Dersom Svalbardtraktaten ga Norge fullt og ubestridt overherredømme slik den hevder, ville ikke hvem som skulle foreta etterforskningen av styrten vært noe spørsmål. Uoverensstemmelser i tolkningen av denne traktaten er derfor grunnleggende for å forstå norsk suverenitetshevdelse over øygruppen, så vel som hvordan, og hvorfor Sovjet valgte å utfordre den.

1.2 Historiografi

I historiografien om norsk utenrikspolitikk og sikkerhetspolitikk er Svalbard et naturlig innslag, til tross for at arkipelet er norsk territorium. Dette har selvfølgelig sin naturlige forklaring i de sovjetiske bosetningene, men også i øygruppens strategiske betydning for Sovjetunionen. Seks-binds verket *norsk utenrikspolitikk historie* tar for seg Norges utenrikspolitiske historie helt tilbake til middelalderen og frem til 1990-tallet. Stormakts-garantien, Norges forhold til Sovjetunionen og de andre stormaktene, andre verdenskrig, og utvidelsen av norsk territorium til lands og til havs er sentrale temaer i dette sentrale og store verket.¹⁴ Svalbard og Norges forhold til Sovjetunionen har blitt viet god plass i de fleste bindene av verket. Øygruppens plass i sikkerhetspolitikken har også blitt drøftet i bøker slik som *Norways Foreign Relations – A History, Selvstendig og beskyttet – det stormaktsgaranterte Norge fra Krimkrigen til NATO* og *Norsk Utanrikspolitikk etter 1814*.¹⁵

Hopen-krisen er en hendelse i Svalbards historie som har blitt bredt omtalt. De fleste store verkene som omhandler Svalbard eller norsk utenrikspolitikk har pleid å dedikere

---

¹⁴ Berg 1995, Fure 1996, Sverdrup 1996, & Eriksen & Pharo 1997

¹⁵ Riste 2004, Berg 2008, & Berg 2016

omtrent en til tre sider til denne krisen. Dette er nok til å skildre hendelsesforløpet og krisens viktigste konsekvenser, men dens bakgrunn og betydning har en tendens til å bli borte. Hopen-krisen, som må kunne sies å ha vært en krise av aller høyeste kaliber i norsk målestokk ender opp som en anekdote i de store verkene og kommer ikke til sin rett. Tidligere utenriksminister Knut Frydenlund omtalte krisen som den mest dramatiske hendelsen mellom Norge og Sovjetunionen, og Thorvald Stoltenberg karakteriserte den som mer alvorlig enn U2 affæren; en episode som har blitt viet mye mer plass i litteraturen.¹⁶ Dette har nok sin naturlige forklaring i oversiktsverkene sine iboende natur. Historie er selektivt, og dersom man inkluderer alt blir det vanskelig å forstå betydningen av enkelthendelser. Det gjenstår å plassere Hopen-krisen i et narrativ der krisens betydning, konsekvenser og bakgrunn kommer tydelig frem. Denne oppgaven forsøker derfor ikke hovedsakelig å finne ny informasjon om Hopen-krisen i seg selv, men heller ny forståelse for krisens betydning for suverenitets og juridiksjonsproblemene på øygruppen i denne perioden.

En gjenganger i historiografien om Hopen-krisen er at omtalelsen i all hovedsak baserer seg på Rolf Tamnes sitt verk fra 1997, *oljealder*, som var sjette og siste bind i *Norsk utenrikspolitikk historie*. Man kan derfor hevde at dette er den desidert mest sentrale boken på dette feltet. Tamnes omtaler episoden som den mest dramatiske hendelsen i Norge og Sovjets forhold i denne perioden som var preget av en rekke saker og uoverensstemmelser.¹⁷ Han setter affæren i sammenheng med striden om den sovjetiske helikopterbasen på Kapp Heer, som toppet seg omtrent samtidig som flyulykken. Det vektlegges også at maktkampen primært dreide seg om tre ting: 1. å komme først til ulykkesstedet, 2. å få kontroll på vrakrestene, og 3. å få kontroll på ferdsskriveren.¹⁸ Det norske behovet for å være først på stedet må også sees i sammenheng med en sovjetisk helikopterstyrt i 1977, der vrakresten var fjernet før havarikommisjonen i det hele tatt hadde ankommet åstedet, noe som grovt undergravde norsk myndighet på øygruppen. Mediedekningen av krisen er også noe han hevdet la et unødvendig stort press på regjeringen. I sin dekning av Hopen-ulykken tar Tamnes hovedsakelig for seg Forsvarsdepartementets og Justisdepartementets arkiv, men han har også benyttet seg av Utenriksdepartementets arkiv. Foruten om *oljealder*, har også Tamnes skrevet en rekke bøker og artikler om Svalbard med fokus på Norge og Sovjetunionens forhold.¹⁹

---

¹⁶ Jaklin 2009: 284

¹⁷ Tamnes 1997: 44

¹⁸ Ibid: 261

¹⁹ Se blant annet Tamnes 1991: *Svalbard og stormaktene* & Tamnes 1987: *Svalbard mellom øst og vest*

En av forskerne som har basert seg på Tamnes er Hallvard Tjelmeland. Han tar for seg ulykken i andre bind av oversiktsverket: *Norge og Russland, 1814- 2014*. Redaktøren for dette verket, Sven G. Holtsmark, kan også trekkes inn som en sentral forsker som har fokusert på Norge og Sovjetunionens bilaterale forhold, og de sikkerhets og utenrikspolitiske implikasjonene dette forholdet medbrakte. Selv om Tjelmeland benytter seg av Tamnes sin omtalelse, er det fortsatt langt ifra et rent diktat. Her settes Hopen-krisen i sammenheng med en rekke andre hendelser i det norsk-sovjetiske forholdet. Dette dreide seg om spionasjesaker, krenking av norsk territorialfarvann av sovjetiske handelsskip, og observasjoner av sovjetiske ubåter i norsk farvann. Samtidig trekker han frem, i likhet med Tamnes, hvordan media, gjennom sin dekning av disse episodene, formet en opinion som krevde handling.²⁰ Krisen skal også ha vært en stor ydmykelse for Sovjetunionen. Saken skal ha hengt igjen litt, men etterhvert gått over som følge av sovjetiske interesser om et godt naboforhold. Han fremhever det at norske myndigheter tillot sovjetiske observatører som en viktig faktor for at krisen ikke ble verre enn den ble. Tjelmeland vinkler hendelsen fra politisk toppnivå og trekker blant annet inn korrespondanse mellom norske og sovjetiske diplomater. Hans skildring av saken baserer seg i størst grad på et referat fra den utvidede utenriks og konstitusjonskomité samt Tamnes sitt verk fra 1997.

En annen forsker som tar sitt utgangspunkt fra *Oljealder* er Jacob Børresen. I boken *Mellom fred og krig: norsk militær krisehåndtering* trekker han fram Hopen-ulykken som en krise der Kystvakten spilte en viktig rolle. Her vektlegges norske myndigheters håndtering av krisen, med fokus på kystvakten som instrument. Det at norske myndigheter kom først til ulykkesstedet, manifestert i Kystvakten var viktig for krisens videre utvikling. Dette argumenterer han for at etablerte en *fait accompli*-situasjon der det ble opp til sovjetiske myndigheter å reagere og ikke motsatt, slik som på Hansbreen i 1977. Det argumenteres i tillegg for at en av grunnene til at krisen ikke ble større enn den ble kom av at nordområdene var et lavspenningsområde, noe både norske og sovjetiske myndigheter hadde interesse av å bevare. Dette var på grunn av Norges selvpålagte restriksjoner i form av basepolitikk så vel som avståelse fra militær-manøvere i Øst-Finnmark, men også sovjetiske interesser knyttet til nordflåten. En sovjetisk invasjon ville medført en økning i spenningsnivået, og ikke minst en mulig konfrontasjon med Norges NATO-allierte, noe en ferdsskriver og litt prestisje ikke var verdt.²¹ Andre viktige faktorer for at norske myndigheter fikk løst krisen var at norske myndigheters håndtering, til tross for hva Sovjetunionen hevdet, hadde hjemmel i folkeretten.

---

²⁰ Holtsmark (Red.) 2015: 501

²¹ Børresen 2013: 107-108

Han trekker også inn et gjensidig avhengighetsforhold, samt Norges stormakts-garanti, og at man ikke benyttet mer makt enn det som strengt tatt var nødvendig.²² Forfatterens primærlitteratur gjøres ikke kjent, men hans belegg av saken baserer seg i likhet med Tjelmeland, i størst grad på Rolf Tamnes sin bok fra 1997.

Felles for forskere som Tamnes, Tjelmeland og Børresen, men også Holtmark er at de først og fremst fokuserer på de sikkerhetspolitiske og utenrikspolitiske aspektene med Svalbard. De ser med andre ord Svalbard fra maktsentrene i Oslo og Moskva, og er ikke like opptatt av utviklingen lokalt. En av de mest sentrale forskerne på feltet som gjør nettopp det er Thor B. Arlov.

Arlov har blant annet skrevet oversiktsverket *Svalbards historie* fra 1996, hvor han tar for seg de lange linjene i Svalbards historie, helt tilbake til 1500-tallet. I motsetning til Tamnes er det Svalbard som ligger i fokus for Arlovs forskning, og ikke utenrikspolitikken. Likevel er utenrikspolitikk et tema som er umulig å unngå når man skal skildre Svalbards historie. Han skildrer Svalbards historie på en holistisk måte, som balanserer det transnasjonale med det lokalhistoriske. Arlov skriver om Hopen-krisen i lys av den militære etterretningsvirksomheten som fant sted på øya. Han trekker paralleller til en lignende hendelse fra 1967 der et fransk etterretnings-fly krasjet på forlandet, og hvor franske marinefartøyer ble sluppet tett inn på øygruppen for å hente restene. I dette tilfellet ble saken dysset ned, og lokale myndigheter holdt utenfor, noe som er i sterk motsetning til 1978 der man behandlet havariet mer som en ordinær politisak.²³ Han trekker også inn hvordan saken ble blåst opp som en spionasjesak i media, men at dette på ingen måte var oppfatningen på topp-politisk nivå. Arlov konkluderer med at medias dekning av Hopen sammen med andre saker skal ha bidratt til å fremstille Svalbard som et spionreir med mye større sikkerhetspolitisk betydning enn hva tilfellet faktisk var.²⁴

Arlov har også skrevet et bestillingsverk om sysselmannens historie, og redegjør derfor for sysselmannens forhold til hendelsen, men trekker også inn aktører på toppolitisk plan. Uten å gå i detaljer kan man si at han i stor grad vektlegger hvordan sysselmannen befestet sin posisjon som øverste ansvarlige ved ulykker på øygruppen; ikke bare norske, men også sovjetiske. Dette kom ikke som en selvfølge, og tidligere sovjetiske ulykker hadde blottlagt sysselmannens og norske myndigheters maktesløshet. Derfor argumenterer Arlov for at sysselmannens håndtering av ulykken styrket sysselmannens posisjon og dermed norsk

---

²² Ibid: 109

²³ Arlov 1996: 418

²⁴ Ibid: 419

suverenitet.²⁵ Han vektlegger også viktigheten av at FFI klarte å dekode ferdsskriveren noe som gjorde det mulig å avlese den uten å avlevere den til andre NATO-land, noe Sovjetunionen ville ansett som en fiendtlig handling. Gjennom disse to bøkene gir Arlov et nyttig tillegg til forskningslitteraturen, ved at han skildrer ulykken på et lokalt nivå, samtidig som han ikke er redd for å sette den inn i en nasjonal og bilateral kontekst. Arlov baserte sin forskning om sysselmannen primært på arkivmateriale fra statsarkivet i Tromsø hvor sysselmannens og Store-Norskes dokumenter ligger lagret. Han benyttet seg i tillegg av Justisdepartementet og Handelsdepartementets arkiver til begge bøkene.

Utenriksdepartementets arkiver er ikke benyttet, ettersom det har en stor grad av overlapp med Justisdepartementet og Sysselmannens arkiv.²⁶

Historikerne er ikke alene om sin interesse for Svalbard. Hopen-krisen og den utfordrende situasjonen på Svalbard har også blitt gransket av statsvitere. En samtidig statsviter som er vært å trekke frem i denne sammenhengen er Willy Østreng. Han har skrevet flere bøker om Svalbard deriblant *det politiske Svalbard* fra 1975. Her tar han for seg mange av problemene og regimeendringene som foretas på øya fra og med 1920 og videre. Han deler norsk styre på øya inn i tre perioder. Den første kaller han en *laissez faire* periode som varte fra 1925 til 1950, deretter gikk man over til en verbal periode frem til 1965, før man gikk over til en handlingsperiode. Han mener skille mellom de to sistnevnte periodene vises av drastisk økte bevilgninger til administrasjonen på øygruppa. Han tar også opp problemer med at sovjeterne mente de hadde rett på særbehandling og hvordan norske myndigheter førte en ikkeinnblandingspolitikk ovenfor Sovjetunionen på Svalbard.²⁷ En samtidig statsviter mangler kanskje den tidsmessige avstanden som kan bidra til å se situasjonen på Svalbard i sitt rette lys, men mange av hans karektestikker og meninger holder fortsatt mål den dag i dag. Dette er interessant lesning i seg selv, men samtidig forskning og litteratur kan også hjelpe oss å forstå tankegangen og kunnskapsgrunnlaget til norske beslutningstakere i denne perioden, som sannsynligvis har vilt seg på statsvitere som Østreng.

I nyere tid er Geir Hønneland en sentral forsker, som fokuserer på Russlands politikk i nordområdene, identitet, og samarbeid i Arktis. 1970-tallet på Svalbard var en formativ periode for den videre utviklingen, og er stadig relevant i hans forskning. Mest av alt har han

---

²⁵ Arlov 2011: 292-295

²⁶ Ibid: 20

²⁷ Østreng 1975: 108-126

vært interessert i å skildre nordområdenes rolle i den russiske folkesjelen, og hvordan konsolideringen av disse områdene ses på som kompensasjon for Sovjetunionens kollaps.²⁸

Det er også verdt å nevne et par bøker som har viet egne kapitler til Hopen-krisen, nemlig sakprosabøkene *Isfront* av Asbjørn Jaklin²⁹ fra 2009, og *Kaldfront* av Per Arne Totland fra 2016.³⁰ Begge bygger delvis på de store oversiktsverkene, men Jaklin benyttet seg også av Utenriksdepartementet og Justisdepartementets arkiv. Totlands redegjørelse baserte seg hovedsakelig på flyhavarikommisjonens rapport fra ulykken. Likevel er ikke krisen hovedfokuset for bøkene, og et manglende narrativ gjør at krisen ser ut til å komme ut av det blå. Selv om selve Hopen-ulykken med rette kan sies å ha gjort nettopp det, var Hopen-krisen noe som hadde bygd seg opp over tid. Hopen-krisen kan anses som selve klimakset i suverenitets og jurisdiksjonskonflikten på Svalbard, men i fravær av en narrativ fremstilling har ikke dette kommet frem i lyset.

Som vi kan se er det mye som går igjen i forskningslitteraturen. Stort sett alle er enige om at saken var alvorlig, at regjeringen var under sterkt politisk press, og at krisen ble håndtert på en god måte. Der forskerne derimot blir mer uenige er når det gjelder å redegjøre for hvorfor krisen endte som den gjorde. Dette kommer delvis av forskjellig innfallsvinkel og forskningstema, men vi ser blant annet at Tamnes og Arlov vektlegger at FFI klarte å dekode ferdsskriveren, men at Børresen heller vektlegger de lange linjene og langsiktige sikkerhetspolitiske regimer. Det aller meste av forskningen baserer seg på nettopp Tamnes, noe som kan forklare hvorfor ferdsskriverens rolle går igjen i mye av litteraturen. Det at Tamnes sitt verk ligger til grunn for så mye av forskningen på feltet åpner i så måte for at det vil være nyttig å se krisen fra et nytt perspektiv og en annen vinkling. Noen setter også krisen i sammenheng med andre hendelser som ubåtsakene, spionsaken og båtepisodene som oppsto i umiddelbar nærhet til krisen. Man drar også som sagt paralleller til andre luftfartsulykker, både helikopterstyrten fra 1977, og den franske flystyrten fra 1967 samtidig som striden om basen på kapp Heer blir aktualisert.

Forskningslitteraturen tar likevel ikke for seg disse hendelsene i detalj. Hendelsene som ledet opp til krisen nevnes, men det redegjøres ikke for deres betydning for Hopen-krisen på en detaljert måte. Et fåtall, hovedsakelig sakprosaforfattere, redegjør detaljert for styrten og den påfølgende krisen, men ingen retter søkelyset på hvordan lignende hendelser i

---

²⁸ Hønneland 2020: 36

²⁹ Jaklin 2009

³⁰ Totland 2016

etterkant ble håndtert. Det blir gjentatte ganger hintet til at krisen var en del av en større sammenheng, men det er ingen som redegjør for denne sammenhengen i dybden.

1.2.1 Oppgavens tillegg til forskningslitteraturen

Som vist her har Hopen-krisen blitt bredt, men kort omtalt. Dette kunne vært rettferdiggjort dersom krisen ble ansett å ha en anekdotisk karakter. Hadde ikke krisen vært av stor betydning ville den marginale plassen den har fått vært forståelig. Som Frydenlund og Stoltenberg har uttalt er derimot dette ikke tilfellet. Hopen-krisen var en krise av stort format i norsk målestokk, men hvorfor har den da blitt selektert ned? I internasjonal kontekst var den nok å betegne som en storm i et vannglass, og dette er nok en del av forklaringen. Men, en storm i et vannglass er fortsatt en storm innad i vannglasset. Sammenlignet med nedskytingen av det amerikanske U2 flyet og Cuba-krisen, er nok Hopen å regne som en bagatell, men ikke i norsk målestokk. Foruten om dette er nok også det faktum at krisehåndteringen blir ansett som vellykket en faktor som har bidratt til at krisen har blitt selektert ned. Likevel er Hopen-krisen og problematikken på Svalbard noe undertegnede mener ikke har fått det fokuset en av de største krisene i norsk etterkrigshistorie fortjener. Å sette Hopen-ulykken i sentrum vil dermed gi oss et nytt perspektiv på krisen i seg selv, og suverenitet og jurisdiksjonsproblemene på Svalbard i perioden. Oppgaven har dermed ikke ambisjoner om å konkret oppdage noe nytt, men heller å skape en ny og utdypet forståelse for krisen og dens betydning gjennom en mer fokusert innfallsvinkel.

Det interessante med måten krisen blir omtalt og hendelsene den blir satt i sammenheng med er at det dannes et bilde av en suverenitetskonflikt. Likevel nevnes dette svært sjeldent eksplisitt, men det er tydelig at dette er tilfellet. Hopen-krisen var en del av en større utfordring knyttet til suverenitets og jurisdiksjonsproblemer, men denne konflikten har blitt lite omtalt og når den først blir nevnt er det som regel i forbifarten. Man kan si at suverenitetsproblemer er store problemer uansett hvor små de er, og det nærmest totale fraværet av en grundig og omfattende redegjørelse av disse problemene er derfor et stort hull i forskningslitteraturen; et hull som denne oppgaven ønsker å bidra til å tette. Dette kan gjøres ved å se nærmere på Hopen-krisen, dens bakgrunn og konsekvenser. Derfor vil det være interessant å skrive om disse suverenitets og jurisdiksjonsproblemene med Hopen-krisen som utgangspunkt, samtidig som man ser nærmere på hendelsene som forskerne har satt denne krisen i sammenheng med. På den måten vil man forhåpentligvis danne et narrativ der suverenitets og jurisdiksjonsproblemene kommer tydeligere til syne, hvor Hopen-krisen

kommer til sin rett, og hvor bakgrunnen for krisen og problematikken kommer tydeligere og mer detaljert frem.

1.3 Metode

For å svare på problemstillingene vil oppgaven ta utgangspunkt i kilder knyttet til Hopenulykken, samt hendelser og episoder som i forskningslitteraturen har blitt omtalt som viktig for å forstå den. Dette dreier seg primært om kilder fra Utenriksdepartementet (UD), men også fra Justisdepartementet (JD) som begge er oppbevart i Riksarkivet i Oslo. Noen av disse mappene er klausulert, og vil bli benyttet under veiledelse av veileder i overensstemmelse med juridiske og etiske retningslinjer. Dette innebærer at navnene på enkelte aktører, blant annet mannskapet på Hopen-radio vil holdes hemmelig. Litterært sett ville det vært av verdi å kunne nevnt disse, noe tidligere forskere også har gjort, men for å være på den sikre siden vil disse navnene forbli hemmelige i denne oppgaven.

En annen viktig kilde til informasjon er Stortingsarkivet (SA) som inneholder referater fra stortingsdebattene og den utvidede utenriks og konstitusjonskomiteen (DUUK), hvor utfordringene og Hopen-krisen ble drøftet. Dette er kilder som har blitt sett på før, men med en ny innfallsvinkel og fokus kan disse gi grunnlag for ny forståelse. I tillegg til disse vil det også bli benyttet kilder fra det amerikanske Utenriksdepartementet, som det ser ut til at ingen andre har benyttet seg av før. Fordelen med å bruke kilder fra amerikansk UD er at vi får et innblikk i situasjonen fra en tredjepart, som kan bidra til å gi oss et bilde av konflikten utenfra. Oppgaven vil også lene seg på sekundærlitteratur der det blir nødvendig; både historiske, statsvitenskapelige, og biografiske verk. Siden pressens dekning av krisen også skal ha spilt en rolle blir det naturlig å benytte aviser slik som VG og Aftenposten til noe av kildegrunnet.

Med dette kildegrunnet vil vi få et innblikk i de viktigste aktørene på Svalbard i denne periode. Sysselmannens arkiver er også relevante, men dette har en stor grad av overlapp med blant annet Utenriksdepartementet.

Utfordringen med dette kildemateriale er at den utenrikspolitiske historien er et veletablert fagfelt, der det meste av kildemateriale har blitt analysert og drøftet før. Det er også en fordel ettersom det er nok av forskere og sekundærlitteratur å lene seg på, men det gjør det utfordrende å finne interessante temaer og vinklinger som ikke allerede er belyst. Kildene fra det amerikanske Utenriksdepartementet vil derfor bli et friskt tilskudd i denne

sammenhengen. En annen utfordring er at man lett kan bli formet av aktørene man analyserer, særlig når man kun ser saken fra en side. Oppgaven vil nesten utelukkende undersøke dette temaet fra norsk side og sett med norske øyne, og vil derfor ikke være noen nøytral og upartisk granskning. Objektivitet vil fortsatt være et imperativ, men uten tilgang til sovjetiske kilder vil oppgaven ha et naturlig *bias*. Noen vil hevde at den internasjonale politikken er et anarkisk system der alle land er ens egen lykkes smed.³¹ Generelt sett vil det dermed ikke bli tatt stilling til hvem som har *rett*. Denne oppgaven vil ligne litt på historien om David mot Goliat, men det er ikke dermed sagt at Norge nødvendigvis er *helten*.³² Oppgaven vil ikke, og kan ikke ta stilling til hva som er rett eller galt, og siden vi ikke får undersøkt begge sidene av saken vil Norge naturligvis bli *helten* i denne fortellingen.

Ved å se nærmere på den historiske utviklingen frem til 1978, Norges og Sovjetunionens interesser, samt Svalbardtraktaten vil vi kunne få et klarere bilde av grunnlaget til suverenitets og jurisdiksjonsproblemene. Samtidig kan *caser* som skal ha hatt betydning for Hopen kunne bidra til å forstå hvorfor norske myndigheter handlet som de gjorde, og hvilken lærdom handlingene var tuftet på. Ved å se på hendelser i etterkant av krisen vil vi også få et bilde av krisens konsekvenser, både for Norges forhold til Sovjetunionen, og for norsk suverenitet på Svalbard.

1.4 Suverenitet og suverenitetshevdelse i møte med en supermakt

Suverenitet og suverenitetshevdelse er to begreper som spiller store roller i oppgavens primære problemstilling, og en grundig definisjon, redegjørelse og drøfting av disse begrepene er derfor på sin plass. Hva suverenitet er, og hva det betyr å hevde det kan i utgangspunktet anses å ha ganske brede betydninger. Til slutt vil det også være nødvendig å se nærmere på småstatspolitikk, og hvordan en liten stat som Norge i det heletatt hadde noe å stille opp med mot en supermakt som Sovjetunionen var på 1970-tallet.

Å ha suverenitet over ens territorium kan sies å være selve definisjonen på en stat, og for å anses som en stat må man i følge Max Weber ha monopol på legitim utøvelse av (volds)makt innenfor de områder som staten legger krav på.³³ Når land rammes av borgerkrig,

---

³¹ Fermann (Red.) 2014: 57

³² Det skal også tas i betraktning at David ikke hadde verdens mektigste militærallianse i ryggen, men å holde de andre stormaktene utenfor Svalbardsspørsmål var noe Sovjetunionen, men også Norge strakk seg langt for å unngå

³³ Møller 2015: 43

blir dette maktmonopolet bestridt, og det er derfor man ofte snakker om hardt borgerkrigsrammede land som *failed states* ettersom statsmakten ikke lenger besitter dette monopolet. Ut ifra denne definisjonen kan norsk suverenitet over Svalbard anses som Norges monopol på legitim utøvelse av makt over Svalbards territorium. Likevel er denne definisjonen først og fremst knyttet til hva en stat er, og ikke hvilke områder den omfatter. Begrepet suverenitet er også knyttet til det Thomas Hobbes kalte en suveren eller *Leviathan*. I hans verden var dette en eneveldig og ubestridt hersker som besatt all makt over stat og religion innad i et land.³⁴ I den moderne betydningen av dette er herskeren erstattet med statsmaktene, men essensen i hans konsept om *suverenen* er likevel det samme. Dette vil si at *suverenen* i form av en stat, i tillegg til monopol på utøvelse av makt, har enerett til å innføre og håndheve lover og skattlegge et gitt territorium.³⁵ Dette kan sies å ligge implisitt i begrepet maktmonopol, men det er likevel en viktig presisering. Svalbardtraktaten legger blant annet begrensninger på Norges rett til å kreve inn skatter på Svalbard, og det er blant annet derfor vi kan si at Svalbardtraktaten legger begrensninger på Norges suverenitet over øygruppen.³⁶ Ut ifra dette kan vi også si at bestridelse av denne suvereniteten er når en annen aktør (en annen stat, organisasjon eller gruppe mennesker) bestrider statens rett til å utøve disse oppgavene. Dette kan arte seg på flere måter; enten ved at aktøren avstår fra å anerkjenne statens suverenitet (over landet som en helhet, eller deler av dets territorium), eller ved at aktøren hindrer staten i å utføre disse oppgavene eller utfører dem på egenhånd som om den gitte aktøren selv hadde suverenitet over territoriet. I henhold til Svalbard er det den sistnevnte formen for suverenitetsbestridelse som er mest aktuell, ettersom Sovjetunionen anerkjente Svalbard som en rettmessig del av Kongeriket Norge fra og med 1925. For denne oppgaven er det mest aktuelle eksempelet hvordan sovjetiske myndigheter forsøkte å ta hånd om luftfartsulykker selv, til tross for at etterforskning av flyulykker inngår i *suverenens* rett til å håndheve lover. Det norsk suverenitet betyr i denne oppgaven, må derfor forstås som den norske stats enerett til å utøve makt på Svalbard innenfor Svalbardtraktatens rammer.

Begrepet suverenitetshevdelse kan i korte trekk defineres som nettopp det å utøve makt, men begrepet er såpass sentralt for oppgaven at det behøver en grundigere klargjøring. Foruten om det å utøve *suverenens* rettmessige plikter og oppgaver, ligger dette begrepet tett knyttet til at suvereniteten i en viss forstand er bestridt.³⁷ Selv om utøvelse av makt kan anses

---

³⁴ McClelland 1996: 285-286

³⁵ Hague, Harrop & McCormick 2016: 21

³⁶ Svalbardtraktaten 1920: art. 8

³⁷ NOU 2007:15: 34

som å hevde suverenitet, er det mer normalt å omtale dette som myndighetsutøvelse. Suverenitetshevdelse innebærer at man utøver suverenitet med den hensikt å demonstrere, eller signalisere at staten er den eneste rettmessige maktutøveren. Årlige fregattbesøk til Svalbard et godt eksempel på suverenitetshevdelse, ettersom dette ikke er en nødvendig oppgave som ville gjort det til myndighetsutøvelse, men heller en maktdemonstrasjon som tar sikte på å vise at Norge er det eneste landet som har rett til å seile krigsskip i dette området, samtidig som det også viser at Norge har rett til, og er villig til å forsvare øygruppens integritet og Norges suverenitet over den.

Til slutt er det et viktig spørsmål som må besvares: hva er konsekvensene av å ikke hevde suverenitet når den blir utfordret? Til tross for at suverenitet er et juridisk begrep er det i realiteten likevel avhengig av at den er troverdig. Hva jussen sier er viktig, men suverenitetens ivaretagelse er til syvende og sist avhengig av at aktører ikke bare anerkjenner den juridisk, men også i praksis. Setter man Thomas Hobbes sin tankegang på spissen, kan man si at i det *suverenen* ikke lenger er suveren, er han heller ikke *suverenen* lenger.³⁸ Dersom Norge ikke er alene om å utøve sin makt på Svalbard, har heller ikke Norge i praksis suverenitet over Svalbard. Lar man suverenitetskrenkelser gå ustraffet hen lenge nok svekkes suverenitetens troverdighet, og på sikt kan dette føre til endringer i den juridiske suvereniteten.

Det viktigste når det gjelder norsk suverenitet på Svalbard, og måten det diskuteres i denne oppgaven er at vi primært er opptatt av det som har med myndighetsutøvelse eller jurisdiksjonsutøvelse å gjøre. Uavhengigheten og selvstendigheten var godt sikret gjennom folkeretten og Svalbardtraktaten, og var i så måte juridisk sikret.³⁹

1.4.1 Småstatspolitikk

Innenfor den realistiske retningen i studiet av internasjonal politikk karakteriseres det internasjonale systemet som anarkisk.⁴⁰ Det fantes i 1978 som i dag internasjonale lover og regler ment til å sette begrensninger for staters adferd, men disse lar seg ikke regulere på samme måte som lover og regler innad i stater. Ifølge den realistiske retningen er en stats overlevelse til syvende og sist avhengig av hvor mektig staten selv er.⁴¹ Likevel er ikke

---

³⁸ Hobbes 1651: Kap. 18, avsn. 15 & 16

³⁹ Justis og politidepartementet 1975: 7

⁴⁰ Fermann (Red.) 2014: 31

⁴¹ Waltz 1954:159

internasjonale lov betydningsløs. Disse lovene bidrar til å sette begrensninger, også for stormaktene, og selv om de til tider kan sette lovene til side fungerer de fortsatt som normer og verdier som må tas hensyn til i deres utøvelse av utenrikspolitikk.⁴² Selv om det internasjonale systemet favoriserer stormaktene finnes det fortsatt rom for småstater som Norge til å hevde sin rett. Innenfor internasjonal lov er alle stater like, og hvor mektige en stat er *vis-a-vis* en annen skal dermed i teorien ikke ha noe å si.⁴³ Den bipolare maktbalansen som eksisterte under den kalde krigen skal ha styrket småstatene og deres profilering, samtidig som atomvåpen bidro til at konvensjonell militærmakt tapte mye av sin betydning.⁴⁴ Men, til syvende og sist kan stormaktene alltid falle tilbake på ren militærmakt. For småstater blir dermed institusjonalisering og internasjonalt samarbeid et imperativ for deres eksistens og frie utøvelse av utenrikspolitikk.⁴⁵ Norge har blitt en av de største forkjemperne for fred, internasjonal lov og samarbeid, og ut ifra den teoretiske redegjørelsen ovenfor kan vi hevde at dette ikke utelukkende kan forklares av altruistiske motiver.⁴⁶ Gjennom å dele ut Nobels fredspris, tilrettelegge for fredsforhandlinger, kjempe mot avskoging, og drive humanitært arbeid har Norge fått en status som gjør at man kan si at det er en stat som har større makt enn befolkningstallet normalt skulle tilsi.⁴⁷ For en småstat som Norge er det lett å bli glemt, men ved å styrke landets status blir sjansen for dette mindre.⁴⁸

Selv om dette statusprosjektet er noe som virkelig har gjort seg gjellende etter den kalde krigen, er det fortsatt relevant for norsk utenrikspolitikk på 1970-tallet. De overnevnte interessene er noe som har vært aktuelt i hele Norges utenrikspolitiske historie, og kan spores tilbake til før unionsoppløsningen i 1905.⁴⁹ Småstatspolitikk og problematikk har viktige implikasjoner, som vi må ta i betraktning når vi skal se nærmere på hvordan lille Norge kunne hamle opp med en supermakt som Sovjetunionen.

1.5 Oppgavens utforming

For at vi skal forstå suverenitet og jurisdiksjonsproblemene, og deres opphav må vi først se nærmere på Norge og Sovjetunionens historie og interesser på øygruppen, samt

---

⁴² Maas 2017: 10

⁴³ De Carvalho & Neumann (Red.) 2015: 74

⁴⁴ Maas 2017: 163

⁴⁵ De Carvalho & Neumann (Red.) 2015: 59-60

⁴⁶ De Carvalho 2013: 407-420

⁴⁷ Ingólfssdóttir 2014: 88

⁴⁸ De Carvalho & Neumann (Red.) 2015: 58

⁴⁹ Ibid: 22-39

Svalbardtraktaten som danner det juridiske grunnlaget for problemene. Dette vil gjøres i kapittel 2. For å forstå hvilken rolle Hopen-krisen spilte for disse utfordringene må vi se på relaterte hendelser i forkant av ulykken, noe vi skal gjøre i kapittel 3. Dette dreier seg om den franske flystyrten i 1967, spionsaken og båt-episodene, striden rundt Kapp Heer, og helikopterstyrten i 1977. Her vil vi belyse hvordan problemene utartet seg. I kapittel 4 ser vi nærmere på selve Hopen-krisen, og hvordan den ble håndtert. I kapittel 5. vil konsekvensene bli drøftet, før vi i kapittel 6. vil oppsummere, konkludere og diskutere de sentrale funnene i oppgaven. Hovedproblemstillingen vil besvares gjennom hele oppgaven, sekundærproblemstilling 1. knytter seg mest av alt til kapittel 3 og 4, og sekundærproblemstilling 2. blir mest av alt aktuelt i kapittel 5.

Kapittel: 2

"Som aldri må nyttes i krigsøiemed"

Svalbardtraktaten, statlig konsolidering og Strategiske interesser

---

Hvis man skal forstå den norske stats utfordringer på Svalbard, og forstå Hopen-ulykkens betydning, må man ha kjennskap til arkipelets historie. Dette kapittelet vil være et bakgrunns kapittel der de lange linjene vil presenteres og drøftes. Etterkrigstiden er mest interessant i denne sammenhengen, og det er her hovedfokuset vil ligge, men mellomkrigstiden og fredsoppgjøret etter første verdenskrig vil også bli aktuelt.

Svalbardtraktaten, som gir og setter betingelser for norsk suverenitet dannet også grunnlaget for interessekonfliktene, og en grundig redegjørelse av denne er derfor på sin plass. Traktaten har lagt fundamentet for lovverket som regulerte aktiviteten, og danner dermed roten til problematikken norske myndigheter møtte på 1970-tallet. Men hvorfor ble denne problematikken først aktuell på 1970-tallet? Svaret på dette spørsmålet finner vi når vi ser nærmere på historien om den norske stats involvering, eller mangel på involvering. Svalbards avsidesliggende plassering, og det faktum at artikkel 9. sier at øygruppen aldri må nyttes i krigsøyemed kan lede en til å tro at øygruppen ble skånet for den kalde krigen og det nervepirrende sjakkspillet mellom øst og vest. Dette kunne ikke vært lengre fra sannheten, noe som kommer opp i lyset når en ser nærmere på øygruppens militærstrategiske betydning. Dette kapittelet vil hjelpe oss å forstå hvordan etterforskningen av et flyhavari på norsk territorium kunne bli gjenstand for en såpass opphetet konflikt

2.1 Svalbardtraktaten

Svalbardtraktaten ble undertegnet i 1920 som en del av Paris-avtalen, og danner det juridiske rammeverket som gir, men også setter begrensninger for norsk suverenitet over arkipelet.

Traktatens utforming kan til tider være vag, og dette etterlater seg mye rom for tolkning. Dette bød på muligheter, men også utfordringer for staten på øygruppen. På den ene siden ga dette handlingsrom til å utvide norsk administrasjon og regulering. Men, det ga samtidig de andre signatarmaktene, først og fremst Sovjetunionen, muligheter til å bestride norsk myndighet, som de ut ifra sin tolkning mente stride mot traktaten.⁵⁰

Svalbards geografiske nærhet til Norge kan lede mange til å tro at den norske tilegnelsen av øygruppen ble ansett som en selvfølgelighet, men slik var det ikke. Etter unionsoppløsningen i 1905 var det konsensus blant interessepartene om at Svalbard skulle forbli et internasjonalt *terra nullius*, eller et ingenmannsland.⁵¹ Ved oppdagelsen av store kullforekomster på øygruppen, og den påfølgende økningen i næringsaktivitet ble en viss administrasjon påkrevd, og Norge tilbød å påta seg dette ansvaret. Ved fredsforhandlingene etter første verdenskrig ble ønsket om norsk overhøyhet fremmet, blant annet som kompensasjon for tapene handelsflåten led under krigen.⁵² De viktigste momentene som førte til at Norge fikk suverenitet over arkipelet, var at Norge kunne garantere fortsettelse av den internasjonale utnyttelsen av øygruppens resurser, og manglende annerkjennelse av bolsjevik-regjeringen i Sovjetunionen fra stormaktenes side.⁵³ Norges vestvendte nøytralitet under første verdenskrig skal også nevnes som et moment som gjorde norsk overhøyhet attraktivt i vestmaktenes øyne.⁵⁴ Norge hadde også en god alliert, og en mektig støttespiller i John M. Longyear; grunnleggeren av Longyearbyen og eier av *Arctic Coal Company*. Han hadde igjen mektige kontakter i Washington, deriblant den amerikanske utenriksministeren som ledet traktatforhandlingen.

Det skal også nevnes at Svalbardtraktaten heller ikke var et unikum i denne perioden. Ålandtraktaten, som også inneholder artikler knyttet til demilitarisering ble også undertegnet i fredsoppgjøret etter første verdenskrig. Etter andre verdenskrig kom i tillegg Antarktistraktaten som inneholdt lignende restriksjoner.⁵⁵

---

⁵⁰ Dyndal 2020: 52

⁵¹ De sentrale interesse-partene var Norge, Sverige og Russland, Jørgensen 2013: 330

⁵² Jørgensen 2013: 330

⁵³ Berg 1995: 301

⁵⁴ Tamnes 1991: 26

⁵⁵ Koivurova & Holeiencin 2017: 138

2.1.1 Traktatens utforming og tolkning

Som følge av paragraf 1 fikk Norge ”full og uinnskrenket høyhetsrett over øygruppen”.⁵⁶ Dette innebar Spitsbergen-øygruppen, Hopen og Bjørnøya. Liberalismen sto sterkt i denne tiden; særlig blant Woodrow Wilson og hans kabinettmedlemmer. Derfor ble en åpen-dør politikk innført som ga signatarmaktenes selskaper og borgere, lik rett som nordmenn til å drive næringsaktivitet på øygruppen.⁵⁷ Full og uinnskrenket høyhetsrett må derfor leses som full og uinnskrenket høyhetsrett med visse betingelser.

Bilde: 2.1.1 Kart over områder omfattet av Svalbardtraktaten. Hentet fra regjeringen.no⁵⁸

Likevel var det Norge som hadde enerett til å utøve myndighet over norske, så vell som utenlandske borgere på Svalbard. Til tross for dette bød utformingen på flere tolkningsmuligheter, der en var at alt som ikke var spesifisert i traktaten falt under norsk suverenitet, og den andre var at alt som ikke var spesifisert falt under internasjonal administrasjon. I sistnevnte tolkning måtte Norge dermed konsultere seg med de andre signatarmaktene.⁵⁹ Den første tolkningen var den som fikk gjennomslag i Norge, noe som reflekteres i Svalbardloven av 1925 som gjorde Svalbard til en del av Kongeriket Norge.

⁵⁶ Svalbardtraktaten 1920: art. 1

⁵⁷ Tamnes 1991: 28

⁵⁸ Kart over Svalbard 2017

⁵⁹ Tamnes 1991: 29-30

Loven fastsetter at norsk privat lov og rett var gjellende, samtidig som offentlig lov ikke var gjellende dersom noe annet ikke var fastsatt.⁶⁰

Essensen i begrensingene som ble pålagt norsk suverenitet på Svalbard lå i at norske myndigheter ikke skulle favorisere norske interesser, eller diskriminere mot andre lands borgere og interesser i de anliggende som var berørt av traktaten.⁶¹ I regulering av luftfart, som ikke er nevnt av traktaten fikk dermed norske myndigheter etter egen tolkning særegen rett til å regulere og nekte andre lands luftfartsselskap å operere internt på Svalbard.⁶² Denne reguleringen kom under stadig større kritikk på 1970-tallet, ettersom sovjetiske myndigheter hevdet at restriksjonene som norske myndigheter påførte Aeroflot, satte begrensninger for den sovjetiske næringsaktiviteten. En lignende uoverensstemmelse knyttet til dette ligger i norske myndigheters tolkning av artikkel 2, der man hevdet at norske myndigheter hadde rett til å verne miljøet på Svalbard, noe som kulminerte i et verneregime som fredet halve øygruppen tidlig på 1970 tallet.⁶³

2.1.2 Demilitarisering i møte med nødvendig infrastruktur

En av de viktigste og mest omstridte artiklene i Svalbardtraktaten er artikkel 9. Denne delen av traktaten forplikter Norge til ikke å opprette, eller la andre land opprette flåtebaser på øygruppen, eller opprette noen form for befestning til bruk i krigsøyemed.⁶⁴ Denne delen av traktaten, er som vi skal se senere, stedet hvor den norske og sovjetiske tolkningen divergerer mest. Det er flere årsaker til dette, og den mest fundamentale ligger i vagheten rundt hva artikkelen faktisk innebar. Artikkelen bærer i stor grad preg av at den ble skrevet på 1920 tallet, blant annet fordi den ikke tok, eller kunne ta i betraktning den teknologiske nyvinningen siden den gang. Uenighetene ligger både i hva som kan anses som flåtebase og hva man definerer som en befestning til bruk i krigsøyemed. Demilitarisering til tross, forhindrer ikke artikkelen forsvar av øygruppen dersom dette skulle bli nødvendig.⁶⁵ Slik sett hadde Norge ansvaret for å ivareta og forsvare Svalbards territorielle integritet, men hadde ikke rett til å gjøre nødvendige forberedelser for å sikre dette. Øygruppen ble i praksis

---

⁶⁰ Jørgensen 2013: 332, Se også Svalbardloven 1925: § 2

⁶¹ Når vi snakker om signatarmaktene og deres rettigheter er det først og fremst Sovjetunionen som er relevant, ettersom dette var den eneste aktøren med betydelig tilstedeværelse på Svalbard, ved siden av Norge etter 1930

⁶² Jørgensen 2013: 332

⁶³ Ibid: 338

⁶⁴ Svalbardtraktaten 1920: art. 9

⁶⁵ Jørgensen 2013: 332

nøytralisert, noe som ikke var problematisk for et nøytralt land som Norge den gang var, men som kunne bli utfordrende dersom øygruppen ble mer interessant i stormaktenes øyne.⁶⁶

Forbudet mot flåtebaser innebar ikke nødvendigvis et forbud mot anløp av militære marinefartøy i øygruppens havner. Besøk av norske sjømilitære enheter var til å begynne med en kontrovers innenfor den norske forvaltningen, der man søkte å finne en gyllen middelvei mellom å ikke gi Moskva et inntrykk av norsk traktatskrenkelse, og neglisjering av integritetsansvaret.⁶⁷ Det norske sjøforsvaret avla regelmessige besøk til Svalbard i etterkrigstiden, og det var norske myndigheters oppfatning at dette ikke var traktatstridig. Sovjetunionen delte derimot ikke denne oppfatningen og nedla protest ved de aller fleste tegn til norsk marineaktivitet; både fra marinen og den gråmalte kystvakten.⁶⁸ Det samme gjaldt også for luftforsvaret, og landinger av norske militærfly og helikoptre. Tolkningene var motstridene, men den norske tolkningen endte opp med å tilnærme seg den sovjetiske i mye større grad enn motsatt.⁶⁹

Hvor man trakk linjen mellom sivil og militær aktivitet var også en tynn og grå linje preget av uenighet. Flyplassen i Longyearbyen var et kronisk og betent tema mellom de to nasjonene på øygruppen, og det samme må kunne sies om helikopterbasen på Kapp Heer utenfor Barentsburg. Problemet lå i at mye av den nødvendige infrastrukturen på Svalbard teoretisk sett kunne nyttes til militære, eller paramilitære formål, i en periode der total krig var ansett som en reel trussel, og hvor totalforsvaret spilte en stadig større rolle.⁷⁰ Norske myndigheter valgte derfor å begrense utbygningen av slik infrastruktur med militært potensiale, og flyplassen i Longyearbyen, som norske myndigheter også i utgangspunktet var skeptiske til, må anses som et unntakstilfelle.

Restriksjonene norske myndigheter opererte etter i denne perioden, var først å fremst selvpålagte, med sikte på å blidgjøre Moskva. Traktaten åpnet for en større militær tilstedeværelse, eller aktivitet, men dette ville ikke falt i god jord hos Sovjetunionen. Militær aktivitet til støtte for sivile formål var i utgangspunktet uproblematisk sett med norske øyne, og selv om dette i aller høyeste grad fant sted, særlig i etterkrigstiden, så var den likevel begrenset av hensyn til det bilaterale forholdet.⁷¹ I utgangspunktet mente man fra norske side at man kunne strekke seg så langt som å opprette en garnison på arkipelet, med eget

---

⁶⁶ Tamnes 1991: 30

⁶⁷ Ibid: 31-32

⁶⁸ Jørgensen 2013: 332

⁶⁹ Tamnes 1991: 31

⁷⁰ Jørgensen 2013: 336

⁷¹ Tamnes 1991: 31

heimevern.⁷² Tatt dette i betraktning som det norske ytterpunktet på den ene siden, og sovjetiske protester mot norske redningshelikopter på den andre, er det påfallende hvor langt unna man var et konsensus.⁷³

Det finnes ikke noe subjektivt svar på hvilken tolkning som var mest gyldig, men man kan si at den norske linjen som ble ført, likevel holdt seg godt innenfor til tross for sovjetiske protester. Anløp fra kystvakten, til tross for at den var underlagt sjøforsvaret, hadde lite for seg med tanke på å bruke øygruppen i krigsøyemed, og ble heller ikke til å begynne med møtt med protest.⁷⁴ Dette er fordi kystvakten i størst grad var til for å støtte opp om sivile virksomheter, deriblant fiskerioppsyn, og fordi et anløp av et mer eller mindre ubevæpnet fartøy på øygruppen må sies å ha liten militær nytte. Sovjetiske tjenestemenn hevdet de var mest kritisk til at kystvakten var underlagt sjøforsvaret, ikke fiskerioppsynet i seg selv.⁷⁵ Anløp av skip fra kystvakten økte drastisk etter 1977, og i 1979 startet konsulen også å protestere mot disse.⁷⁶ Av militære fly var det først og fremst maritime overvåkningsfly av Orion-typen som ble møtt med protest, men i 1979 ble selv unødig bruk av Sea King-helikoptre møtt med misnøye.⁷⁷

Så hvorfor gikk man ikke inn for å revidere avtalen, for å få klarhet i disse uoverensstemmelsene? En revisjon ble ansett som lite attraktivt av flere grunner for begge parter. For Norges del var det sterkeste argumentet for å unngå revidering å finne i ambisjonene om å opprettholde norsk suverenitet på øygruppen, noe internasjonal debatt og revidering kunne svekke.⁷⁸ Fra norsk side mistenkte man at sovjetiske protester og fremstøt i denne perioden, hadde til hensikt å svekke den norske posisjonen på arkipelet, og tvinge frem en unilateral revisjon som tok sikte på å sette enda større begrensninger for norsk suverenitet.⁷⁹ Det å unngå internasjonal debatt rundt Svalbard ble derfor lenge et karakteristisk trekk i norsk arktisk politikk.⁸⁰ For Sovjetunionen var også en revidering lite ønskelig, ettersom Sovjet også hadde interesser om holde Svalbard utenfor stormaktspolitikken. En revidering ville ikke vært et bilateralt anliggende mellom Norge og Sovjetunionen, men ville inkludert alle signatarmaktene, deriblant USA, og en revisjon ville

---

⁷² Ibid: 32

⁷³ Utenriksdepartementet, 27.12.1979, landinger/overflygninger av norske militærfly på Svalbard

⁷⁴ Utenriksdepartementet, 26.10.1979, Anløp på Svalbard av norske marine og kystvaktfartøyer

⁷⁵ Utenriksdepartementet, 31.10.1977, Notat: det norsk sovjetiske forhold i Nord

⁷⁶ Utenriksdepartementet, 5.10.1979, sovjetisk protest mot anløp av norsk kystvaktfartøy i Longyearbyen

⁷⁷ Utenriksdepartementet, 27.12.1979, landinger/overflygninger av norske militærfly på Svalbard

⁷⁸ Grydehøj, Grydehøj & Ackrøn 2012: 111

⁷⁹ Department of state, 29.10.1976, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Henry Kissinger

⁸⁰ Koivurova & Holeiencin 2017: 137

derfor hatt stormakts-politiske dimensjoner.⁸¹ Partenes tolkning lå også langt fra hverandre, og man kan stille spørsmål om hvor vidt en konferanse om revisjon i det heletatt var realistisk. Sist gang en endring var på forhandlingsbordet (1944-1947) foreslo Sovjetunionen å skrote traktaten, og erstatte den med et norsk-sovjetisk samstyre (kondominium) av Svalbard, og en sovjetisk anneksjon av Bjørnøya. Å bilateralisere arkipelet var noe som fortsatt var på Moskvas ønskeliste på 1970-tallet, men i første omgang handlet det om å hevde flest mulig særrettigheter.⁸² At en revisjon av traktaten skulle styrke Norges posisjon var derfor nærmest utenkelig. Det skal også tas i betraktning at traktatens vaghet ikke bare bød på utfordringer, men også muligheter for norsk forvaltning.

Vi skal også huske at Sovjetunionen heller ikke var alene om å trekke artikkel 9 kortet, og at artikkelen også var en resurs for norske myndigheter. Da Sovjetunionen foreslo en militær okkupasjon av Svalbard under andre verdenskrig; en okkupasjon som var tenkt å vare krigen ut, la Norge ned protest.⁸³ Forsvar av øygruppen og dens integritet var ikke artikkelstridig, men en ensidig sovjetisk okkupasjon ble betraktet som en trussel mot norsk suverenitet når fredsoppgjøret en gang skulle komme for dagen. De norsk-britiske militæroperasjonene på øygruppen under krigen ble ansett som selvforsvar og var derfor ikke i strid med artikkel 9.⁸⁴ Forsvar av øygruppen var først og fremst Norges ansvar, men da Norge var i en posisjon hvor dette var utfordrende, kan man si at det ikke var helt uhørt at en signatarmakt skulle utføre dette ansvaret på vegne av Norge; et moment Forsvarsdepartementet også presiserte i 1919.⁸⁵ Siden Norge alene ikke klarte å opprettholde Svalbards integritet på en troverdig måte, så også Sovjet det nødvendig og sende egne styrker til Svalbard.⁸⁶

2.1.3 Utfordringer og muligheter

Som dette delkapittelet har vist, har Svalbardtraktaten helt klart sine svakheter. Den er både vag og utdatert, og siden revidering har blitt ansett som uaktuelt blir mye overlatt til tolkning. For Norges del bydde den i så måte på både muligheter og utfordringer. Denne vagheten gjorde også traktaten tvetydig ettersom den ga Norge full og uinnskrenket suverenitet med

---

⁸¹ Riste 2004: 189

⁸² Jørgensen 2013: 329

⁸³ Koivurova & Holeiencin 2017: 135

⁸⁴ Ibid: 139

⁸⁵ Tammes 1991: 31

⁸⁶ Koivurova & Holeiencin 2017: 135

begrensninger, noe som kan sies å være en selvmotsigelse. En sovjetisk bok fra 1948 har hevdet at begrensningene var såpass store at norsk suverenitet var ”*reduisert til intet*”.⁸⁷ Denne tvetydigheten ga Norge et visst grunnlag til å påstå at Svalbard var under Norges fulle og uinnskrenkede suverenitet, samtidig som Sovjetunionen fikk gode muligheter til å så tvil under dette.⁸⁸

Den norske håndhevelsen av artikkel 9 bærer i aller høyeste grad preg av etterkrigstidens lavspennings-politikk, med selvpålagte restriksjoner for å blidgjøre Moskva, til tross for at den i norsk oppfattelse juridisk sett åpnet for mer militært nærvær. Når man undersøker norsk myndighetsutøvelse med grunnlag i Svalbardtraktaten blir det derfor nødvendig å ta tre dimensjoner i betraktning. Den første dimensjonen blir traktaten i seg selv, og hva som står svart på hvit. Den andre blir hvordan norske beslutningstakere tolker traktaten, og hva den innebærer. Den tredje og siste dimensjonen blir hvordan norsk myndighet faktisk blir utøvd, etter at hensyn til lavspenning og tilnærming mot Sovjetunionen er tatt i betraktning. Samtidig må det nevnes at den også i aller høyeste grad påvirkes av det nasjonale, og det internasjonale politiske klimaet, og at Svalbard på ingen måte var isolert fra omverden i politisk forstand. Hvordan Svalbardtraktaten skulle tolkes ble derfor på mange måter et politisk, fremfor et juridisk spørsmål. Til slutt er det viktig å ha i bakhodet at der traktaten gir Norge myndighet, gir den samtidig et ansvar. Som vi så under andre verdenskrig kan det at Norge ikke utøver sin myndighet føre til at andre signatarmakter tar saken i egne hender. Vi må derfor huske at avståelse, kan være vel så risikabelt som myndighetsutøvelse.

Før vi tar for oss Norges historie på Svalbard må ansvarsfordelingen for den norske stats administrasjon og forvaltning av arkipelet redegjøres for. Den norske administrasjonen på Svalbard har siden 1925 blitt ledet av sysselmannen (fra 2021 Sysselmeister), som er øverste norske myndighet, og regjeringens representant på øygruppen.⁸⁹ Thor B. Arlov har poengtert at hans rolle økte i takt med den norske stats engasjement på 1970-tallet.⁹⁰ Sysselmannen fungerte som en slags fylkesmann og politimester, og var også ansvarlig for redningstjenesten på øygruppen.⁹¹ Han hadde også oppgaver relatert til dialog og samarbeid med sovjetiske representanter, og fikk dermed en slags dobbeltrolle som statsforvalter og diplomat.

---

⁸⁷ Jørgensen 2013: 333

⁸⁸ Grydehøj, Grydehøj & Ackrøn 2012: 100

⁸⁹ NOU 1999: 21: Kapittel 3.2.1.3

⁹⁰ Arlov 2011: 16

⁹¹ NOU 1999: 21: Kapittel 3.2.1.3

Til å begynne med ble øygruppen administrert av Handelsdepartementet. Ansvarsfordelingen blant departementene, ble etter 1965 fordelt slik at det respektive departement tok seg av de saker som angikk dem, samtidig som Justisdepartementet tok på seg alt som ikke tydelig kunne tilskrives et bestemt departement. Dette betydde at alt relatert til samferdsel ble håndtert av Samferdselsdepartementet, diplomatiske kontakter med konsulen håndtert av Utenriksdepartementet, og at sysselmannen ble underlagt Justisdepartementet. Samtidig ble det opprettet et interdepartementalt svalbardutvalg, som i 1971 ble erstattet med et interdepartementalt polarutvalg.⁹² Håndteringen av suverenitets og jurisdiksjonsproblemene var derfor et interdepartementalt anliggende, ledet og koordinert av Justisdepartementet og regjeringen.

2.2 Den norske stats historie på Svalbard

Norsk overhøyhet over Svalbard ble ansett som gunstig for det unge landet som nylig hadde fått gjenreist sin uavhengighet i 1905 av flere årsaker. Fiske og fangst var en viktig næringsvei for mange nordmenn, og arkipelets kullforekomster var i ferd med å bli ettertraktet. Samtidig kommer man ikke utenom at Svalbard ble norsk i en periode der nasjonalisme og imperialism var dominerende, og at bakgrunnen for det nasjonale ønsket om Svalbard også hadde sin grobunn i dette.⁹³ Norge kom sent inn i kolonikappløpet og det fantes svært få landområder som ikke allerede var kolonialisert. Disse ingenmannslandene, eller *terra nullius*, var konsentrert rundt polene, og målet om norsk suverenitet over disse landområdene dannet grunnlaget for den norske ishavsimperialismen.⁹⁴ Svalbard, som var det ingenmannslandet som lå nærmest Norge, ble derfor et naturlig mål. I dette kapittelet vil vi rette søkelyset på Norges historie på Svalbard, men mest av alt er det utviklingen i den statlige virksomheten som er av interesse.

2.2.1 Interesser frem til 1950; Kull, Ishavsimperialisme og non-policy

Norge har en lang historisk tilknytning til Svalbard, kanskje så langt tilbake som 1100-tallet. Grunnlaget for norske krav på Svalbard var ikke utelukkende nasjonalistiske, men

---

⁹² Justis og politidepartementet 1975: 12-13

⁹³ Berg 1995: 265

⁹⁴ Riste 2004: 115-118

handlingene til de aktørene som agiterte for dette må fortsatt forstås i lys av patriotisme, og ønske om å gjenreise Norge til sin storhetstid i høymiddelalderen. En del av fremstøtene ble gjort av privatpersoner, blant annet oppkjøpet av John M. Longyear og *Arctic Coal company* sine gruveanlegg på øygruppen. Store Norske Spitsbergen kullkompani la også patriotiske hensyn til grunn for sin opprettelse.⁹⁵ Store Norske ble stiftet i 1916; en tid hvor verden var i krig, og hvor kull var høyt etterspurt. Selv om Norge forble nøytral ble også Norges kullforsyning truet av krigens blokader. Ikke bare fra Tyskland, men også Storbritannia som truet med å legge restriksjoner for den norske handelsflåten dersom den ikke føyet seg etter britenes ønsker.⁹⁶ Dette endte med at Storbritannia i perioden 1916-1917 midlertidig kuttet kullforsyningen til Norge.⁹⁷ Dette motiverte norske styresmakter til å se etter måter å gjøre Norge mer selvforsynt, noe Svalbard kunne tilby. Da kjøpet av den amerikanske kulldriften ble en realitet i 1916, og Store Norske hadde blitt stiftet ble det møtt med ekstase i norsk presse, som gikk så langt som å hylle Haakon VII som konge av Norge og Spitsbergen.⁹⁸ Selv om Svalbard på ingen måte var norsk enda var dette likevel et monumentalt skritt i retning av dette. Med en permanent befolkning, og et betydelig næringsgrunnlag ble den norske posisjonen på øygruppen betydelig styrket. Veien mot territorielle krav og annekasjon lå nå åpen.

Norges økonomiske interesser ble betydelig styrket etter opprettelsen av Store Norske. Disse interessene var såpass viktige at norske myndigheter gikk så drastisk til verks som å ty til militærmakt for å slå ned en streik i 1917.⁹⁹ I tillegg til kulldriften var også fangst og fiske viktige interesser for nordmenn på øygruppen, med lange historiske røtter.¹⁰⁰ Siden 1860-tallet hadde Svalbard vært et viktig fangstområde for nord-norske fangstfolk, særlig fra Tromsø og Hammerfest, men en krympende hvalrossbestand gjorde at fangstfolkene måtte trekke lenger øst mot Russland. Rundt Svalbardtraktatens undertegnelse var Svalbard fortsatt et viktig fangstfelt, men ikke på langt nær like innbringene som områdene på Østisen og i Kvitsjøen.¹⁰¹ Som følge av Sovjetunionens opprettelse, og påfølgende grensetrekninger til sjøs på 1920-tallet kom den norske fangstnæringen under press. Kvitsjøen ble et sovjetisk innhav, og havressursene falt under sovjetisk suverenitet.¹⁰² Striden om fangstvirksomhet i

---

⁹⁵ Berg 1995: 265

⁹⁶ Riste 2004: 101

⁹⁷ Ibid: 115

⁹⁸ Berg 1995: 268

⁹⁹ Ibid

¹⁰⁰ Arlov 1997: 284

¹⁰¹ Ibid: 153

¹⁰² Holtmark (Red.) 2015: 93

Kvitsjøen og Østisen fant sted parallelt med forhandlingene om sovjetisk tilslutning til Svalbardtraktaten, og man hadde et ønske om å løse begge ved en *de jure* norsk annerkjennelse av Sovjetunionen. Tapet, eller innskrenkningene av fangstfolks handlefrihet i øst bidro til at Svalbard ble viktigere for den norske fangstnæringen. Til tross for at den norske fangstnæringens storhetstid på Svalbard var over, skal disse interessene fortsatt tas i betraktning, og de hadde stor betydning for fangstfolkene som hadde sin teig i området.

Selv om næringsinteressene helt klart spilte en viktig og grunnleggende rolle, var sivilsamfunnets nasjonalistiske motiver også et fundamentalt moment. Pressen og polarforskerne kan trekkes frem som de som tok sterkest til orde for norsk anneksjon.¹⁰³ Dette bidro til at Norges politikk i perioden gikk ut på konsolidering innad og ekspansjon utad.¹⁰⁴ Svalbard er dermed ikke unikt i denne sammenhengen, tatt i betraktning at Norge nedla krav på store landområder i Antarktis og Arktis. I Arktis dreide dette seg om Svalbard (1910) og Jan Mayen (1922) som endte med å bli norske, men også Øst-Grønland (1931) og øygruppen Franz-Josefs land (frem til 1930-tallet) ble gjort krav på, uten at man vant frem.¹⁰⁵ Det er derimot uriktig å si at de nasjonalistiske interessene var overordnet de økonomiske på veien frem mot Svalbardtraktaten. De økonomiske interessene spilte nok en mer grunnleggende rolle, og man kan vanskelig forestille seg at Svalbard ville blitt norsk med nasjonalistiske motiver alene. Likevel ser vi et samspill mellom de to, der det økonomiske grunnlaget til en viss grad var motivert av nasjonalistiske motiver, samtidig som økt økonomisk virksomhet banet vei for sterkere nasjonalistisk agering.

Et moment som styrker teorien om at Svalbard først og fremst var et ishavsimperialistisk prosjekt i større grad enn et økonomisk er at øygruppen i stor grad ble neglisjert etter at den ble norsk, og helt frem til 1950-tallet. Det ser med andre ord ut til at den norske agendaen på Svalbard var oppfylt etter anneksjonen i 1925, og at Svalbardpolitikken dermed ble mer eller mindre ikke-eksisterende.¹⁰⁶ Som Willy Østreng har presisert gikk man frem til 1950 inn i en *laissez faire* periode, der den norske statsmakten ikke gjorde mer på Svalbard enn det som strengt tatt var nødvendig.¹⁰⁷ Norge var i store deler av denne perioden den eneste betydelige aktøren på arkipelet, og dette var dermed uproblematisk. Samtidig kan det argumenteres for at dette argumentet også understøtter den økonomiske dimensjonen, noe

---

¹⁰³ Arlov 1996: 283

¹⁰⁴ Ibid: 280

¹⁰⁵ Riste 2004: 116

¹⁰⁶ Arlov 1996: 390

¹⁰⁷ Østreng 1975: 108-126

Thor B. Arlov har argumentert for. I følge han var myndighetenes interesser mest knyttet til det økonomiske og gruvedriften i perioden 1935 til 1950.¹⁰⁸

Etter 1950 gikk man fra *laissez faire* perioden og over til den *verbale* perioden frem mot 1965, men overgangen må anses som en flytende overgang til fordel for et markant og tydelig brudd. Fra starten av andre verdenskrig, og enda mer etter Svalbard-saken mellom 1944 og 1947, ble det stadig tydeligere at man ikke bare kunne sitte stille i båten. Den økte interessen for Svalbard gjorde dialog og koordinering nødvendig.

2.2.2 1950 til 1965; Lavspenning i nord og kald krig på kontinentet

Svalbardsaken var en hendelse som hadde stor innvirkning for den videre utviklingen på arkipelet, men den spares til neste delkapittel hvor vi undersøker Sovjetunionens strategiske interesser. Etter at Svalbard-saken ble avblåst, og etter at Norge sluttet seg til NATO i 1949 ble behovet større for å legge hånden på roret for norske beslutningstakere. Man ønsket fortsatt å beholde Svalbard som et lavspenningsområde, men som følge av at Sovjetunionen hadde fått en økende interesse for øygruppen etter krigen ble økt dialog og koordinering et imperativ.¹⁰⁹ Norge skygget likevel ikke unna å gjøre fremstøt i denne perioden, og det ble i 1951 besluttet å innlemme Svalbard i NATOs forsvarsområde, noe som lite overaskende ble møtt med protest fra Moskva; en protest som skal ha tatt sikte på holde øygruppen fri for NATO-baser.¹¹⁰ Likevel hadde Norge og Sovjetunionen sammenfallende interesser på et overordnet plan, nemlig å beholde Svalbard som et lavspenningsområde utenfor stormaktspolitikken.¹¹¹ Som vi skal se i neste delkapittel var Sovjetunionen først og fremst opptatt av å holde NATO, USA og det norske militæret vekk fra Svalbard, og som følge av artikkel 9 var dette juridisk sett sikret. Et annet moment som betrygget Sovjet og som illustrerer de sammenfallene interessene er den norske deklarasjonen om base og atompolitikken som garanterte at man ikke ville tillate utalandske militærbaser og atomvåpen på norsk territorium i fredstid.¹¹² Igjen vitner dette om at Svalbard ikke var isolert fra omverden.

En annen hendelse som kan bidra til å illustrere overgangen til den verbale perioden som følge av økt sovjetisk interesse er flyplass-saken. Utbygningen av en flyplass på Svalbard

---

¹⁰⁸ Arlov 2011: 15

¹⁰⁹ Østreng 1975: 109-110

¹¹⁰ Tamnes 1987: 29

¹¹¹ Arlov 1996: 408-409

¹¹² Riste 2004: 215-216

var i utgangspunktet et privat initiativ som tok sikte på å legge til rette for flyruter fra Europa til Nord-Amerika via Arktis. Arbeidet tok for alvor fart i 1958, men ble snart møtt med protest fra Moskva. Flere av initiativtakerne hadde militære forbindelser, og sovjetiske protester om at flyplassen kunne brukes i krigsøyemed fikk derfor stor vekt.¹¹³ Denne saken ble ingen kortvarig affære, og fortsatte frem til flyplassen ble ferdigstilt i 1975, samtidig som bruken av flyplassen ble en konfliktsak etter åpningen. Den innledende fasen av flyplassutbygningen illustrerer godt hvordan det i perioden 1950 til 1965 ble større behov for statlig inngripen for at norsk og sovjetisk aktivitet ikke skulle komme på kollisjonskurs. Likevel er denne inngripenen på et minimumsnivå, og selv om man agiterer for et større norsk nærvær, ble det i denne perioden først og fremst med ordene.¹¹⁴ Byggingen av flyplassen på Svalbard fikk klarsignal i 1964, og dermed bidrar den også til å illustrere overgangen fra den verbale perioden til handlingsperioden (1965 til 1975/videre).

Selv om statsmakten kviet seg for å blande seg for mye inn på Svalbard i denne perioden hadde Norge store interesser på Svalbard. Disse var særlig knyttet til bergverksvirksomhet og polarforskning. Polarforskningen har, og spiller fortsatt en stor rolle i virksomheten på Svalbard og har tiltrukket seg forskere fra hele verden. Denne forskningen var fra norsk side, ikke utelukkende vitenskapelig motivert. Forskningen tjente også politiske, økonomiske og nasjonale interesser, noe som virkelig kulminerte med ambisjoner om utvidet sektorlinje på 1970-tallet.¹¹⁵ Geir Hønneland og Øyvind Østersund har vist at under den kalde krigen måtte forskning, fiske, og gruvedrift koordineres med hensyn til det geopolitiske spillet.¹¹⁶ Det er derfor rimelig å anta at vitenskapelig virksomhet fra sovjetisk hold heller ikke var utelukkende vitenskapelig motivert.

Når det gjelder gruvedriften er det særlig Kings Bay-saken fra 1962-1963 som er viktig å ta i betraktning. Spesielt når vi snakker om overgangen fra den verbale til handlingsperioden bidrar denne hendelsen med et markant skille.¹¹⁷ Gruvedriften var hjørnesteinen og grunnlaget for å opprettholde de norske så vel som de sovjetiske samfunnene på Svalbard. Store Norske, som opererte de norske gruvene, blant dem Kings Bay i Ny-Ålesund, nøyte stor handlefrihet og var på mange måter etterlat til seg selv. Dette gjorde seg dermed også gjellende i sivilsamfunnet hvor bosetningene bar preg av å være *company-towns*, og dermed noe på siden av den norske stat. Gruvedriften var risikofylt, og etter den store

---

¹¹³ Eriksen & Pharo 1997: 372

¹¹⁴ Østreng 1975: 109

¹¹⁵ Arlov 1996: 442

¹¹⁶ Hønneland (Red.) 2020: 25

¹¹⁷ Østreng 1975: 110

ulykken i 1962 hvor 21 mennesker mistet livet ble driften ved Kings Bay vedtatt avvirket. Krisen klarte også å velte Einar Gerhardsens regjering, og har derfor i ettertid blitt omtalt som å ha hatt større konsekvenser i Oslo enn på Svalbard.¹¹⁸ Kings Bay forårsaket ikke handlingsperiodens fremkomst alene, men ulykken gjorde det nødvendig å føre nærmere tilsyn ved virksomheten på øygruppen av sikkerhetsmessige grunner.¹¹⁹ Samtidig var den norske suvereniteten avhengig av at man opprettholdt en tilstedeværelse av et visst omfang, og nedleggelsen av Kings Bay førte dermed med seg et tomrom som måtte fylles.¹²⁰

2.2.3 1965-1978; Tid for handling

Ved siden av Kings Bay-saken var også oljefunn et viktig moment som motiverte til større statlig tilstedeværelse. Disse funnene kunne fylle tomrommet i næringsgrunnlaget etter Kings Bay, men det bydde likevel på utfordringer som følge av at Sovjetunionen potensielt også kunne utnytte dette, og ekspandert sin tilstedeværelse i en periode der olje snart skulle bli høyt etterspurt.¹²¹ USA utvidet også sin virksomhet på øygruppen som følge av oljen, og den sovjetiske ekspansjonen kan bli tolket som et svar til dette.¹²² På 1970-tallet så man for seg fra norsk side at man var på vei inn i en multinasjonal fase, der Norge og Sovjetunionen ikke lenger ville være alene på øygruppen.¹²³ Et gryende oljekappløpet på Svalbard ville bydd på enorme utfordringer for den norske statsmakten, men det var lite regjeringen i Oslo kunne gjøre for å begrense dette som følge av Svalbardtraktatens strenge betingelser. Løsningen på dette problemet kan finnes i artikkel 2 som ga norske myndigheter rett og ansvar til å verne miljøet på øygruppen.¹²⁴ Med opprettelse av et miljøvernregime kunne Norge begrense næringsaktiviteten på Svalbard på en måte som i utgangspunktet ikke ville diskriminere mot noen av signatarmaktens næringsinteresser. Miljøvern dannet motivasjonen bak dette regimet, men det kan også ha hatt til hensikt å begrense andre staters tilstedeværelse. På 1970-tallet, men også etter Sovjetunionens fall har denne miljøvernordningen blitt tolket som et forsøk på å presse Russland vekk fra øygruppen.¹²⁵ Om ikke miljøvernregimet hadde intensjoner om dette, så kan man likevel si at begrensning av næringsvirksomhet hadde en

---

¹¹⁸ Arlov 1996: 384

¹¹⁹ Østreng 1975: 110

¹²⁰ Arlov 2011: 247

¹²¹ Arlov 1996: 385

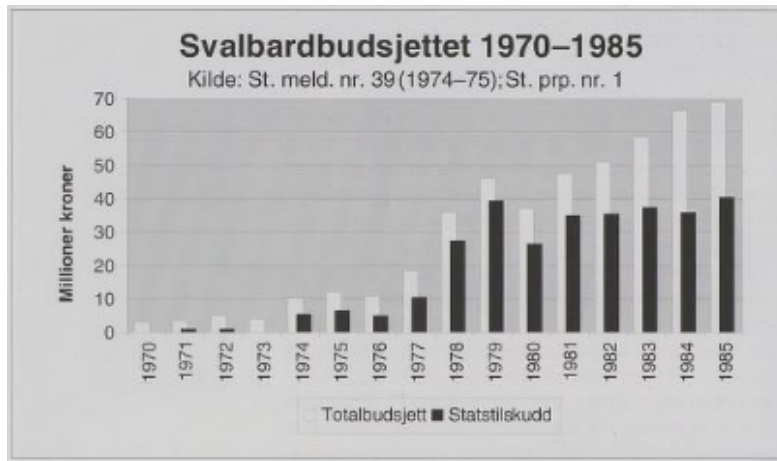
¹²² Østreng 1975: 49-51

¹²³ Utenriksdepartementet, 22.4.1974, Notat: Norsk Svalbardpolitikk

¹²⁴ Svalbardtraktaten 1920: art 2

¹²⁵ Hønneland 2020: 82-83

nyttig, og kanskje kjærkommen bivirkning for den norske kontrollen av Svalbard. Økt amerikansk tilstedeværelse ville sannsynligvis blitt møtt med økt sovjetisk tilstedeværelse og økte problemer for norsk forvaltning.

Bilde: 2.2.3 Oversikt over svalbardbudsjettet og statstilskudd, 1970-1985. Hentet fra Arlov 1996¹²⁶

Verneregimet som ble opprettet på 1970-tallet var et viktig bidrag til å videreføre den norske målsetningen om å holde Svalbard utenfor stormaktspolitikken. Men, det førte også med seg et økt behov for økonomisk støtte for å håndheve regimet, noe som resulterte i en massiv økning i svalbardbudsjettet og statlige tilskudd. Denne økningen henger også sammen med en nasjonal satsning på kommuner og særlig Nord-Norge som følge av de store oljefunnene i Nordsjøen som var ventet å gi staten økte midler til rådighet.¹²⁷ Sysselmannen fikk drastisk økt sin kapasitet med flere ansatte og eget helikopter. Økningen av de statlige tilskuddene, og utvidelsen av norsk virksomhet var en bevisst politikk som tok sikte på å konsolidere Norges posisjon på øygruppen og trekke Svalbard nærmere fastlands Norge.¹²⁸ Derfor er det heller ikke så rart at Norge og Sovjetunionens interesser kom på kollisjonskurs i denne perioden. Når den norske stats tilstedeværelse på øygruppen økte, betydde dette slutten på selvstyringen, ikke bare for de norske gruvesamfunnene, men til en viss grad også de sovjetiske.¹²⁹ Sovjetunionens langtidsønske om bilateralisering ble dermed truet, og den uformelle selvråderetten måtte beskyttes.¹³⁰ Det var først tidlig på 1970-tallet at man forsøkte å håndheve norsk jurisdiksjon ovenfor de sovjetiske bosetningene.¹³¹ Blant annet ble

¹²⁶ Arlov 1996: 386

¹²⁷ Tamnes 1997: 268

¹²⁸ SA, Stortingstidende 21. November 1978: 843

¹²⁹ Utenriksdepartementet, 22.4.1974, Notat: Norsk Svalbardpolitikk, Se også Jørgensen 2010: 33

¹³⁰ Arlov 2011: 254

¹³¹ Hønneland 2020: 79

regulering av luftfart en viktig og kontroversiell del av dette prosjektet. Å styrke norsk suverenitet og jurisdiksjon var attraktivt i seg selv, men dersom flere aktører av betydelig størrelse skulle dukke opp på Svalbard, ville de også kunne påberope seg den samme selvråderetten Sovjetunionen lenge hadde hatt, og den norske statsmakten ville mistet fullstendig kontroll.

Samtidig som statsmakten utvidet sitt ansvar for miljøet på øygruppen tok den også mer kontroll over de norske bosetningene. Staten overtok ansvaret for driften av de norske lokalsamfunnene, og Svalbard gikk over fra å være en øygruppe med *company towns* til å bli en salgs pseudo-kommune. Staten overtok både sykehuset og skolen, og etater som televerket og posten ble styrket.¹³² Gruveselskapene som dannet det norske eksistensgrunnlaget ble i perioden avhengig av statsstøtte for å overleve, og vi ser nok en gang at økonomiske interessene ble underlagt nasjonale interesser.¹³³

Et annet viktig utviklingstrekk i denne perioden som bidro til økt interesse for Svalbard i Oslo var at øygruppen på tampen av denne perioden, i 1977, plutselig ble mye større som følge av utvidelse av sjøterritoriene. Dette ga Norge økte næringsmuligheter, men som vi har sett gjaldt dette også for Sovjetunionen, og det ga dermed mulige utfordringer knyttet til forvaltning og kontroll. Men, de norske polarforskerne hadde et ess i erme. Traktaten nevner kun havområdene rundt Svalbard, ikke ut til 200-mils grensen, og dette åpnet for å argumentere for at traktaten ikke var gjellende for dette området.¹³⁴ Slik sett kunne Svalbard sikre Norge et økt næringsgrunnlag uten at det måtte deles med Sovjetunionen. Denne argumentasjonen og de maritime kravene var (og er) et kontroversielt tema som møtte mye motstand, ikke bare fra Sovjetunionen men også Storbritannia og USA.¹³⁵ Løsningen ble en fiskevernesone rundt Svalbard, som ble opprettet i 1977. Denne ga i likhet med de andre verneordningene mulighet til regulering uten diskriminering.¹³⁶

2.2.4 Den norske agendaen frem mot 1978

Svalbard ble norsk som følge av en kombinasjon mellom økonomiske og nasjonalistiske interesser. De økonomiske spilte en fundamental rolle, men ble etterhvert underlagt nasjonalistiske målsetninger. Gjennom hele Norges historie på Svalbard har de viktigste

---

¹³² Jørgensen 2010: 33

¹³³ Tamnes 1997: 269

¹³⁴ Hønneland 2020: 79

¹³⁵ Utenriksdepartementet, 29.1.1975, Notat: samtale med ambassaderåd Smirnov

¹³⁶ Berg 2016: 121

interessene for norske myndigheter vært å beholde Svalbard som en del av Norge, og man tok derfor sikte på å holde øygruppen utenfor stormaktspolitikken.¹³⁷ Som vi skal se i neste delkapittel var det et viktig mål for Sovjetunionen å holde USA utenfor Svalbard, og i henhold til oljeleting og verneregimet som ble opprettet på 1970-tallet ser det ut til at det indirekte også ble en norsk målsetning.

Det var mest av alt i perioden etter 1965 hvor norske interesser virkelig begynte å vise seg, og det er dermed også her vi ser en aktiv norsk politikk. Den norske linjen handlet først og fremst om å ha kontroll. Derfor ble inngripen nødvendig i denne perioden hvor øygruppen tiltrakk seg stadig større interesse, og regulering ble blant annet iverksatt for å sikre at virksomheten på øygruppen ikke vokste til et nivå der norske myndigheter ikke strakk til, og hvor norsk suverenitet kunne komme under et enda større press. Økt interesse for øygruppen, strategisk og økonomisk, og frykten for kaoset en multinasjonal periode kunne føre med seg var derfor viktige faktorer som motiverte til at statlig regulering økte.

Svalbards betydning økte drastisk i denne perioden. Dette var noe både norske og sovjetiske tjenestemenn anerkjente. Da tidligere ambassadør Sergej Romanovski takket for seg tok han lederen for Utenriksdepartementets polarkontor, Olav Bucher-Johannessen til side og sa *”glem aldri at de er ansvarlig for den viktigste delen av jorden”*.¹³⁸ Hva han mente med dette vil vi se nærmere på nå.

2.3 Sovjetunionens strategiske interesser på Svalbard; fra kull til geopolitikk

Russland har en lang historisk tilknytning til Svalbard. Russiske arkeologer anslår at pomorer (ishavsfiskere fra Nord-Russland) kan ha bosatt seg på Svalbard før 1596.¹³⁹ Dette er før øygruppens offisielle oppdagelse av Wilhelm Barentz. Det finnes primærkilder fra 1576 der det hevdes at russere årlig skal ha reist til Grumant, som var det Russiske navnet for Svalbard.¹⁴⁰ Denne pomor-hypotesen sto sterkt i Sovjetunionen, og den ble ofte benyttet til å understreke sovjets historiske tilknytning, og for å insinuere at Sovjetunionen hadde rett til særbehandling som følge av den. Denne pomor-hypotesen har blitt kritisert av Albrehtsen og

---

¹³⁷ Å avgi Svalbard, som etter 1925 var en del av Kongeriket Norge er som følge av grunnloven § 1 ikke tillatt, og ville fordret en grunnlovsendring. Grunnloven 1814: § 1 Se også Svalbardloven 1925: § 1

¹³⁸ Department of state, 22.7.1975, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Henry Kissinger; egen oversettelse

¹³⁹ Arlov 1996: 48-51

¹⁴⁰ Horensma 1991: 51

Arlov for å være tuftet på et tynt kunnskapsgrunnlag, men kan likevel ikke helt avskrives tatt pomorenes utbredelse og ferdigheter i betraktning.¹⁴¹ Pomor-hypotesen er en viktig del av den sovjetiske historiografien i Arktis, hvor mesteparten er tuftet på forskning fra Stalins tid. Temmingen av Arktis var ansett som et kommunistisk prestisjeprosjekt, og man ønsket å skrive en historie som skildret Sovjetunionen, og dens forgjenger Russland som et ledende land i arktisk utforskning.¹⁴² Den sovjetiske historiografien var del av et større politisk prosjekt der man forsøkte å gjøre havområdene nord for Russland til en *historisk bukt*, hvor sovjetisk territorialt farvann ville strekke seg lengre nord enn hva det ellers ville; noe som var motivert av sikkerhetspolitiske hensyn samt interesser knyttet til trans-arktisk shipping.¹⁴³ For denne oppgaven er det perioden etter den russiske borgerkrigen som er mest interessant, og særlig 1970-tallet, men den historiske tilknytningen er fortsatt et viktig moment å ha i bakhode. 1970-tallet var en periode i sovjetisk utenrikspolitikk som var preget av avspenning og lite krumspring.¹⁴⁴ Den voksende rollen Sovjetunionen hadde hatt i internasjonal politikk frem til 1975 stagnerte i takt med økonomien, samtidig som militærets rolle i utenrikspolitikken og dens utforming økte.¹⁴⁵ Utfordringene for Sovjetunionen ble stadig større, med en delt kommunistisk bevegelse etter den sino-sovjetiske splitten, og som følge av økende uro innad i Øst-Europa.¹⁴⁶ Dette er viktige utviklingstrekk som vil hjelpe oss å forstå hva som hendte på Svalbard på slutten av 1970-tallet.

2.3.1 Kull, krig og kondominium

Sovjetunionens historie på Svalbard startet ikke før på 1930-tallet. Sovjet sluttet seg til Svalbardtraktaten i 1925, og sluttet seg offisielt til Paris-avtalen i 1930, men gruvedriften og befolkningen av øygruppen startet ikke for alvor før senere på 1930-tallet.¹⁴⁷ Mest av alt var det økonomiske interesser som motiverte Sovjetunionen til å starte gruvedrift på Svalbard. Utvinning av kull ble ansett å ha stor verdi for Nord-Russland; både for å unngå import fra utlandet, men også for å forsyne jernbanen til Murmansk. I tillegg så man et økende behov for kull i takt med industrialiseringen landet gjennomgikk i denne perioden.¹⁴⁸ Det norsk-

---

¹⁴¹ Albrehtsen & Arlov 1988: 108

¹⁴² Horensma 1991: 94

¹⁴³ Ibid: 80-81

¹⁴⁴ Wozniuk 1990: 163

¹⁴⁵ Ibid: 164-169

¹⁴⁶ Ibid: 200

¹⁴⁷ Holtmark (Red.) 2015: 112

¹⁴⁸ Arlov 1996: 298

sovjetiske naboskapet på øygruppen var preget av en hjelpsom og vennskapelig tone.¹⁴⁹ De to samfunnene hadde liten kontakt, men hjalp hverandre ved flere anledninger, blant annet ved strømbruddene i den sovjetiske bosetningen Grumant City i henholdsvis 1931 og 1937.¹⁵⁰ Også på toppolitisk nivå ble forholdet oppfattet som uproblematisk og harmonisk fra begge sider.

Andre verdenskrig markerte en pause i det norsk-sovjetiske naboskapet på Svalbard, men også et skille i sovjets strategiske interesser på øygruppen. Etter at Tyskland angrep Sovjetunionen i 1941 ble Sovjet alliert med Storbritannia og Norge. Å sikre forsyningslinjene fra vest ble nå viktig, og Svalbards strategiske viktighet ble blottlagt. Den sovjetiske utenriksministeren Vjatsjeslav Molotov foreslo felles norsk-sovjetiske militæroperasjoner på øygruppen for å sikre disse. Dette ble ansett som problematisk både fordi de norske styrkene i Storbritannia var av begrenset størrelse, fordi det angivelig stride mot Paris-avtalen, og fordi man fryktet en ensidig og varig sovjetisk besettelse.¹⁵¹ Resultatet ble en mindre operasjon i september 1941, der norske og britiske styrker ødela gruvene og evakuerte befolkningen. Svalbard ble dermed ikke et aktuelt tema igjen før i 1944.

Da Svalbard kom på dagsorden igjen i 1944 foreslo Molotov ovenfor Trygve Lie å opprette et norsk-sovjetisk kondominium på arkipelet, med norske og sovjetiske marinebaser. Et kondominium kan defineres som et samstyre av et territorium mellom to, eller flere land, der alle parter har likestilt suverenitet og rettigheter.¹⁵² Med sovjetiske styrker i Finnmark, og ut av frykt for at de ville *sette seg fast*, kunne ikke norske myndigheter annet enn å ta forslaget på alvor.¹⁵³ Dette var starten på det som i norsk presse skulle bli kjent som Svalbardsaken, og den ble først offentlig kjent i 1947. Forslaget var både oppsiktsvekkende og skremmende. Molotov hadde i forbindelse med frihavn-saken i 1942, der Roosevelt foreslo å bruke Narvik som en internasjonal frihavn til disposisjon for Sovjetunionen, gjort det klinkende klart at Sovjetunionen ikke hadde noen som helst territoriale krav ovenfor Norge.¹⁵⁴ I forkant av Molotovs forslag i 1944 ble det utredet at amerikanske og britiske krav om baser på norsk territorium måtte forhindres med hensyn til etterkrigsordenen. Om dette viste seg å være umulig ville Sovjetunionen fremme tilsvarende krav.¹⁵⁵ Dette må relateres til Sovjetunionens interesser om at Skandinavia skulle forbli nøytralt etter krigen. Sovjetiske

---

¹⁴⁹ Holtsmark (Red.) 2015: 113-122

¹⁵⁰ Ibid: 122

¹⁵¹ Ibid: 241-243

¹⁵² Knudsen 2018

¹⁵³ Holtsmark 1988: 58

¹⁵⁴ Holtsmark (Red.) 2015: 251

¹⁵⁵ Sverdrup 1996: 122

fremstøt i saken kunne ende opp med å drive Norge inn i et allianseforvar med USA og Storbritannia, og Sovjet hadde derfor interesse av å blidgjøre norske beslutningstakere og opinion. De regionale strategiske interessene måtte med andre ord vike for stormakts-politiske interesser.¹⁵⁶ Etter at sovjetiske styrker trakk seg ut av Finnmark sent i 1945 ble saken lagt til side for denne gang, men forhandlingene fortsatte opp til januar 1947. Da saken ble offentlig kjent satte den *russerfrykten* i den norske befolkningen, og norske myndigheter kunne ikke annet enn å avvise videre forhandlinger i dette spørsmålet.¹⁵⁷ Akkurat som Sovjet hadde fryktet spilte denne saken sammen med kuppet i Tsjekkoslovakia og den finsk-sovjetiske vennskapspakten i 1948 en stor rolle i å drive Norge mot NATO-medlemskap i 1949. Ved Norges tilslutning til Atlanterhavspakten ble Svalbardsaken uaktuell, men Sovjetunionen gikk nå over til å bli artikkel 9 av Svalbardstraktaten sin fremste vaktbikkje.

De økonomiske interessene fra mellomkrigstiden var ikke lenger så viktige. Kulldriften på Svalbard ble i etterkrigstiden underlagt politiske og strategiske interesser. For utenom Svalbards plassering i en viktig ferdselsåre til det åpne hav ble også det faktum at den korteste flyruten mellom Nord-Amerika og Sovjetunionen gikk over Arktis en viktig strategisk implikasjon.¹⁵⁸ En viss næringsaktivitet var nødvendig for å opprettholde en bærekraftig og troverdig bosetning, og det var ikke mye annet enn kulldrift som tilbød dette.¹⁵⁹

2.3.2 Artikkel 9 for en hver pris

Etterhvert som kulldriften på Svalbard tapte sin økonomiske og samfunnsmessige nytte fikk øygruppen en fornyet betydning i sovjetisk sikkerhetspolitikk. Den potensielle sårbarheten fiendtlige baser på Svalbard og Bjørnøya hadde for innseilingen til Murmansk hadde kommet til syne under andre verdenskrig, og med utbygning av nordflåten konsentrert på Kolahalvøya ble spørsmålet om Svalbards rolle i en tredje verdenskrig aktuelt.

Den sovjetiske (og senere russiske) tilstedeværelsen på øygruppen var nødvendig for å holde et øye med militæraktiviteten på øygruppen, og kunne også være nyttig ved en eventuell besettelse av arkipelet. Den Sovjetiske tilstedeværelsen kunne også teoretiske sett benyttes som et påskudd for å utøve militært press mot Norge, og brukes til å legitimere en

---

¹⁵⁶ Holtmark (Red.) 2015: 284

¹⁵⁷ Sverdrup 1996: 146

¹⁵⁸ Horensma 1991: 71

¹⁵⁹ Arlov 1996: 353-367

invasjon.¹⁶⁰ Så sent som i 2016 anslo en offentlig utredning at Russlands tilstedeværelse på Svalbard, først og fremst var av militærstrategiske årsaker, noe som viser oss at denne tematikken fortsatt er relevant i dag.¹⁶¹

I etterkrigstiden var det ikke innseilingen som måtte sikres, men heller utseilingen. Som følge av både defensive og offensive interesser var havområdene rundt Svalbard avgjørende for Sovjetunionens krigføring til sjøs. Med svartehavsflåten innestengt av Bosporos, østersjøflåten innestengt av Øresund, og stillehavsflåten på den andre siden av verden; flere tusen kilometer fra det potensielle europeiske krigsteateret satt Sovjetunionen nok en gang med begrenset tilgang til det åpne hav. Kontroll av områdene rundt Kolahalvøya gjennom et såkalt bastionsforsvar var viktig av flere årsaker.¹⁶² For det første trengte man å beskytte marinebasene. Nordkalotten er et bredt og åpent landskap som strekker seg fra Nord-Troms i vest, på tvers av de nordlige delene av den Fenno-Skandinaviske halvøya og over Kolahalvøya i øst. Uten noen naturlige barrierer blir Nordkalotten en geopolitisk hengsel (pivot), der fronten enten stoppet i Lyngen i Troms eller nord i Karelia; sør for Kola.¹⁶³ Derfor inngikk Finnmark i et sovjetisk bastionsforsvar. For det andre var havområdene rundt Svalbard viktige for deployering av atomubåter som skulle avskrekke i fred, og potensielt angripe Nord-Amerika i en hypotetisk krig. For at ubåtene skulle nå målene sine måtte de utplasseres i pol-bassenget, i Barentshavet, i Norskehavet, eller i Nord-Atlanteren.¹⁶⁴ For å unngå å bli oppdaget i de grunne havområdene rundt Svalbard måtte ubåtene følge fordypninger i havbunnen som gikk rundt eller forbi øygruppen.¹⁶⁵ Fiendtlig kontroll av Svalbard og Bjørnøya kunne dermed sperre nordflåten inne, og gjøre den praktisk talt ubrukelig. Dette kunne lignet noe på det såkalte Grønland, Island-Storbritannia gapet (GIUK-Gapet) som tok sikte på å sperre nordflåten ute av Nord-Atlanteren.¹⁶⁶

---

¹⁶⁰ Beadle & Diesen 2015: 72, Muligens i form av hybride falskt-flagg operasjoner for å "beskytte" den sovjetiske minoriteten; eller rettere sagt majoriteten. Se også Dyndal 2020: 53

¹⁶¹ NOU: 2016: 19: Kapittel 4.3.3.1

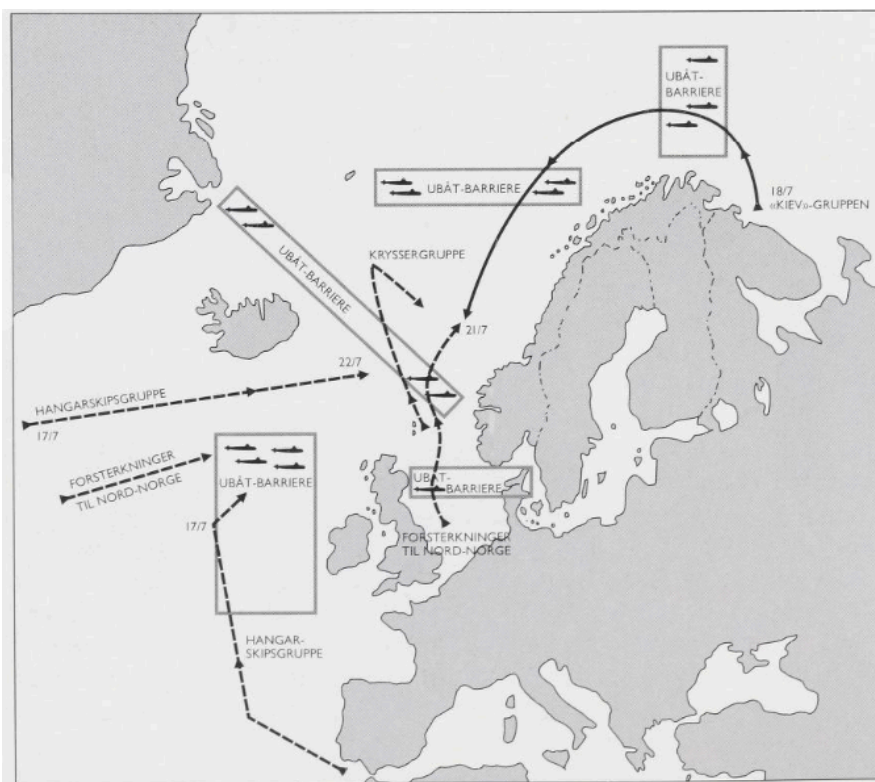
¹⁶² Tamnes 1987: 33

¹⁶³ Knutsen 2014: 835 & 837, MacKinders pivot handlet først og fremst om det Euroasiatiske hjertelandet, men prinsippet kan overføres til nordkalotten.

¹⁶⁴ Børresen, Gjeseth & Tamnes 2004: 39

¹⁶⁵ Østreng 1982: 79-80

¹⁶⁶ Ibid: 15-16

Bilde: 2.3.2 Illustrasjon av den sovjetiske marineøvelsen Summerex i 1985. Illustrasjonen viser hvordan ubåter fra nordflåten ville hindre amerikanske hangarskip og forsterkninger adgang til Norskehavet. Legg merke til hvilken rolle landområder spilte i plasseringen av ubåtbarrierene. Hentet fra Tamnes 1997.¹⁶⁷

Vi ser også på bilde 2.3.1 hvordan Sovjet selv planla å bruke både GIUK, men også Svalbard/Bjørnøya/Finnmark-Gapet som ubåtbarrierer.¹⁶⁸ Derfor var også Svalbard og Bjørnøya viktige for å forsvare sovjets nordlige bastion. For det tredje ble amerikanske hangarskip i Norskehavet ansett som en trussel, og adgang dit ble derfor en defensiv nødvendighet. For det fjerde kunne også adgang til Norskehavet være nyttig for å hindre allierte forsterkninger til Nord-Norge som på sikt kunne utfordre et sovjetisk krigshegemoni i nord.¹⁶⁹ Den sovjetiske flåten ble stadig mer havgående i denne perioden, og med dette vokste også Svalbards betydning.¹⁷⁰

Slik sett var Svalbard av enorm strategisk interesse for nordflåten ved et potensielt krigsutbrudd. Kontroll av øygruppen dreide seg likevel ikke så mye om å etablere egne baser og forsyningspunkter som det gjorde om å nekte Norge og NATO militær adgang til Svalbard. Dette er noe Rolf Tamnes har diskutert i sin bok *Svalbard mellom øst og vest* fra 1987. Det såkalte *denial*-perspektivet handlet om at Sovjetunionens politiske linje på Svalbard

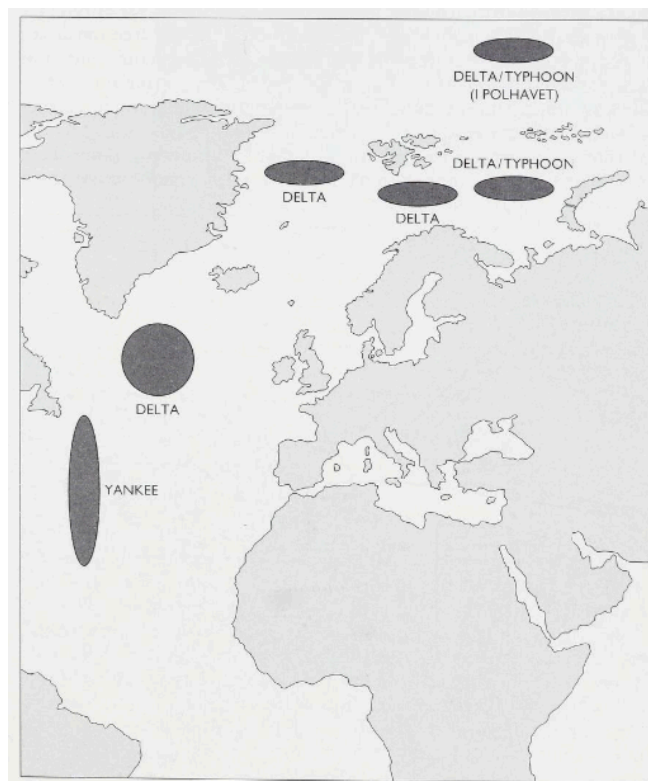
¹⁶⁷ Hentet fra Tamnes 1997: 34

¹⁶⁸ Mccgwire 210: 152

¹⁶⁹ Østreng 1982: 12

¹⁷⁰ Horensma 1991: 158

mellom 1947 og 1953, først og fremst tok sikte på å holde NATO og USA unna Svalbard.¹⁷¹ Det kan likevel argumenteres for at dette var en linje som ble videreført frem mot 1980.

Bilde: 2.3.2.1 Illustrasjonen viser hvordan teknologisk nyvinning etter 1973 i form av ubåter fra Delta-klassen muliggjorde rakettangrep fra tilbaketrunkne posisjoner. Bildet viser ubåtenes patruljeområder i 1985. Hentet fra Tamnes 1997.¹⁷²

Ivaretagelse og håndhevelse av artikkel 9 av Svalbardtraktaten, som hindret øygruppen i å bli brukt til krigsøyemed ble en av Sovjetunionens største kampsaker i nord. Det var derfor Sovjetunionen la ned protest ved den minste antydning til vestlig militær aktivitet på og rundt øygruppen. Satt på spissen kunne man tenke seg at dersom et marinefartøy fikk legge til kai uten protest en dag, kunne kanskje et jagerfly lande på Longyearbyen lufthavn den neste. Dette var definitivt noe Sovjetunionen ønsket å forhindre, og gjaldt samtidig for utbygging av infrastruktur som potensielt kunne brukes i krigsøyemed, og dermed gjøre besettelse av øya mulig for NATO, deriblant Longyearbyen lufthavn. Dette var som vi har vært inne på en kronisk interessekonflikt mellom Norge og Sovjet på 1960/70-tallet.¹⁷³ USA hadde faktisk ønsker om å utbygge infrastruktur som tok sikte på å gjøre bruk

¹⁷¹ Tamnes 1987: 34

¹⁷² Hentet fra Tamnes 1997: 33

¹⁷³ Tamnes 1997: 262

av øygruppen mulig i en krigssituasjon, men dette ble blankt avvist fra norsk side.¹⁷⁴ Vi kan derfor si at å holde NATO utenfor Svalbard, var i Norge og Sovjetunionens felles interesse.

Så lenge *status quo* ble opprettholdt, og terskelen for norsk militær tilstedeværelse forble høy, hadde Sovjetunionen overtaket, og ettersom man kan si at Finnmark ville være høyere på NATOs prioriteringsliste var ikke et NATO-kontrollert Svalbard å anse som noen umiddelbar trussel. Dette henger i stor grad sammen med Koht-doktrinen, som i følge Olav Riste gikk ut på at Sovjetunionen hadde interesse av å beholde Norge som en uavhengig stat så lenge andre stormakter ikke fikk strategiske posisjoner på norsk jord.¹⁷⁵ I følge statsviteren John C. Ausland skal det heller ikke ha eksistert noen planer for å forsvare Svalbard i en eventuell storkonflikt.¹⁷⁶ Ifølge kilder i det amerikanske sikkerhetsrådet så man for seg at Svalbard neppe kunne forsvares, og øygruppen var i praksis allerede oppgitt i NATOs øyne.¹⁷⁷ En sovjetisk okkupasjon av øygruppen var en formalitet. Ettersom basene på Kola-halvøya var såpass nærme kunne styrker derfra raskt tatt kontroll over Longyearbyen havn og lufthavn, og dermed kontrollert øygruppen med en relativt liten styrke.¹⁷⁸ Som Willy Østreng har uttalt kunne Sovjetunionen oppnå mye til en liten kostnad ved å okkupere Svalbard.¹⁷⁹

Samtidig kan også sovjetisk undergraving eller bestridelse av norsk suverenitet på øygruppen trekkes inn som et aktuelt aspekt i denne sammenhengen. Jo mer norsk suverenitet ble undergravd, jo svakere ville folkeretten stå ved en potensiell okkupasjon. Det samme kan sies om artikkel 5 av NATO-traktaten. Henry Kissinger skal en gang ha sagt ”*Where the hell is Spitsbergen?*”.¹⁸⁰ Om han ikke visste at Spitsbergen var navnet på den største øya på øygruppen, eller om han faktisk ikke visste hvor Svalbard lå er vanskelig å si, men det illustrerer likevel hvor liten plass Svalbard hadde i Washingtons krigsplanlegging. Dersom norsk suverenitet ble ansett som mer eller mindre *uavklart* kan man si at terskelen for en invasjon kunne anses å være lavere. Hvor vidt dette var en bevisst sovjetisk politisk målsetning er ikke klart, men det finnes grunnlag for å hevde at man fra sovjetisk side ønsket å gjøre norsk suverenitet diskutabelt.¹⁸¹

Jørgen H. Jørgensen har på den andre siden hevdet at man først og fremst forsøkte å fremme en tolkning av traktaten der norsk suverenitet var betinget, og ikke uinnskrenket slik

---

¹⁷⁴ Jørgensen 2010: 31

¹⁷⁵ Riste 2004: 158

¹⁷⁶ Ausland 1983: 82

¹⁷⁷ Tamnes 1991: 67

¹⁷⁸ Østreng 1982: 81

¹⁷⁹ Ibid

¹⁸⁰ Nordli 1985: 165

¹⁸¹ Horensma 1991: 158

det står skrevet i paragraf 1.¹⁸² Arlov har også hevdet at de sovjetiske protestene først og fremst tok sikte på å sørge for at traktaten ble etterlevd; ikke å sette spørsmålstegn med norsk suverenitet.¹⁸³ Men, implisitt i dette ligger det at man ønsket at traktaten skulle etterleves etter Sovjetunionens tolkning; en tolkning som satt større begrensninger for norsk suverenitet enn den norske tolkningen. Å forsøke å begrense norsk suverenitet må derfor forstås som et forsøk på å svekke suvereniteten, selv om dette ikke nødvendigvis betydde at Sovjetunionen ville at Norge skulle avstå Svalbard som en del av kongedømmet.

2.3.3 To keep NATO out, the Norwegians down and the Soviet Union in

Øygruppens strategiske betydning skal likevel ikke overdrives. Svalbard skal ha hatt liten plass i den sovjetiske utenrikspolitikken.¹⁸⁴ NATO ville også sannsynligvis hatt liten nytte av arkipelet i en potensiell krig ettersom nødvendig infrastruktur ville tatt tid å bygge ut, og siden en potensiell konflikt ble ansett som kortvarig.¹⁸⁵ Disse to momentene henger likevel sammen. Sovjetunionens interesser ble gjennomgående betinget av vestmaktenes interesser, helt fra andre verdenskrig og videre. Jørgen H. Jørgensen har argumentert for at det viktigste var å sikre at ingen andre land fikk større innflytelse over området; en linje han hevder kan spores tilbake til tsarens tid.¹⁸⁶ De strategiske aspektene ovenfor viser oss likevel aktuelle avveininger og baktanker, som igjen kan forklare Sovjetunionens oppførsel på øygruppen. Samtidig må vi huske, at strategi og hvordan man skal utnytte det for å ivareta interesser ofte er hypotetisk, og man kan si at det fantes planer for det meste.

Den observante leseren vil også merke seg at mye av sekundærlitteraturen er av eldre karakter. Selv om den er gammel kan den fortsatt sies å holde mål, ettersom den gir oss et interessant innblikk i datidens norske oppfatning av Sovjetunionens strategiske interesser. I så måte sier den kanskje mer om hvordan norske beslutningstakere tolket sovjetiske strategi. Hvor vidt dette ville blitt en realitet, og hvor mye av det som stemte med virkeligheten kan diskuteres, men det er fortsatt snakk om reelle interesser og strategiske utfordringer som sovjetiske og norske beslutningstakere hadde i bakhodet.

Det vi kan ta med oss fra dette delkapittelet er at den sovjetiske kulldriften på Svalbard i størst grad var underordnet strategiske interesser med unntak av en kort periode på

---

¹⁸² Jørgensen 2010: 42

¹⁸³ Ibid: 31

¹⁸⁴ Arlov 1996: 425

¹⁸⁵ Østreng 1982: 81

¹⁸⁶ Jørgensen 2010: 42

1930-tallet. Helt fra andre verdenskrig og videre har sårbarheten fiendtlige baser på Svalbard har for nordflåten vært Sovjetunionens største utfordring. En sovjetisk besettelse ble ansett som en formalitet, og de viktigste linjene i sovjetisk svalbardpolitikk ble derfor å ivareta artikkel 9, verne om den uformelle selvråderetten, og på sikt gå inn for en bilateralisering av arkipellet. Sovjet ønsket først å fremst å holde NATO ute, fremfor å etablere egne baser. Det er med andre ord god grunn til å hevde at *denial*-perspektivet fortsatt sto sterkt på 1970-tallet.

2.4 Interesser på kollisjonskurs

1970-tallet var en tid i Svalbards historie der Norges og Sovjetunionens interesser kom på kollisjonskurs. Norges søken etter å styrke den norske statsmakten, kolliderte med Sovjetunionens ambisjoner om bilateralisering. Implisitt i denne interessekonflikten ligger uoverensstemmelser vedrørende de punkter traktaten ikke berører. Her ser vi blant annet at den norske tolkningen om at luftfart, som ikke var spesifisert, skulle reguleres av Norge kolliderer med Sovjetunionens ønske om at uspesifiserte punkter skulle konsulteres, og dermed bli et bilateralt anliggende. Denne konflikten henger igjen sammen med Sovjetunionens misnøye med verneregimet. Et annet moment som utviklingen reflekterer er den økte militæraktiviteten i nordområdene som i stor grad skyltes opprustning av den sovjetiske nordflåten. Svalbards geopolitiske betydning økte raskt, og militæret hadde større innflytelse over utenrikspolitikken, noe som førte til en skjerpet sovjetisk svalbardpolitikk.

Norges suverenitet over Svalbard var under press, selv om den ikke ble juridisk utfordret. Sovjetunionens linje tok sikte på å så tvil under Norges overherredømme, og uthule suvereniteten så mye som mulig. For en småstat som Norge var dermed internasjonalisering en resurs å lene seg på. Bruk av Svalbardtraktaten, som er en multinasjonal avtale, er et eksempel på dette. Likevel var det å unngå internasjonal debatt om Svalbard ansett som et imperativ for å beholde øygruppen, og det oppsto derfor et uheldig dilemma. Norge var avhengig av internasjonalt samarbeid og internasjonale juridiske regimer, men å benytte seg av disse kunne få store konsekvenser.

Nå som den generelle bakgrunnshistorien for norsk og sovjetisk virksomhet på Svalbard har blitt redegjort for er det tid for å undersøke hendelser som vil vise oss hvordan disse suverenitet og jurisdiksjonsproblemene utartet seg.

Kapittel: 3

Suverenitets og jurisdiksjonsproblemer i praksis

En uheldig presedens, turbulens, og sovjetisk insubordinasjon

---

Hopen-krise kom ikke ut av det blå, men var klimakset i en konflikt som hadde bygget seg opp over lengre tid. Interessene til de to nasjonene på Svalbard var på kollisjonskurs, og dette kom til uttrykk flere steder enn på Hopen. Dette kapittelet vil illustrere hvordan disse suverenitets og jurisdiksjonsproblemer kom til uttrykk. Hensikten med dette kapittelet er å undersøke motivasjonen bak hvorfor norske myndigheter handlet som de gjorde, og hvorfor nettopp Hopen-ulykken ble så viktig. For å forstå hva som motiverte norske beslutningstakere vil vi undersøke en rekke hendelser og episoder som vil bidra til å gi oss klarhet i dette spørsmålet. Disse hendelsene er plukket ut på ulikt grunnlag, der noen er valgt ettersom de ligger tett opptil Hopen-Ulykken i tid, og hvor noen er valgt på grunnlag av likhetstrekk. Først vil den franske flystyrten fra 1967 og bruken av juridisk presedens redegjøres for. Båt-episodene og spionsaken, som fant sted rundt samme tid som Hopen-ulykken vil bli tatt opp etter dette, og vil vise oss det diplomatiske utgangspunktet man hadde i august 1978. Deretter vil vi se nærmere på striden rundt Kapp Heer, som toppet seg rundt august 1978, og som hadde sterke paralleller til Hopen-krise. Til slutt skal vi ta for oss helikopterstyrten fra 1977 som har sterke likhetstrekk med Hopen-ulykken.

3.1 Den franske flystyrten i 1967 og presedens som argumentasjon

Presedens var og er et viktig element når det gjelder hvordan man skal håndtere saker som ikke omfattes av Svalbardtraktaten. Selv om norske myndigheter hevdet at norsk lov var gjellende der Svalbardtraktaten kom til kort, hindret ikke dette sovjetiske myndigheter fra å trekke frem historiske eksempler for å fremme sin sak. Å benytte seg av historisk presedens er

juridisk sett helt rettmessig, og tatt traktatens krav om likebehandling ble den franske flystyrten i 1967 et diplomatisk trumfkort for Sovjetunionen i etterspillet av Hopen-ulykken. Denne flystyrten som vi nå vil se nærmere på ble benyttet av vise-utenriksminister Zemskov for å hevde at norske myndigheters håndtering av Hopen-ulykken var uforståelig.¹⁸⁷

I 1967, som i 1978, var det snakk om et militært rekognoseringsfly. Flyet av typen Breguet 1150 Atlantic hadde en besetning på 11 ombord, og som i 1978 omkom alle ombord.¹⁸⁸ Likheten stopper heller ikke der. I likhet med Hopen-ulykken var det snakk om en navigasjonsfeil, og krenkingen av norsk luftrom skal ha vært et uhell. Men der stopper likhetstrekkene. Flyet var med i en fransk-britisk militærøvelse i havområdene vest for Svalbard, og i 1967 lot norske myndigheter de britiske og franske marinene ta hånd om havariet selv, akkurat som sovjetiske myndigheter ønsket i 1978. Bakgrunnen for denne forskjellsbehandlingen kan ha flere årsaker. En av dem kommer av at både Storbritannia og Frankrike var Norges allierte gjennom NATO. Norges tilstedeværelse på Svalbard var også betydelig mindre på den tiden, og norske myndigheters vilje og evne til å gjøre noe med saken var begrenset. Hendelsen fant riktignok sted i det som Willy Østreng omtaler som handlingsperioden (1965 og videre), men det er tidlig i handlingsperioden, og det tok tid før kursendringen ga utslag.

Selv om denne forskjellsbehandlingen på et vis var rettferdiggjort av NATO-medlemskapet ettersom havariet skjedde på norsk territorium, gjør som kjent Svalbardtraktaten dette problematisk. Selv om Norge hadde ansvar for Svalbards territoriale integritet, og selv om Svalbard inngikk i NATOs forsvarsområde var Svalbard til syvende og sist et demilitarisert område i fredstid. Traktaten stiller også et prinsipielt krav om likebehandling, først og fremst når det gjelder næringsvirksomhet, men Sovjetunionen kunne også hevde rett til likebehandling i slike spørsmål.

At den franske flystyrten ble brukt som legitimering for den sovjetiske misnøyen kan neppe ha kommet som et sjokk for norske beslutningstakere. Da norske myndigheter viste større initiativ til å utøve jurisdiksjon og politimyndighet på Svalbard ble presedens flittig benyttet av Sovjetunionen for å poengtere at det som hadde vært normalen på Svalbard skulle forbli. Det finnes også arkiv-kilder fra 1970-tallet som viser at norske myndigheter tok et økende hensyn til dette. Da svenskene søkte om å gjennomføre en vitenskapelig ekspedisjon i Svalbard-området i 1979 ble dette møtt med skepsis. Fartøyet *Ymer* hadde orlogsflagg og militær besetning, og det å tillate anløp av utenlandske marinefartøy på Svalbard var en

---

¹⁸⁷ Forsvarsdepartementet, 23. mai 1979, DNA-delegasjon møte med Zemskov

¹⁸⁸ Arlov 1996: 418

avgjørelse som kunne ha store konsekvenser. Da søknaden ble evaluert ble det tatt hensyn til den sjøstrategiske utviklingen som hadde hendt siden sist gang svenskene besøkte arkipelet i 1967, og at det kunne oppstå en ”*uheldig presedens*”.¹⁸⁹ Den uheldige presedensen det siktes til her var at andre signatarmakter, slik som Sovjetunionen kunne kreve å gjennomføre lignede ekspedisjoner med sine orlogsfartøy dersom Sverige ble gitt tillatelse. Selv om det sannsynligvis også ble møtt med skepsis av hensyn til hvordan Sovjetunionen kunne reagere på et slikt anløp, er det likevel interessant å se hvordan presedens blir brukt som argumentasjon, også av norske myndigheter.

Det som gjør den franske flystyrten fra 1967 og presedens interessant med henhold til Hopen-krisen er ikke bare likhetstrekkene og rollen den spilte i den diplomatiske kontakten. Det er også interessant fordi det viser oss at den eneste måten å overkomme slike presedenser på var å etablere en ny, noe Hopen-ulykken var en gyllen, og kanskje kjærkommen mulighet til. Dersom man var på vei inn i multinasjonal periode på Svalbard, slik norske myndigheter fryktet, var det å sette nye presedenser grunnleggende for å sette en stopper for Sovjetunionens uformelle selvråderett og krav om særrettigheter.

3.2 Spionsaken fra 1977 og Båt-episodene

Spionsaken og båt-episodene er hendelser som Hallvard Tjelmeland har hevdet påvirket Hopen-krisen, og de er derfor verdt å ta i betraktning. Selv om de ikke er direkte relaterte med Hopen-krisen kan sakene fortsatt hatt en innvirkning på norske myndigheters håndtering av krisen. Dette er saker som preget det bilaterale forholdet i opptakten til Hopen-krisen; som bidro til å forsure forholdet, og gi diplomatene et ugunstig utgangspunkt.

Spionsaken dreide seg i all hovedsak om at Gunvor Galtung Haavik i Januar 1977 ble avslørt som spion for den sovjetiske etterretningstjenesten KGB. Hun hadde operert for KGB siden hun ble vervet i 1950, men hadde også samarbeidet med sovjetiske myndigheter under den tyske okkupasjonen. Mistankene om at hun hadde forbindelser til Sovjetunionen strakk seg helt tilbake til 1961, hele 17 år før hun ble tatt.¹⁹⁰ Hun jobbet blant annet som sekretær for statssekretær Jens Evensen i Utenriksdepartementet. Statssekretæren skal ha vært kjent med ryktene i lang tid uten å ha rettet noen videre konkret mistanke. Hun døde i fengsel før saken kom for retten.¹⁹¹

---

¹⁸⁹ Utenriksdepartementet, 18.9.1979, Svar til Jus. Dr. Bo Johnson

¹⁹⁰ DUUK, 8. Februar 1977, referat

¹⁹¹ Tamnes 1997: 46

I takt med økende interesse for nordområdene og Svalbard som følge av våpenkappløp og oljeforekomster ble også Svalbard og nordområdene mer interessant for sovjetisk etterretning. På 70-tallet ble mange av de som tidligere hadde fokusert på Finnmark overført til Barentsburg. Administrasjonen av virksomhet de drev ble også overført fra Murmansk til Moskva, og senere ble det opprettet en egen avdeling i Barentsburg. Som vi har nevnt tidligere var også GRU tilstede på Svalbard. Sentrumet for den sovjetiske etterretningsvirksomheten i Norge var likevel i Oslo, der man var tettere på sentrale myndigheter. Man anslår at så mange som mellom 30 til 40 % av de sovjetiske diplomatene i Norge på 60/70-tallet var tilknyttet KGB eller GRU. I andre land var det som regel snakk om rundt 20 %.¹⁹²

Spionasje var ikke noe nytt, men opptrappingen og avsløringene bidro til at dette ble et stadig viktigere tema. En avsløring av en politiker som spionerte på vegne av fremmede makter kunne ikke gå usanksjonert hend. I forbindelse med Haavik-saken ble seks sovjetiske diplomater utvist, noe som naturligvis vekket harme i Moskva.¹⁹³ Dette var og er en meget alminnelig reaksjon til slike avsløringer, og det er god grunn til å tro at de seks utviste diplomatene var tilknyttet enten KGB eller GRU. Da Treholt ble arrestert i 1984, ble fem personer knyttet til den sovjetiske ambassaden i Oslo erklært uønsket og måtte forlate landet.¹⁹⁴ Saker som dette var med på å forsure forholdet mellom landene, og medførte ofte at samtaler og forhandlinger ble satt på vent; for eksempel gråsoneforhandlingene.

Haavik-saken hadde ingen direkte sammenheng med Hopen-krisen, og den påvirket heller ikke utfallet av den i noen nevneverdig grad. Likevel ble de to sakene satt i sammenheng når regjeringen orienterte om utviklingen i nordområdene 24. November 1978.¹⁹⁵ Saken var med på å forme det diplomatiske klimaet Hopen-krisen ble håndtert i, og hadde ikke Norge og Sovjetunionens bilaterale forhold blitt såpass forsuret av slike saker kunne forhandlingene rundt krisen vært lettere og mer vennligsinnet. Et poeng som regjeringen trakk frem i forbindelse med Haavik saken, som også er relevant for Hopen-krisen, er at Sovjetunionens fremtreden ikke bar preg av noen ydmyket som man kanskje skulle forventet når forulempelsen av det bilaterale forholdet i all hovedsak var Sovjetunionens skyld.¹⁹⁶ I stedet valgte Sovjet å karakterisere norske myndigheters fremtreden som uprofesjonell. Det at spionasjeavsløringene forsuret forholdet bydde på et

---

¹⁹² Ibid: 45

¹⁹³ Ibid: 38

¹⁹⁴ DUUK, 1. februar 1984, referat

¹⁹⁵ DUUK, 24. november 1978, referat

¹⁹⁶ Ibid

sentralt problem; nemlig at det måtte få reaksjoner. Selv om norske myndigheter kunne ha interesser av å åpne opp og ta til orde for tettere samarbeid, noe som kunne gjøre forhandlinger og håndtering av kriser enklere, var dette noe som førte til økt spionasje. Når slike saker ble kjent måtte man ta utviklingen i motsatt retning, både for å signalisere at spionasje ikke var akseptabelt, og som følge av press fra media og opinion.¹⁹⁷

3.2.1 Båt-episodene

En annen toneangivende sak som fant sted kort tid før Hopen-Krisen er de såkalte båt-episodene. Dette dreide seg om gjentatte grensekrenkelser utenfor Finnmarkskysten av handelsfartøy fra øst-blokken, og særlig Sovjetunionen, i perioden 18. juni til 23. juli 1978.¹⁹⁸ Skipene krenket og oppholdt seg innenfor den territoriale grensen på fire-mil. Man visste ikke helt hvorfor de gjorde dette, men man trodde først at dette ikke var noen tilfældighet. Parallelt med disse hendelsene avholdt også det sovjetiske militæret en omfattende øvelse tett opptil den norsk-sovjetiske grensen. Dette skal visstnok ha vært en ordinær transportøvelse, og representanter fra forsvaret ville ikke sette dem i sammenheng.¹⁹⁹ Kåre Willoch hevdet at skille mellom sivile og militære fartøy i Sovjetunionen ikke var like skarpt som i Norge, og at det var grunn til å anta at de handlet som de gjorde på ordre fra sentrale myndigheter. Det samme gjaldt et øst-tysk fartøy som også hadde krenket grensen. Senterpartiets Gunnar Stålsett satt i Finnmarksposten den 25. juli fokus på de store kontrastene mellom måten norske myndigheter svarte på disse grensekrenkelsene og hvordan Sovjetunionen reagerte på krenkelser av mindre alvorlig grad fra norsk side.²⁰⁰ Norske fregatter og missiltorpedobåter ble sendt ut for å ta skipene i arrest, men de sovjetiske handelsfartøyene rømte til internasjonalt farvann før marinen nådde fram. Stålsett etterspurte en hardere linje, og ønsket at regjeringen skulle samle den utvidede utenriks og konstitusjonskomiteen.²⁰¹

Utenriksminister Knut Frydenlund hevdet at dette ikke hadde noen sammenheng med den pågående militærøvelsen, eller at de var noen spesielle hensikter fra sentralt hold med disse grensekrenkelsene, som for eksempel testing av norsk beredskap. Han skrev i ettertid at han trodde dette var en langvarig praksis som først nå hadde blitt avdekket som følge av større

---

¹⁹⁷ Arlov 1996: 45

¹⁹⁸ Børresen, Gjeseth & Tamnes 2004: 41

¹⁹⁹ Finnmarksposten 25.7.1978: 6-7

²⁰⁰ Ibid: 12

²⁰¹ Ibid

tilstedeværelse i nord.²⁰² Dette er i sterk kontrast til hvordan media dekket saken. Flere avviser spekulerte blant annet i om fartøyene plasserte ut lytteutstyr i fjordene for å lytte etter ubåter.²⁰³ Johan Jørgen Holst, statssekretær i Forsvarsdepartementet, avviste dette som ren spekulasjon, og selv om han antok at Sovjetunionen, som de fleste andre land hadde lytteutstyr på havbunnen, var ikke disse skipene utstyrt til å verken utplassere eller vedlikeholde slikt utstyr. Statsminister Oddvar Nordli var derimot litt mer mistenksom, og hevdet i sin selvbiografi om tiden som statsminister at kun et fåtall av grensekrenkelsene kunne regnes som ordinære overtredelser.²⁰⁴ Likevel har historikere som Tamnes i senere tid konkludert med at dette kun var sovjetiske uvaner som ble avdekket av økt ferdsel og mer overvåkning, slik også Frydenlund hevdet. Intensjonelt eller ikke; dette var en sak Frydenlund senere hevdet ovenfor en amerikansk diplomat at norske myndigheter hadde håndtert dårlig.²⁰⁵

Medias dekning av krisen skal ifølge Reidulf Steen (AP, formann i den utvidede utenriks og konstitusjonskomiteen på Stortinget) ha bidratt til å gjøre episodene større og mer betydningsfull.²⁰⁶ Paranoiaen i norsk presse som også spredte seg til den norske befolkningen og lokale myndighetspersoner bidro til å svekke det almene forholdet mellom de to landene, noe som bidro til å sette større press på norske myndigheter.²⁰⁷ Det gjorde også vondt verre at sovjetiske myndigheter forventet at norske myndigheter skulle holde bedre kontroll med egne medier for å forhindre en slik paranoia. Denne saken egner seg godt til å illustrere hvordan en sak som i utgangspunktet ikke ville fått alt for store følger, kan bli blåst opp som følge av medias dekning.

I likhet med Haavik-saken påvirket båt-episodene først og fremst det bilaterale klimaet Hopen-krisen fant sted i. Ikke bare påvirket det hvor samarbeidsvillige sovjetiske diplomater ville være, men også hva opinionen forventet av den norske regjeringen. Det samme kan sies om en rekke ubåt-observasjoner i norsk farvann som sporadisk fant sted under den kalde krigen.²⁰⁸ Mediebildet under, og i opptakten til Hopen-krisen kan ha virket dramatisk; mye mer dramatisk enn hvordan det faktisk var. Oppfatningen opinionen hadde kan ha lagt press på norske myndigheter til å handle utover det de normalt ville ønsket å gjøre. Samtidig er det

---

²⁰² Frydenlund 1982: 100-101

²⁰³ Finnmark Dagblad 24.7.1978: 16

²⁰⁴ Nordli 1985: 130

²⁰⁵ Department of state, 8.9.1978, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr.

²⁰⁶ DUUK, 24. November 1978, referat

²⁰⁷ Tamnes 1997: 47

²⁰⁸ Børresen, Gjeseth & Tamnes 2004: 43

viktig å understreke at suverenitetskrenkelsene som hendte under disse båt-episodene; Selv om det kanskje var uhell, fortsatt var krenkelser som svekket norsk suverenitet, og dens troverdighet. Dermed har også båt-episodene en mer direkte sammenheng med Hopen-krisen, og den norsk-sovjetiske situasjonen på Svalbard i sin helhet. Dette er en tråd vi vil plukke opp igjen senere, men med båt-episodene som eksempel ser vi at suverenitetsproblemene, og norske myndigheters vilje til å gjøre noe med dem, ikke var noe særegent med Svalbard, men at dette også strakk seg ned til fastlands Norge. Båt-episodene viser at konsolideringen av den norske statsmakten ikke bare var en konsolidering av Svalbard, men nordområdene i sin helhet. Økt tilstedeværelse, førte til økt konflikt.

En forskjell som likevel må understrekes er at det ganske fort ble satt en stopper for båt-episodene da norske myndigheter reagerte på dem, og som vi skal se senere kan ikke det samme sies om problemene på Svalbard. I Sovjetunionens øyne var det med andre ord en forskjell mellom fastlands-Norge og Svalbard. Til slutt er det særlig et aspekt av båt-episodene som kan ha innvirket på Hopen-krisen. Situasjonen som mediebildet ga opinionen kan ha gjort det vanskeligere for regjeringen å normalisere forholdet til Sovjetunionen. En normalisering av forholdene var noe både Sovjetunionen og Norge hadde interesse av. Både av hensyn til lavspenning i nord, som var en mer langsiktig felles interesse, men også av hensyn til gråsoner forhandlingene. Sovjetunionen hadde også interesse av å ha så få *trouble spots* som mulig i denne turbulente perioden. Båt-episodene kan ha bidratt til å vanskeliggjøre dette i etterspillet av Hopen-krisen, noe blant annet Lars Roar Langslet (H) hevdet i den utvidede utenriks og konstitusjonskomiteens møte den 24. november 1978.²⁰⁹

3.3 Striden rundt Kapp Heer

Striden rundt den sovjetiske helikopterbasen Kapp Heer, på Heerodden utenfor Barentsburg toppet seg rundt samme tid som Hopen-ulykken inntraff. Helikopterbasen som ble opprettet i 1961, ble utvidet i perioden 1975 til 1978, og med utvidelsen kom også økte utfordringer for den norske administrasjonen av Svalbard. Disse utfordringene var knyttet til bruken av helikoptrene som var stasjonert der, men også basen i seg selv. Blant annet Rolf Tamnes har hevdet at basen i praksis var en militærbase frem til 1990, og dermed et grovt brudd på Svalbardtraktatens artikkel 9.²¹⁰ Problematikken knyttet til helikopterbruken vil tas opp i neste

---

²⁰⁹ DUUK, 24. november 1978, referat

²¹⁰ Tamnes 1997: 260

delkapittel der vi seg nærmere på helikopterulykken fra 1977. Dette delkapittelet vil ta for seg basen i seg selv, og de utfordringene den førte med seg.

3.3.1 En helikopterbase til besvær

Den sovjetiske helikopterbasen på Kapp Heer var et viktig knutepunkt for den sovjetiske aktiviteten på Svalbard. Helikopterbasen sørget for et bindeledd mellom de to sovjetiske bosetningene Barentsburg og Pyramiden, og Longyearbyen lufthavn i tillegg til å understøtte geologisk forskningsaktivitet.²¹¹ Bosetningene kunne nås med skip i den isfrie perioden, men på vinteren var disse foruten om helikopter, kun tilgjengelige med snøscooter. Denne basen gjorde det langt lettere for Sovjetunionen å transportere personell og materiell året rundt, noe som igjen gjorde næringsaktiviteten lettere. Helikoptrene var eid og bemannet av personell fra det sivile, men også statseide flyselskapet Aeroflot. Det er ingen tvil om at basen var av stor nytte for Sovjetunionens aktivitet på Svalbard, og den var avgjørende for at de kunne opprettholde den store tilstedeværelsen de hadde. Men, basen ble Samtidig ansett å være langt større en hva Sovjetunionens behov rommet.²¹²

Basen ble utygget i perioden 1975 til 1978, og dette sammenfaller i stor grad med utviklingstrekkene vi tok opp tidligere i kapittel 2. Det fantes mange potensielle motiver for å utvide helikopterkapasiteten på dette tidspunktet, men generelt sett vil det være naturlig å anta at dette sammenfalt med ambisjoner om å øke aktiviteten av økonomiske, politiske og strategiske årsaker. Basens utvidelse var omfattende. Så omfattende at det blir mer presist å snakke om konstruksjon av en helt ny base på samme sted som den gamle. Sovjetunionen informerte norske myndigheter om at de ville bygge en helt ny base, og rive den gamle når den nye var ferdigstilt. Den nye basen på Kapp Heer var rimelig omfattende, og besto av et hovedbygg, lagerbygg, transformator-hus, fyrhus, garasje og verksted for biler, og hangar for helikoptrene, samt 5 lastebiler og en buss til å støtte driften ved basen.²¹³ Utbygningen muliggjorde en kapasitetsøkning fra 2 MI-4 helikoptre til 5 større helikoptre av typen MI-8, noe som må sies å være en ganske drastisk økning. Samtidig var det problematisk at det ved utbygningen også ble utplassert en mobil innflygningsradar ved helikopterbasen sommeren 1978. Denne radaren, som norsk presse stemplet som ulovlig, ble avdekket samme dag som TU-16 flyet havarerte på Hopen.

---

²¹¹ NOU 1976: 60: 32

²¹² Arlov 1996: 419

²¹³ Utenriksdepartementet, 17.11.1976, Svar på spørsmål til stortingets spørretime

Foruten om den økte helikopteraktiviteten basens utbygning medførte ble det også utfordrende å ivareta Norges plikter knyttet til artikkel 9. Ettersom Svalbardtraktaten forpliktet Norge til ikke å opprette, eller la andre land opprette befestninger på arkipelet var det nødvendig for norske myndigheter å inspisere og forsikre seg om at dette ikke var tilfellet ved Kapp Heer. Dette bød på problemer ettersom inspeksjon var nødvendig, samtidig som en inspeksjon potensielt kunne avdekke brudd på artikkel 9 som Norge kanskje ikke var i stand til å gjøre noe med politisk.²¹⁴ Dette kunne blottlegge norske myndigheters avmakt, og etterlate dem handlingslammet, noe som kunne være skadelig for norsk suverenitet, og på sikt åpne for flere traktatbrudd. Norske myndigheter hadde god grunn til å mistenke at Kapp Heer var en militær eller paramilitærbase, og dermed et grovt brudd på artikkel 9. For det første var MI-8 helikoptrene av den militære typen, noe vi vil se nærmere på i neste delkapittel. For det andre ble det til tider benyttet militære beltekjøretøy rundt anlegget, og norsk etterretning avdekket at personell fra den militære etterretningstjenesten GRU var stasjonert ved helikopterbasen og i de sovjetiske bosetningene.²¹⁵

Basen var også mistenkelig stor. Da den norske regjeringen skulle legitimere for seg selv at flyplassen i Longyearbyen var av sivil karakter, anerkjente de at forskjellen mellom en sivil og militær flyplass var liten. Utenriksminister Lange klarte likevel å komme opp med følgende definisjon: *”en sivil flyplass er en flyplass som i størrelse, innretning og utstyr og i sitt økonomiske grunnlag har den nødvendige og tilstrekkelige begrunnelse i rent sivile formål”*.²¹⁶ Dersom norske myndigheter fortsatte å benytte seg av denne definisjonen er det ikke rart at de stilte seg skeptiske til helikopterbasens sivile karakter.

Disse funnene var helt klart urovekkende, men det var lite norske myndigheter var villige til å gjøre med det foruten om overvåkning. Det var på et vis viktig å vise ovenfor Sovjet at norske myndigheter fulgte med, men samtidig ikke gjøre det åpenbart at man så mellom fingrene i saker som ville ført til kamper norske myndigheter ikke ville ta. Man måtte overbevise sovjetiske myndigheter om at det ikke nyttet å skjule traktatbrudd, samtidig som man ikke måtte la dem vite at norske kontrollmyndigheter visste om mer enn de var villige til å gjøre noe med. Som man kan se ble dette en enorm utfordring der man skulle forsøke å opprettholde en troverdig tilsynsordning på den ene siden, kombinert med en tilsynsordning som tydeligvis ikke var grundig nok til å avdekke alle Kapp Heers hemmeligheter.

---

²¹⁴ Tamnes 1997: 260

²¹⁵ Arlov 1996: 419

²¹⁶ DUUK, 26. januar. 1959, referat

Som følge av en norsk militær vurdering av basen ble det avdekket at basen kun egnet seg til bruk av helikopter. Foruten om de godkjente MI-8 helikoptrene kunne også større helikoptre slik som M-6 Hook benytte seg av basen uten problemer.²¹⁷ En rullebane på rundt 100 meter ble også anlagt ved basen, men denne var kun egnet for helikoptre og kunne være nyttig ved landing under vanskelige værforhold. For at denne rullebanen skulle kunne brukes til landing av fly måtte den minimum hatt en lengde på 400 meter; en utbygning som ikke ville kunne gjøres under nesens på norske styresmakter. Det ble også fastslått at basen ikke ville kunne benyttes av jagerflyet YAK-38 FORGER som kunne ta av og lande vertikalt og som ble benyttet ombord på sovjetiske hangarskip i Kiev-klassen. Likevel skulle det ikke mer enn et forbedret dekke på rullebanen til før dette var mulig.²¹⁸ Flyenes operasjonsradius med Kapp Heer som base ble samtidig ansett å kun omfatte øygruppen, og å bruke basen til å angripe mål utenfor øygruppen ble derfor ansett som lite hensiktsmessig. Med andre ord ble basen ansett å ha liten militær nytte for Sovjetunionen med tanke på krigføring fra øygruppen, og den kunne kun benyttes til å understøtte eventuelle operasjoner på Svalbard, og havområdene nært rundt. Innad på Svalbard ble MI-8 helikoptrene ansett å gi Sovjetunionen en stor fordel i en krigssituasjon, men den sivile nytten av disse var likevel troverdig nok.²¹⁹ I tillegg til helikopterbasen ble det i 1974 opprettet en sovjetisk vitenskapelig stasjon rundt en kilometer sør-vest for Kapp Heer. Det ble anslått at denne kunne ha militær verdi i form av fotografering av himmellegemer og satellitter. Denne forskningsstasjonen skal ha inngått i et globalt satellittsystem som kunne gi eksakte kartdata og tjene stor nytte til militær navigasjon. Norske kontrollmyndigheter kunne likevel ikke påvise at denne installasjonen hadde noen direkte militær funksjon ettersom nøyaktige kartdata også var svært nyttig for sivile formål.²²⁰

Det at aktiviteten på Kapp Heer hadde et militært potensiale samtidig som den sivile nytten var et legitimt motiv gjorde det vanskelig å avgjøre om den hadde hjemmel i loven. Deler av norsk virksomhet på øygruppen hadde også et visst militært potensiale, men i motsetning til Sovjetunionen hadde Norge rett og plikt til å utføre militære operasjoner under visse omstendigheter. Dette var likevel nok til at Sovjetunionen kunne argumentere for å bli gitt tillatelse til å opprette slike anlegg med grunnlag i at Norge hadde de samme eller lignende. Til tross for disse utfordringene og basens tvilsomme sivile karakter ble helikopterbasen offisielt godkjent for bruk av luftfartsverket i 1980.²²¹

---

²¹⁷ Utenriksdepartementet, 22.1.1979, Militær vurdering av Kapp Heer

²¹⁸ Ibid

²¹⁹ Ibid

²²⁰ Ibid

²²¹ Arlov 1997: 419

De norske inspeksjonene av Kapp Heer gikk sømmelig for seg, og de sovjetiske myndighetene var stort sett samarbeidsvillige til tross for at de til tider aksepterte disse inspeksjonene noe motvillig. Det gikk derimot verre da en gruppe Svalbardbeboere med tilknytning til AKP-ML prøvde å ta seg inn på anlegget i 1976. Forsøket resulterte i følge Klassekampen i et basketak mellom nordmennene og de sovjetiske borgerne. Kapp Heer var privat område og sivile nordmenn hadde ingen rett til å ta seg inn der uten videre. Avisen karakteriserte basen som ulovlig, og trakk frem at sysselmannens inspeksjoner hyppig ble utsatt.²²² Til tross for dette er det lite som tyder på at besøk ved basen var problematisk fra sysselmannens side. Han hadde både rett og lov til å lande med sitt helikopter når enn han ønsket. Sovjeterne prøvde i august 1976 å avslå en forespørsel om befarings fra norske kontrollmyndigheter, men etter at representanter fra sysselmannens kontor insisterte ble besøket godtatt. Ved tidligere befaringer hadde den norske delegasjonen landet i Barentsburg, men denne gangen ble det besluttet å for første gang lande på helikopterbasen. Dette var uproblematisk fra sovjetisk hold, men konsulen gjorde nordmennene oppmerksom på at en landing om natten kunne være risikabelt.²²³

3.3.2 Norsk suverenitet på Kapp Heer

Det er klart at helikopterbasen på Kapp Heer var en utfordring for norske myndigheter på Svalbard, men som følge av en realistisk og jordnær tilnærming til problemet ble ikke basen et så stort konfliktpunkt som den kunne ha blitt. At det var enkelte suverenitetsutfordringer som ikke kunne løses må sies å være ubeleilig, men så lenge norske myndigheter visste om dem, og sovjetiske myndigheter ikke visste om at nordmennene hadde kjennskap til disse var situasjonen under kontroll. For norske myndigheter var det dermed viktigere å søke etter andre måter å vise norsk autoritet på, ved å finne andre saker man kunne gjøre noe med og sette eksempel. Håndteringen av Hopen-ulykken kan forstås i lys av dette, og selv om denne krisen kanskje var en kamp norske myndigheter var nødt til å ta var det også en mulighet for norske styresmakter til å sette Sovjetunionen på plass. Striden rundt selve basen var viktig, men kanskje enda viktigere for Hopen-ulykkens anliggende var bruken av helikoptrene som var stasjonert der, og hvordan Sovjet forholdt seg til norsk politimyndighet. Det er dette vi skal se nærmere på nå, med helikopterulykken på Hansbreen fra 1977 som utgangspunkt.

---

²²² Utenriksdepartementet, 5.9.1978, AKP (ml) virksomhet på Kapp Heer

²²³ Utenriksdepartementet, 11.8.1976, rapport fra befarings Kapp Heer

3.4 Helikopterulykken i 1977

For å forstå norske myndigheters håndtering av Hopen-krisen i 1978 må vi se den i lys av lignende hendelser i forkant av ulykken. Den hendelsen som skiller seg ut som mest aktuell er som Rolf Tamnes har presisert, helikopterulykken på Hansbreen i 1977.²²⁴ Da Hopen-krisen utspilte seg handlet det i første og fremst om at håndtering av helikopterulykken fra 1977 ikke skulle gjenta seg. Norsk suverenitet skulle hevdes, ikke undergraves. Ved å se nærmere på denne hendelsen vil det bli klart hva norske styresmakter fryktet under Hopen-ulykken, og hva de ønsket å unngå.

3.4.1 Helikopterstyrt eller helikopterskade?

Den 5. august 1977 krasjet et sovjetisk helikopter på Hansbreen i Sør-Spitsbergen nasjonalpark. Alle 7 ombord gikk fra ulykken med livet i behold, og uten alvorlige skader. Som følge av Chicago-konvensjonen om sivil luftfart var det opp til norske myndigheter å etterforske ulykken.²²⁵ Sovjetiske myndigheter delte derimot ikke denne oppfatningen, og startet arbeidet med å fjerne vrakrester før sysselmannens undersøkelser var over. De hadde ingen innvendinger mot Chicago-konvensjonen, men satt heller spørsmål ved hvor vidt det dreide seg om en ulykke. Ettersom det ikke var noen betydelige personskader valgte konsulen i Barentsburg å omtale ulykken som en helikopterskade, som ikke var dekket av Chicago-konvensjonen.²²⁶ Derfor så heller ikke sovjetiske myndigheter noen grunn til å varsle sysselmannen, og vraket ble ikke oppdaget før 16. august, nesten to uker senere.

I følge den sovjetiske konsulen i Barentsburg skal helikopteret ha kommet inn i en tåke i cirka 100 meters høyde, og piloten mistet dermed orienteringsevnen. Deretter skal han ha forsøkt å foreta en kontrollert nødlanding, som skal ha blitt hardere enn ønsket etter at halerotoren traff bakken og falt av.²²⁷ Hvor vidt det dreide seg om en styrt eller en nødlanding var det noe uklarerhet rundt ettersom visekonsulen tidligere skal ha uttalt at det dreide seg om en styrt.²²⁸ Helikopteret fløy sammen med et annet tilsvarende helikopter, og skal ha hatt glasiologer ombord som jobbet med å måle dybden på isbreen. Da det ene helikopteret gikk

---

²²⁴ Tamnes 1997: 261

²²⁵ Overenskomst om sivil luftfart 1945: art. 26

²²⁶ Utenriksdepartementet, 17.8.1977, Notat fra samtale med konsul Rylnikov

²²⁷ Ibid

²²⁸ Utenriksdepartementet, 17.8.1977, Notat fra samtaler med visekonsul Kovalenok

ned, skal det andre ha landet og plukket opp alle ombord, for så å flydd dem tilbake til Barentsburg. Krasjet resulterte i to mindre personskader, og at helikopteret ble totalskadet. I dagene etter ble mannskaper fra Barentsburg flydd ut for å hente instrumenter og utstyr i helikopteret som skulle brukes som reservedeler.²²⁹ Blant annet skal den ene motoren ha blitt fjernet.

3.4.2 Helikopteret

Det havarerte helikopteret med kjennetegn CCCP 25840 var av typen MI-8, og var 1 av 5 helikoptre av samme type stasjonert på Kapp Heer. Denne typen ble innført da helikopterbasen ble utbygd i perioden 1975 til 1978. I likhet med basen på Heerodden, ble også helikoptrenes angivelige sivile karakter betvilt.²³⁰ Helikopteret MI-8, kom i både sivile og militære utgaver, og det finnes hovedsakelig 2 måter å skille dem fra hverandre. Den ene er vinduene. Sivile utgaver har firkantede vindusruter, og den militære utgaven har runde. Helikopteret som styrtet på Hansbreen, samt resten av helikoptrene på Kapp Heer hadde runde vinduer. Den andre metoden for å skille sivile fra militære er hvor vidt de har et *clamshell* bak, noe de militære har, og de sivile ikke.²³¹ Dette er en luke bak helikopteret som kan åpnes for å laste ut passasjerer eller materiell. På bildet under ser vi dette *clamshellet* tydelig.

At helikoptrene var av den militære utgaven var det ingen tvil om. Likevel var de godkjent til bruk på Svalbard av norske myndigheter. Grunnene til at Sovjet ønsket å bruke den militære utgaven fremfor den sivile kan tenkes å være mange. Den kanskje mest jordnære forklaringen ligger i at den militære utgaven var lettere modifiserbar for å oppnå større operasjonsradius. En ekstra drivstofftank ble installert i helikoptrene på Kapp Heer på bekostning av 15 til 16 sitteplasser. Ved hjelp av denne kom hele Spitsbergen og Edgeøya innen rekkevidde, og fullastet med drivstoff kunne de nå så langt som Kola. De kunne også nå skip som opererte rundt øygruppen, noe som kunne være nyttig for å fly inn forsyninger når øygruppen ble omgitt av is, men også potensielt for å etter-forsyne ubåter i Arktis.²³² Et mer mistenksomt og spekulativt motiv for bruk av den militære utgaven kan være at de raskt

---

²²⁹ Ibid

²³⁰ Tamnes 1997: 260

²³¹ Utenriksdepartementet, 22.1.1979, Militær vurdering av Kapp Heer

²³² Ibid

kunne konverteres til angrepshelikoptre med 23 millimeter kanon, og utriggere til å avfyre raketter.²³³

Bilde: 3.4.1 Den konstituerte *sysselmanen Egil F. Jensen* fotograferer helikoptervraket på Hansbreen.²³⁴

Helikoptrene kunne helt klart benyttes i krigsøyemed, men det kunne i prinsippet også sysselmannens helikopter. Argumentene for bruk av den militære utgaven til sivile formål gjorde det vanskelig for norske inspektører å bedømme hvorvidt helikopterbruken hadde hjemmel i lovverket.

3.4.3 Havarirapporten

Havarikommisjonen hadde ikke mulighet til å gi noen normal vurdering av ulykken ettersom mange av de sentrale delene hadde blitt fjernet forut for kommisjonens inspeksjon. De kunne derfor ikke stadfeste om ulykken skyldtes teknisk feil. De fikk heller ikke avhørt mannskapet, og måtte derfor basere mesteparten av rapporten på informasjon fra det sovjetiske konsulatet i Barentsburg. Likevel syntes vrakets posisjon og fordeling å bekrefte at det var snakk om en mislykket nødlanding. Kommisjonen stilte seg derimot skeptisk til hvordan piloten kunne miste orienteringsevnen ettersom helikopter-modellen var utstyrt med instrumenter for IMC

---

²³³ Ibid

²³⁴ Utenriksdepartementet, 23.8.1977, Fotografier fra åstedet

flyging dag og natt.²³⁵ Dårlig sikt skulle derfor ikke by på noen særlige utfordringer. Førstepiloten hadde 4 års erfaring, og man mistenkte dermed at manglende ansiennitet kunne forklare havariet. Årsaken ble derfor antatt å være menneskelig svikt.²³⁶

3.4.4 Ulykken og norsk suverenitet

At Sovjetunionens fremtreden under denne helikopterulykken undergravde norsk suverenitet er det liten tvil om. Ved å unngå å varsle sysselmanen, og ved å hindre etterforskningsarbeidet undergravde de ikke bare sysselmans politimyndighet på arkipellet, men også norsk politimyndighet. En lignende hendelse på fastlands Norge med et sivilt helikopter kan tenkes at ville få langt mer alvorlige strafferettslige konsekvenser. Hvor vidt det var snakk om en aktiv og bevisst fremtreden er et viktig spørsmål å stille, men det faktum at sovjetiske mannskaper fortsatte opprydningsarbeidet etter at sysselmanen intervenerte tyder absolutt i den retning. Det er derimot vanskeligere å vurdere om det var undergraving av norsk suverenitet som var primærfokuset. Måten Sovjet oppførte seg i dette tilfellet ligner mer på en fremtreden der Svalbard ville vært et kondominium mellom Norge og Sovjetunionen, noe Sovjetunionen også på sikt drømte om å opprette. Derfor kan det være nærliggende å tro at konsulen i Barentsburg håndterte hendelsen i lys av en større plan etter føringer fra Moskva. Konsulens begrunnelse for sin fremtreden fremstår ganske tynn, og han burde hatt såpass god kjennskap til lovverket at han kunne se at dette var i strid mot Svalbardtraktaten, samt norsk og internasjonal lov. Det er korrekt at mindre skader på luftfarkoster ikke dekkes av Chicago konvensjonens artikkel 26, men å karakterisere dette havariet som en helikopterskade må sies å være en underdrivelse.²³⁷

I oktober samme år ble det meldt inn et svensk helikopterhavari der helikopteret fikk mindre skader på understellet og landingshjul som kunne repareres. Som følge av skadeomfanget falt ikke dette under havarikommisjonens ansvarsområde, men det ble likevel behandlet av luftfartsdirektoratet som foretok avhør og undersøkelser på stedet.²³⁸ Selv om det hadde vært snakk om en helikopterskade på Hansbreen, skulle konsulen likevel ha meldt fra om forholdet, og gitt luftfartsdirektoratet tilgang til åstedet. Samtidig viser det svenske havariet at Sovjetunionens fremtreden ikke var normen for alle aktørene på arkipellet.

---

²³⁵ Flygning ved bruk av instrumenter under krevende værforhold (instrument meteorological conditions), Federal aviation administration (FAA), 2017: 54

²³⁶ Utenriksdepartementet, 21.12.1977, Havarirapport

²³⁷ Overenskomst om sivil luftfart 1945: art. 26

²³⁸ Utenriksdepartementet, 17.11.1977, Notat; luftfartsdirektoratet om svensk havari

Helikopteret på Hansbreen endte opp med å bli ribbet for reservedeler, og til tross for at ikke var noen alvorlige personskader var helikopteret etter alt å dømme totalvraket. Havarikommisjonen anslo at konsulen enten måtte ha manglende forståelse for definisjonen av en av traktatens annexer, eller at han benektet fakta ut ifra spesielle motiver.²³⁹

Det er ikke bare manglende rapportering og fjerning av bevismaterialet som gjør nettopp denne ulykken problematisk. Mye av det dreier seg også om sovjets øvrige bruk av helikoptre, særlig i nasjonalparker hvor ulykken fant sted. Sovjetisk, og senere russisk misnøye med denne reguleringen er noe som senest kom på dagsordenen i februar 2020, der utenriksminister Lavrov uttrykte sin misnøye mot norske restriksjoner på helikopterbruk, verneområder og fiskevernesoner.²⁴⁰ Alle helikopterlandinger i nasjonalparker, selv for vitenskapelige formål var kun tillatt med dispensasjon fra sysselmanen. Sovjetiske helikoptre gjennomførte flere landinger i verneområdene i forkant av, og som vi har sett etter ulykken til tross for at sysselmanen hadde gjort det klart at slik aktivitet var ulovlig.²⁴¹ Sovjetiske myndigheter hadde derimot den oppfatning at slik regulering av ferdsel på øygruppen var i strid mot Svalbardtraktaten.²⁴² Den manglende respekten for norsk luftfartregulering førte også til at helikoptre fra Barentsburg gjentatte ganger kom på kollisjonskurs med fly fra SAS med kurs mot Longyearbyen lufthavn.²⁴³

Denne interessekonflikten må derfor sees i lys av endringene som skjedde på Svalbard etter 1965, hvor den norske statsmakten styrket og konsoliderte sin posisjon på arkipelet. Etter *laissez faire* perioden som varte opp til 1950 gikk man over til en verbal periode før man etter 1965 påbegynte det som Willy Østreng kaller en handlingsperiode.²⁴⁴ Dette kommer også til syne i statsminister Trygve Brattelis tale i Tromsø 14. august 1975 hvor han rettferdiggjorde denne utviklingen som en konsekvens av den økende interessen for Svalbard blant stormaktene siden 1960/1965 som følge av militærteknologiske nyvinninger og økt interesse for kull etter oljekrisen på 70-tallet.²⁴⁵ Her trekker han frem miljøvernesonene og luftfartsforskrifter som de viktigste administrative tiltakene, samtidig som han presiserer at andre signatarmakter har møtt dette med motstand. Slik sett var ikke bare helikopterstyrten et bilde på en suverenitetskonflikt, men også en vekst/vern konflikt der sovjetisk

---

²³⁹ Utenriksdepartementet, 15.9.1977, Russisk helikopterhavari på Svalbard

²⁴⁰ Aftenposten, 4. februar 2020

²⁴¹ Utenriksdepartementet, 23.8.1975, The landing of sovietrussian helicopters in national parks

²⁴² Utenriksdepartementet, 9.11.1978, Endringer i forskriftene om luftfart på Svalbard

²⁴³ Utenriksdepartementet, 20.11.1978, Uregelmessigheter med russiske helikopterflyginger innenfor Longyear trafikkinformasjonsone (TIZ)

²⁴⁴ Østreng 1975: 108-126

²⁴⁵ Utenriksdepartementet, 14.8.1975, Trygve Brattelis tale i Tromsø

næringsvirksomhet ble vanskeliggjort av norsk statlig regulering. Det er med andre ord ingen tvil om at økt norsk tilstedeværelse og integrering gikk på bekostning av sovjetisk handlefrihet og langtidsinteresser.

3.5 Sensommeren 1978 - den perfekte stormen

Suverenitets og jurisdiksjonsproblemene på Svalbard stakk dypt. I 1974 dukket visekonsulen tydelig beruset opp i Longyearbyen på snøscooter. Der fikk han streng beskjed om at han ikke fikk lov å kjøre lengre, men rettet seg ikke etter beskjeden, og ble senere involvert i en ulykke han sannsynligvis hadde forårsaket.²⁴⁶ Sysselmannen valgte å ikke rette noen sak mot visekonsulen. Det er liten tvil om at sovjetborgere på Svalbard i denne perioden hadde liten, eller ingen respekt for sysselmannens politimyndighet.

Hendelsene som har blitt drøftet ovenfor viser oss hvordan disse problemene kom til uttrykk, og hvilket utgangspunkt man hadde i august 1978. Man hadde allerede en presedens som kunne gjøre et norsk krav om rett til etterforskning omstridt. Det bilaterale forholdet hadde blitt forsuret av spionasje og grensekrenkelser. Mediebildet ga uttrykk for at regjeringen var handlingslammet i møte med Sovjetunionen; et bilde som hadde sin forankring i virkeligheten.

Problematikken ved Kapp Heer var det lite man kunne gjøre med, og helikopterstyrten i 1977 hadde vist at man måtte komme først til åstedet for å vinne frem. Til tross for et ugunstidig diplomatisk utgangspunkt var kanskje et flyhavari på en avsidesliggende øy, med utelukkende norsk tilstedeværelse, akkurat det regjeringen og sysselmannen trengte for å sette sovjeterne på plass, og det var akkurat det de fikk den 28. august 1978.

---

²⁴⁶ Department of state, 22.7.1975, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Henry Kissinger

Kapittel: 4

Ferdsskriverens hemmeligheter

Krisehåndteringen og pressens omtalelse

Det var mye som sto på spill på Hopen sensommeren 1978. Suverenitets og jurisdiksjonsproblemene på Svalbard hadde foregått lenge uten at norske myndigheter fikk gjort noe med dem. Da det sovjetiske TU-16 flyet styrtet inn i fjellveggen på Hopen 28. august startet en kamp mot klokken. Sysselmann Jan Grøndhal hadde akkurat kommet tilbake fra ferie i Syden, og ble orientert om ulykken så fort han hadde gått ned flytrappen den 30. august.²⁴⁷ Han visste akkurat hva som sto på spill, og hvilken holdning han kunne forvente fra sovjetisk hold. I Grøndahls fang lå nå en gyllen mulighet til å hevde norsk suverenitet og demonstrere en gang for alle hvem som var øverste myndighet på øygruppen. Men, skulle han lykkes i dette, og unngå en gjentakelse av etterforskningen av helikopterstyrten i 1977 måtte han komme først til ulykkesstedet.

I masteroppgavens fjerde kapittel vil vi se nærmere på hvordan norske myndigheter håndterte Hopen-krisen. Vi vil se nærmere på hvilke beslutninger som ble tatt, og hvilke konsekvenser dette hadde for krisens videre utvikling. Vi vil også se nærmere på pressedekningen, som i følge Arlov skal ha lagt unødvendig mye press på den norske regjeringen. Dette kapittelet vil hjelpe oss å få klarhet i oppgavens problemstilling ved å se nærmere på *hvordan* krisen ble håndtert. Kapittelet vil også ta for seg hvorfor norske myndigheter handlet som de gjorde, hvorfor krisen var såpass viktig, og motivasjonen bak krisens overordnede målsetning. Empirigrunnet til mye av dette har vi allerede gått gjennom i kapittel 3, og i dette vil vi knytte det sammen med Hopen-krisen. Innledningsvis vil vi plukke opp tråden fra innledning om selve Hopen-ulykken. Målet for regjeringens

---

²⁴⁷ Arlov 2011: 292

håndtering av krisen var å styrke norsk suverenitet og jurisdiksjon på Svalbard, men samtidig ikke skade forholdet til Sovjetunionen mer enn nødvendig.

4.1 Det innledende hendelsesforløpet

Sysselmannen ønsket å komme seg til ulykkesstedet snarest mulig, og 30. august klokken 19.20 anmodet han hovedredningssentralen (HRS) om å stille et Sea King helikopter fra 330. skvadronen på Banak til disposisjon. Sysselmannen hadde eget helikopter som kunne ta han til Svalbards Sør-Kapp hvor Sea King helikoptret ville plukke han opp, og ta ham videre til Hopen. Sysselmannens helikopter kunne i teorien fraktet ham direkte til Hopen, men vanskelige værforhold gjorde at dette ble ansett som risikabelt.²⁴⁸ Senere samme kveld, klokken 22.05 kom det melding fra Utenriksdepartementet om at pressen ikke skulle varsles om hendelsen. Det var viktig at sovjetiske myndigheter ble informert om hendelsen før pressen, men det var samtidig vitalt for krisens videre utvikling at sysselmannen kom først til åstedet. Hovedredningssentralen anmodet klokken 18.20 om å varsle Murmansk for å få klarhet i hva slags fly det var snakk om, og hvor mange personer som var ombord.²⁴⁹ Dette var en time før sysselmannen hadde blitt varslet om hendelsen. Utenriksdepartementet presiserte raskt at det var deres oppgave å varsle sovjetiske myndigheter.

Natt til Torsdag 31. august klokken 04.20 landet Sea King helikoptret på Bjørnøya for å fylle drivstoff.²⁵⁰ Piloten oppdaget problemer med radioene ombord, noe som hindret dem i fly videre til Svalbards Sør-Kapp. Helikoptermannskapet ville ikke fly videre før de var sikre på at de kunne oppnå sambandskontakt med sysselmannen. Dette ble løst med at et maritimt patruljefly av typen Orion fra Andøya flystasjon ble benyttet som sambandslink. Sea King helikoptret forlot Bjørnøya med kurs for Sør-kapp klokken 07.54. KV Heimdal ble også satt inn for å føre oppsyn i havet rundt Hopen samtidig som den kunne fungere som mellomlandingsstasjon for Sea King helikoptret dersom det ble nødvendig. Skipet var på plass klokken 10.00 31. august, og meldte om at det var observert to sivile fartøyer av sovjetisk opphav som var ankret opp 5 nautiske mil sør for Hopen. Etter at sysselmannen ble plukket opp av Sea King helikoptret klokken 09.12, satt han kursen mot Hopen og

---

²⁴⁸ Justisdepartementet, 30.8.1978, Hovedredningssentralen: Bodø; Journal

²⁴⁹ Ibid

²⁵⁰ Justisdepartementet, 31.8.1978, Hovedredningssentralen: Bodø; Journal

ulykkesstedet, og ankom klokken 11.00.²⁵¹ I mellomtiden hadde hovedredningsentralen i Murmansk blitt varslet om hendelsen klokken 08.26.

Det ble relativt raskt slått fast at det var snakk om et militært fly etter at besetningsmedlemmene fra Hopen fant store mengder ammunisjon og våpen på ulykkesstedet, noe de senere fordelte om seg som suvenirer til polaravdelingens store misnøye.²⁵² Det tok ikke lang tid før det ble kjent at det dreide seg om et TU-16 ”Badger”, og at man kunne forvente 7 til 10 omkomne besetningsmedlemmer, men hvilken utgave av flyet det var snakk om var fortsatt et spørsmål. Flytypen var utbredt, og det ble produsert så mange som 1511 av den under den kalde krigen. Av dem havarte 122 i perioden 1954 til 1991, og 622 personer mistet livet.²⁵³ Sjansen for at havariet skyldtes teknisk feil var stor, og kontroll over vrakrestene var avgjørende for å avdekke dette. TU-16 kom i mange ulike utgaver; som for eksempel tankfly og maritimt rekognoseringsfly.²⁵⁴ Den utgaven som var mest utbredt var som strategisk bombefly, og denne versjonen kunne være utstyrt med kjernefysiske våpen. Dette ledet hovedredningsentralen til å be personell fra forsvaret om å avklare om det befant seg atomvåpen ombord i havaristen 31. august klokken 08.23. I løpet av 40 minutter var dette spørsmålet avklart, og sjansen for det ble omtalt som lite sannsynlig; til stor lettelse for alle involverte.²⁵⁵

I morgentimene den 31. august hadde pressen fått nyss om flyhavariet, og ulykken kom på trykk i blant annet VG og Aftenposten. Representanter fra værtjenesten og forsvaret hadde uttalt seg til pressen, før de hadde fått klarsignal fra UD og regjeringen.²⁵⁶ På dette tidspunktet hadde ikke den Sovjetiske ambassadøren i Oslo blitt orientert, og han fikk dermed vite om ulykken gjennom pressen.

Ombord på Sea King helikopteret som fraktet sysselmanen til Hopen var det også en lege. Etter nærmere undersøkelse av ulykkesstedet kunne legen 31. august klokken 19.55 slå fast at kaptein Kudryashov og hele hans besetning hadde omkommet, mest sannsynlig momentant. Frem til det ble slått fast av medisinsk personell at alle ombord i fartøyet hadde omkommet ble situasjonen behandlet som en ordinær redningsoperasjon. Etter dette startet etterforskningsfasen, og havarikommisjonen ankom Longyearbyen, sammen med to sovjetiske observatører klokken 13.30 1. september, fire dager etter styrten. Det at sovjetiske

---

²⁵¹ Ibid

²⁵² Sysselmanen på Svalbard, 1.8.1980, konsept til notat

²⁵³ airforce.ru 2014

²⁵⁴ Garrett m.fl 2000

²⁵⁵ Justisdepartementet, 1.9.1978, Hovedredningsentralen: Bodø; Journal

²⁵⁶ Hegna, 31.8.1978 (aften): 1 & Arlov 2011: 293

observatører ble inkludert var vanlig praksis, men har likevel blitt nevnt av både Tjelmeland og Tamnes som en viktig faktor som gjorde at krisen ikke ble så stor som noen hadde fryktet.²⁵⁷

Samme dag fikk HRS svar fra Murmansk. De bekreftet at de hadde mistet et fly av typen TU-16 sammen med mannskapet på 7 personer den 28. august, og kunne også bekrefte at det ikke var noen fare for radioaktivitet. Uten noen formell etterspørsel fra norsk side sendte de sovjetiske myndighetene et redningsskip til Hopen som skulle bistå norsk redningspersonell.²⁵⁸ Lite visste norske myndigheter om at dette redningsskipet egentlig var rakettkrysseren *Marskalk Timosjenko*.

Det innledende hendelsesforløpet hadde stor betydning for krisens videre utvikling. I den første meldingen som ble sendt i redningsoperasjonens sambandslogg ble det anmodet av hovedredningsentralen (HRS) om å varsle Murmansk. Dette var en time før sysselmanen ble varslet og hele 17 timer før han ankom ulykkesstedet.²⁵⁹ Tatt værforholdene og de tekniske problemene til det rekvirerte Sea King helikopteret i betraktning kunne en såpass tidlig varsling av sovjetiske myndigheter ført til at det var sovjeterne som kom først til ulykkesstedet. Jacob Børresen har vektlagt at det var avgjørende for krisens videre utvikling at norske myndigheter var først til Hopen, manifestert i form av KV Heimdal. De sivile sovjetiske fartøyene som var ankret opp sør for øya var på plass halvannen time etter sovjetiske myndigheter ble varslet.²⁶⁰ Beslutningen fra Utenriksdepartementet om å avvente varsling av sovjetiske myndigheter må derfor anses som svært avgjørende for krisens videre utvikling.

4.2 Etterforskningsfasen

Da det hadde blitt fastslått at alle ombord hadde avgått med døden ble redningsoperasjonen avsluttet, og etterforskningsfasen innledet. Det er også her Hopen-ulykken begynte å utvikle seg fra å være en ren ulykke til å bli en krise. Dersom man skulle unngå en gjentakelse av helikopterhavariet i 1977 var det ikke nok å bare komme først til ulykkesstedet. I følge utenriksminister Knut Frydenlund ønsket man å legge opp en prosedyre, kontrollere den, og

---

²⁵⁷ Holtmark (Red.) 2015: 501

²⁵⁸ Justisdepartementet, 1.9.1978, Hovedredningsentralen: Bodø; Journal

²⁵⁹ Justisdepartementet, 30-31.8.1978, Hovedredningsentralen: Bodø; Journal

²⁶⁰ Børresen 2013: 93-111

sørge for at den ble fulgt opp.²⁶¹ Man skulle med andre ord bestemme seg for hvordan man skulle handle, holde seg til beslutningen, og fullføre den. Dette var ingen selvfølge. Man ønsket å vedta og gjennomføre et politisk vedtak på Svalbard i et anliggende der Sovjetunionen var berørt, og av en art der Sovjet tidligere hadde stukket kjepper i hjulene for norsk suverenitetsutøvelse. Målet fra norsk side ble helt konkret å gjennomføre en selvstendig og tilfredsstillende etterforskning av havariet uten uønsket hjelp eller innblanding fra Sovjetunionen. Etterforskningen av Hopen-ulykken skulle foregå på norske premisser.

4.2.1 Regjeringen under press

Sysselebetjener foretok vitneavhør av besetningen på Hopen-radio samt mannskapet ombord på fiskebåten som hadde observert flyet den 28. august. Diverse deler av flyet ble fjernet av havarikommisjonen til bruk i det videre etterforskningsarbeidet. Dette dreide seg om høydemålere, et gyrokompass, flere metalleder, en kompassindikator og sist, men ikke minst; en fly-registrator.²⁶² Denne fly-registratoren, eller ferdsskriveren som den senere ble omtalt som, er på folkemunne bedre kjent som en svart boks. Ved å dekode denne kunne havarikommisjonen sikre seg verdifull informasjon om ulike parametere som kunne bidra til å avdekke årsaken til havariet, og om det dreide seg om menneskelig eller teknisk svikt. Denne ferdsskriveren var derfor av stor nytte for havarikommisjonen i arbeidet med å komme frem til en troverdig og grundig rapport om flyets skjebne. Fortsatt gjensto arbeidet med å dekode den, noe man i utgangspunktet ikke hadde kompetanse på i Norge. Normal praksis ved flyhavari i Norge var å sende ferdsskriveren til Farnborough i England, noe man til å begynne med tok sikte på å gjøre.²⁶³

I tillegg til vrakrestene ble også en del papirer hentet fra åstedet. Selv om flyet var rimelig velkjent i vesten kunne disse fortsatt være av interesse for E-Tjenesten og Norges allierte. Arbeidet med dette faller utenfor oppgavens problemstilling, men har blitt grundig omtalt i en NRK artikkel fra 2015 som tok utgangspunkt i muntlige kilder.²⁶⁴ De fant at E-Tjenestens arbeid med å sikre seg opplysninger om flyet var brysomt for sysselemannen, som først og fremst var opptatt av etterforskningen.

Den 2. september møtte Frydenlund med den den sovjetiske ambassadøren til Norge

---

²⁶¹ DUUK, 6. oktober 1978, referat

²⁶² Justisdepartementet, 15.11.1978, Kvittering; tilbakelevering av vrakrester

²⁶³ Tamnes 1997: 261

²⁶⁴ Hansen m.fl 2015

Jurij Kiritsjenko, som hadde fått vite om forholdet gjennom pressen. I følge en ansatt i Utenriksdepartementet skal møtet til tider ha vært uhyggelig.²⁶⁵ Regjeringen i Oslo var under sterkt press fra Sovjetunionen som ønsket å foreta opprydningsarbeid så snart som mulig. Ambassadør Kiritsjenko uttalte at marinesoldatene fra rakettkrysseren *Marskalk Timosjenko* som hadde ankret opp utenfor territorialgrensen når som helst kunne ta seg i land og fjerne vrakrestene.²⁶⁶ Dette var redningsskipet HRS Murmansk varslet at de ville sende for å bistå norske myndigheter. Ambassadøren truet i praksis regjeringen med en sovjetisk invasjon av Hopen; en trussel regjeringen tok svært alvorlig. Hvor aktuelt dette faktisk var er ikke lett å anslå, men trusselen var likevel såpass alvorlig at den godt illustrerer hvor viktig krisen var for Sovjetunionen og hvor mye press som lå på den norske regjeringen. En slik landsetting av sovjetisk militærpersonell ville per definisjon vært en invasjon av norsk territorium, og skulle i praksis ha utløst artikkel 5 av NATO-traktaten.²⁶⁷ Samtidig ville det vært en klar krenkelse av artikkel 9 av Svalbardtraktaten, og ikke minst Sovjetunionens tolkning av den. Dette ville ikke ført til noen tredje verdenskrig, men det ville utvilsomt ha økt spenningsnivået i nord, samt NATO og USAs innblanding; det verst tenkelige scenarioet for Sovjetunionen. Derfor var nok dette en tom trussel som først og fremst tok sikte på å legge press på den norske regjeringen. Tom eller ei, så var denne trusselen svært alvorlig. Dette var nok også en av grunnene til at statsråd Thorvald Stoltenberg fra UD informerte NATO om Hopen-krisen 5. september.²⁶⁸

Regjeringen ga etter for ambassadørens press, og havarikommisjonen fikk frist til klokken 14.00, 3. september, noe som ga dem knappe 42 timer til disposisjon.²⁶⁹ Som følge av at havarikommisjonen fikk svært begrenset tid til å foreta etterforskningsarbeidet på Hopen, etter ordre fra regjeringen, ble undersøkelsen mindre omfattende en hva kommisjonen normalt ville vært fornøyd med, og ferdsskriveren ble derfor langt mer betydningsfull enn den ville vært under normale omstendigheter. Kommisjonen opplevde også at sovjetiske myndigheter var svært lite behjelpelige med å utlevere informasjon som kunne hjelpe havarikommisjonen i arbeidet med rapporten. Den behjelpelige tonen sovjeterne ga uttrykk for da de først fikk kjennskap til havariet (da HRS Murmansk uttalte at de ville sende et redningsskip) ser ut til å ha blitt borte. Manglende samarbeidsvilje fra Sovjetunionens side var en oppfatning de fleste

---

²⁶⁵ Department of state, 5.9. 1978, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr.

²⁶⁶ Department of state, 7.9.1978, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr.

²⁶⁷ Atlanterhavspakten 1949: art. 5

²⁶⁸ Forsvarsdepartementet, 5.9.1978, Den sovjetiske flystyrt på Hopen, informasjon i NATO

²⁶⁹ Justisdepartementet, 6.4.1979, Utkast til havarirapport; forord

som var involvert i redningsaksjonen og etterforskningen delte. Selv legen som ankom Hopen sammen med sysselmannen medelte i ettertid følgende til havarikommisjonens formann:

“dere venter vel fortsatt på svar fra vår kjære nabo. De har vel en hensikt med å trenere det hele”.²⁷⁰ Legen hadde nok rett i sin antakelse. Sovjetunionen ønsket å få tilbakelevert ferdsskriveren, og at avlesningen skulle foregå på sovjetisk jord. Målet med den manglende samarbeidsviljen var å gjøre etterforskningen til et bilateralt anliggende.

Med ferdsskriveren i norske hender og trykt på plass i Oslo startet arbeidet med å dekode ferdsskriveren. Hvordan dette skulle gjøres gjensto, og ble litt av et dilemma for norske myndigheter. Alternativene var Farnborough, eller å utrede om Forsvarets forsknings institutt (FFI) kunne ta hånd om saken.

4.2.2 Kjeller eller Farnborough

Selv om ingen kunne fastslå havariets årsak med sikkerhet var det mye som tydet på at havariet skyldtes en feil-navigering, og at krenkelsen av norsk luftrom var et uhell slik som i 1967. Det var klart at det var snakk om et rekognoseringsfly, og flyets lave høyde da det ble observert av fiskebåten, samt kollisjonen med Hopen, tydet i retning av at det var snakk om en navigasjonsfeil. Den norske regjeringen under ledelse av statsminister Oddvar Nordli baserte derfor sitt videre arbeid med saken på dette premisset. Likevel var det avgjørende å utarbeide en fullstendig og grundig havarirapport; særlig når man fra norsk side først hadde bestemt seg for det. Nøkkelen til dette var ferdsskriveren.

Frydenlund møtte hyppig med den sovjetiske ambassadøren i krisens første uke. Temaet for møtene handlet til å begynne med om opprydningsarbeidet, men da dette hadde blitt iverksatt 3. september ble ferdsskriveren et stort konfliktpunkt. Sovjetiske myndigheter la krav på denne, sammen med resten av vrakrestene som hadde blitt fjernet, og ønsket dem tilbakelevert snarest ettersom det var sovjetisk eiendom. Ambassadør Kiritsjenko la til å begynne med folkeretten til grunn for kravet om ferdsskriveren.²⁷¹ Sovjetunionens hovedargument for å få ferdsskriveren utlevert ble senere at havarikommisjonen ikke ville være i stand til å *”knekke koden”*.²⁷² Viktigheten av ferdsskriveren for havarikommisjonen var så stor at den umulig kunne utleveres før den hadde blitt avlest, og regjeringen var ikke villig

---

²⁷⁰ Justisdepartementet, 4.10.1978, hilsen fra lege v/Banak til havarikommisjonen

²⁷¹ Department of state, 8.9.1978, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr.

²⁷² Justisdepartementet, 25.1.1979, personlig melding

til å kapitulere. På dette tidspunktet hadde man bestemt seg for en kurs, og den måtte for en hver pris følges.

At Hopen-krisen handlet om mer enn et flyhavari er ikke til å komme utenom. Ansatte i Utenriksdepartementet skal ha hevdet at ferdsskriveren inneholdt lite nyttig informasjon som kunne bidra til å oppklare havariets årsak.²⁷³ Selv Frydenlund sa i et møte med den amerikanske ambassadøren 7. september at ingen egentlig ønsket å vite innholdet i ferdsskriveren, men at det hele ble gjort på grunnlag av press fra opinionen.²⁷⁴ Det var en prinsippsak. Man måtte demonstrere hvem som hadde overhøyhet på øygruppen, ikke bare ovenfor Sovjetunionen, men også for en opinion som krevde handling. Ironisk nok skal Kiritsjenkos krav ha vært avgjørende for at regjeringen utelukket å levere ferdsskriveren tilbake til Sovjetunionen.²⁷⁵ På dette tidspunktet gjensto kun en mulighet, nemlig å avlevere ferdsskriveren til Storbritannia; en tredjepart.

Tilbakehold av ferdsskriveren var ille nok, men å involvere en tredjepart, som i tillegg var en av Norges NATO-allierte kunne ha alvorlige konsekvenser for det bilaterale forholdet. Ambassadøren uttalte tidlig at det norsk-sovjetiske forholdet ”*ville gå rett i dass*”, men en kultursamarbeidsavtale ble likevel inngått en måned senere.²⁷⁶ Det er derfor mye som tyder på at Sovjetunionen gikk for hardt ut i sine uttalelser til norske diplomater i krisens første dager.

Tilbakelevering av ferdsskriveren var utelukket, men å avlevere den til Storbritannia var heller ikke et attraktivt alternativ. Derfor ble det besluttet, i løpet av den første uken, å utrede om FFI kunne avlese ferdsskriveren, med sovjetiske observatører tilstede.²⁷⁷ Det var dette som ble plan A for den norske regjeringen, med Farnborough som plan B. Det ble også antatt at Sovjetunionen foretrakk dette, og at en potensiell involvering av en tredjepart var det som vekket størst harme fra Moskva.²⁷⁸ Dette stoppet derimot ikke Moskva fra å komme med egne forslag for hvordan ferdsskriveren skulle avleses. I løpet av september 1978 kom det sovjetiske forslag om at den kunne avleses i Moskva med norske observatører tilstede; det stikk motsatte av det norske forslaget. Senere ble det foreslått å avlese den ved Sovjetunionens ambassade i Oslo, men også dette ble avslått av Nordlis regjering.²⁷⁹ Da det

---

²⁷³ Department of state, 5.9.1978, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr.

²⁷⁴ Department of state, 8.9.1978, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr.

²⁷⁵ Ibid

²⁷⁶ Department of state, 19.10.1979, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr.

²⁷⁷ Department of state, 8.9.1978, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr.

²⁷⁸ Ibid

²⁷⁹ DUUK, 6. Oktober 1978, referat

ble klart for Sovjetunionen at Norge ikke ville levere tilbake ferdsskriveren i slutten av September ble dette møtt med meget krass retorikk. I et telegram fra 30. september la ambassadøren ned protest og kalte tilbakehold av ferdsskriveren for en uvennlig handling, noe som må forstås som svært alvorlig i diplomatisk sammenheng.²⁸⁰ Etter dette ble det stille fra Sovjetunionen. En uke senere, 6. oktober, ble den utvidede utenriks og konstitusjonskomiteen (DUUK) på Stortinget samlet, og regjeringen orienterte dem om saken.

En fundamental uoverensstemmelse i Hopen-krise var om Norge hadde rett til å tilbakeholde ferdsskriveren. Sovjetunionen kunne med rett hevde eierskap til vrakrestene som følge av folkeretten. Samtidig ga Chicago-konvensjonen art. 26 Norge rett til å etterforske havariet.²⁸¹ Artikkelen sier ingenting om at tilbakehold av vrakrester verken er lovlig eller ulovlig, men besittelse av ferdsskriveren var som vi har sett et imperativ for å utarbeide en havarirapport. Nok en gang ble tolkning av en vag traktat gjenstand for uoverensstemmelse mellom Norge og Sovjetunionen. Fra norsk side ble det ansett som en selvfølge at det var norske myndigheters ansvar å foreta etterforskningsarbeidet, og det faktum at flyet var militært endret ingenting.²⁸² Regjeringen nektet å divergere fra denne linjen, og holdt seg strengt til Chicago-traktaten. Som følge av dette var regjeringen også pliktig til å la Sovjetunionen oppnevne observatører, og utlevere den ferdige havarirapporten når den var ferdigstilt.

4.2.3 Stortinget orienteres

Selv om regjeringen til syvende og sist hadde ansvaret for Hopen-krise var det fortsatt verdifullt å få støtte fra den utvidede utenriks og konstitusjonskomiteen. Regjeringen var også pliktig i å orientere Stortinget om større utenrikspolitiske veivalg slik som Hopen-krise må kunne sies å ha vært. Dette var en sak som kunne få konsekvenser for Norge i lang tid fremover, samtidig som bred politisk enighet ville styrke regjeringens beslutning. Det at et helt møte i denne komiteen ble dedikert til Hopen sier i seg selv mye om krisens omfang. Dette var en komitee som i 1978 kun ble samlet 9 ganger, og hvor de viktigste sakene og veivalgene i norsk utenrikspolitikk ble drøftet mellom regjeringen og representanter fra stortingsgruppene.

---

²⁸⁰ Ibid

²⁸¹ Overenskomst om sivil luftfart 1945: art. 26

²⁸² DUUK, 6. oktober 1978, referat

Regjeringens fikk tverrpolitisk støtte i sin faste linje ovenfor Sovjetunionen. Både Kåre Willoch (H) og Kjell-Magne Bondevik (KRF) kunne meddele at regjeringen hadde opposisjonen bak seg i denne saken.²⁸³ Willoch uttalte at den norske linjen var en politikk han og Høyre kunne stille seg bak og dele ansvaret for. Han la til at fastheten i regjeringens linje også var i tråd med komiteens tidligere råd.²⁸⁴ Bondevik så for seg at konsekvensene av å endre kurs ville ha større og mer uoverskuelige konsekvenser for norsk suverenitet på Svalbard enn det fasthet ville skade forholdet til Sovjetunionen.²⁸⁵

På dette tidspunktet var det ikke avklart hvor vidt FFI kunne dekode og avlese ferdsskriveren, men det ble fortsatt ansett å være plan A. Willoch var kritisk til dette og hadde heller ønsket at ferdsskriveren ble sendt rett til Farnborough for avlesning, og hevdet at oppholdet hadde gitt Sovjetunionen tid til å legge press på norske myndigheter.²⁸⁶ Ved å gjøre dette hevdet Willoch at krisen kunne fått et mindre omfang, noe historikere i ettertid har stilt seg kritiske til. Det at FFI dekodet ferdsskriveren, fremfor at den ble sendt til England er noe Tamnes og Arlov har vektlagt som viktig for at krisen ikke ble større enn den ble. Likevel var det ikke avklart om FFI kunne avlese ferdsskriveren på dette tidspunktet, og dersom avlevering av ferdsskriveren til London ble sett på som noe man til slutt måtte gjøre uansett blir Willochs bemerkning mer forståelig.

Hvilke konsekvenser håndteringen ville få for det bilaterale forholdet var ikke kjent på dette tidspunktet, men så langt hadde statssekretær Holst sitt planlagte besøk til Sovjetunionen blitt utsatt.²⁸⁷ Dette ble kun sett på som en forsmak, og selv om man trodde at det verste fortsatt var i vente var ikke truslene nok til at regjeringen ga etter for presset denne gangen. Dette var en av grunnene til at regjeringen ønsket å orientere komiteen om situasjonen. Linjen regjeringen hadde bestemt seg for å føre var offensiv, og den ble spådd av Frydenlund å kunne ha alvorlige konsekvenser for Norges forhold til Sovjetunionen. Ut ifra dette kan vi si at regjeringen forestilte seg at konsekvensene av å gi etter ville være større enn konsekvensene av å gjennomføre den planlagte linjen; noe også Bondevik uttalte i samme møte. Dette er interessant fordi det viser oss at regjeringen prioriterte å styrke den norske posisjonen på Svalbard, over forholdet til Sovjetunionen og lavspenning i nord. Tatt i betraktning at lavspenning normalt sett var rimelig høyt prioritert kan vi dermed si at å styrke

---

²⁸³ Etter stortingsvalget i 1977 hadde Høyre en oppslutning på 24,5 % med 41 mandater, og KRF 9,7 % med 22. Høyre og KRF var landets andre og tredje største partier etter Arbeiderpartiet. De to partiene utgjorde dermed broparten av opposisjonen på Stortinget. SSB 1977

²⁸⁴ DUUK, 6. oktober 1978, referat

²⁸⁵ Ibid

²⁸⁶ Ibid

²⁸⁷ Ibid

norsk suverenitet på Svalbard gjennom Hopen-krisen var noe den norske regjeringen prioriterte svært høyt.

Willoch så også for seg at konsekvensene av regjeringens linje ikke ville bli så katastrofale som noen kanskje fryktet. Willoch mente at dette hovedsakelig ville arte seg i form av krass retorikk og tomme trusler. Som vi allerede har sett er det mye som tyder på at denne antagelsen stemte. Det viktigste på dette tidspunktet var å komme til en endelig beslutning så snart som mulig om hvor ferdsskriveren skulle avleses slik at man også kunne få opinionen på sin side.

Til slutt er det særlig en bemerkning fra Frydenlund som tyder på at regjeringen ikke var villig til å være helt åpen med komiteen om regjeringens krisehåndtering. Utenriksministeren hevdet i møtet at Sovjetunionen ble gitt tillatelse til å begynne arbeidet etter at havarikommisjonen selv uttalte at de var ferdig med sitt arbeid.²⁸⁸ Som vi allerede har sett var dette en ren løgn.²⁸⁹ Her hadde den norske regjeringen gitt etter for mer press fra den sovjetiske ambassadøren enn de ønsket å innrømme. Å holde en slik innrømmelse skjult ville definitivt vært av interesse tatt regjeringens målsetning for krisen i betraktning, og var en bemerkning FFI også stilte seg skeptiske til. Denne uttalelsen ble gjort i et møte der samtlige møtemedlemmer hadde taushetsplikt, men regjeringen stolte tydeligvis ikke på at alle komitemedlemmene ville respektere denne plikten. Dette hadde som vi skal se vært et problem tidligere.

4.2.4 Potensielle lekkasjer

En urolighet i komiteen var frykt for at det som hadde blitt drøftet i dette møtet skulle bli lekket til pressen, noe som hadde hendt etter forrige komitemøte og skal ha hatt ”*reel politisk betydning*”.²⁹⁰ Den gangen ble en fremgangsmåte for å forlenge gråsone-avtalen lekket til pressen. Den skal ha gått ut på å avvente en sovjetisk henvendelse, og avstå fra å ta initiativ til ytterligere forhandlinger i håp om at Sovjet ville foreslå en forlengelse. Da denne fremgangsmåten ble kjent for pressen, og dermed sovjetiske myndigheter, lot ikke lenger fremgangsmåten seg gjennomføre.

Thor B. Arlov har poengtert at medias dekning av krisen førte til at krisen ble blåst ut av proporsjoner og dermed la unødvendig mye press på norske myndigheter fra opinionens

---

²⁸⁸ Ibid

²⁸⁹ Utenriksdepartementet, 6.4.1979, Utkast til havarirapport; forord

²⁹⁰ DUUK, 6. oktober 1978, referat

side.²⁹¹ I følge Tjelmeland var dette også gjeldende for båt-episodene og spionsaken.²⁹² I striden rundt Kapp Heer skildret media situasjonen på en måte som sysselmannen ikke kjente seg igjen i. Som presisert tidligere i møtet var det viktig å få støtte for regjeringens linje i opinionen, og dette kunne bli vanskelig dersom feilaktig eller ufullstendig informasjon ble lekket. For å få oppslutning blant folket var det avgjørende at man gikk ut med et nøye gjennomtenkt budskap som regjeringen kunne kjenne seg igjen i. Komiteens formann presiserte i møtet at alt som ble diskutert i komiteens møter var konfidensielt dersom noe annet ikke var nevnt, noe man egentlig tok for gitt, men i lys av tidligere hendelser ble denne presiseringen likevel nødvendig.²⁹³ For denne sakens vedkommende var det aller mest forventningene om at de sovjetiske reaksjonene ville bli relativt milde som man fryktet skulle komme ut i media. Dersom dette ble publisert, mente Willoch at det ville være som en invitasjon til sovjetiske myndigheter om å sanksjonere hardere.²⁹⁴ Man kalte Sovjetunionens bløff, og dersom den ble offentlig kjent, er det ikke sikkert at det ville være noen bløff lenger. I forrige delkapittel så vi også at det på et meget tidlig tidspunkt ble presisert at pressen ikke skulle varsles. Hvor vidt dette var vanlig prosedyre for slike saker vites ikke, men det tyder likevel på at man var opptatt av å kontrollere hva pressen skulle få vite fra sentralt hold på et veldig tidlig stadium. Denne meldingen nådde ikke frem til alle, og som vi har sett var hemmeligheten ute 31. august. Aftenposten hadde snakket med Olav B. Syse som var bestyrer for værværslingen i Nord-Norge. Han siterte nærmest besetningsmedlemmenes vitneavhør; et avhør som var strengt hemmelig.²⁹⁵

En annen potensiell og mer alvorlig lekkasjekilde innad i komiteen har blitt blottlagt i ettertid, men ikke blitt omtalt av forskningslitteraturen i sammenheng med denne saken. Arne Treholt som i denne perioden var statsråd i havrettsdepartementet var tilstede i møtet. Treholt ble senere dømt for å ha spionert på vegne av Sovjetunionen, og det kan derfor ikke utelukkes at sovjetiske myndigheter kan ha blitt orientert om det som ble diskutert i møtet. Han skal blant annet ha utlevert sentral informasjon angående delelinjen i Barentshavet som ledet til gråsonavtalen i 1978; en avtale som har blitt sterkt kritisert i ettertid.²⁹⁶ Spionasjens natur er likevel rimelig omstridt, der noen vil hevde at han fremmet sovjetiske interesser, og andre vil hevde at han benyttet seg av lugubre bakkanaler for å fremme norske interesser, og samtidig

---

²⁹¹ Arlov 1996: 419

²⁹² Holtmark (Red.) 2015: 501

²⁹³ DUUK, 6. Oktober 1978, referat

²⁹⁴ Ibid

²⁹⁵ Hegna, 31.8.1978 (aften): 1

²⁹⁶ Riste 2004: 226

stille seg selv i et godt lys. Dommen mot Arne Treholt dreide seg først og fremst om informasjon som var utlevert i forbindelse med hans opphold ved forsvarrets høyskole i perioden 1982-1983, og har av noen blitt omtalt som den største spionasjesaken i norsk historie, og av andre (blant annet Treholt selv) som norgeshistoriens største justismord.²⁹⁷ Selv har han hevdet at det fantes en kultur innad i norske styresmakter der brudd på taushetsplikt var å anse som et skjønnsspørsmål. Han har hevdet at offentlige tjenestemenn sto rimelig fritt til å degradere konfidensielt materiale og gjøre dem tilgjengelig for offentligheten og andre lands diplomater, så lenge materialet ikke var *cosmic top secret*.²⁹⁸ Siden spionasjens natur er såpass omstridt er det ikke gitt at Treholt ville utlevert sensitiv informasjon uten videre. Det er vanskelig å oppdrive kilder som kan bekrefte eller avkrefte Treholts rolle i denne krisen, og hvor vidt han faktisk spilte en rolle blir derfor ren spekulasjon. Likevel er det et moment som er vært å diskutere tatt de potensielle konsekvensene i betraktning.

Også talsmannen for havarikommisjonen ga stadig uttalelser til pressen, noe Justisdepartementet ønsket å sette en stopper for. Det hadde blitt klargjort ovenfor kommisjonen at pressen ikke skulle orienteres om fremgangen i etterforskningsarbeidet før den fullstendige rapporten forelå. Talsmannen rettet seg ikke etter denne ordningen, og måtte påminnes om dette av Justisdepartementet i oktober 1978.²⁹⁹ Dette er interessant fordi det viser oss at disiplin i forholdet til pressen var et kronisk problem i hele den norske forvaltning i denne periode.

4.3 Medias innvirkning; opinionsforming og en regjering under press

Pressen spiller en viktig rolle i å forme befolkningens bilde av hva som foregår i Norge og omverden. Som vi allerede har sett i forbindelse med båt-episodene, Haavik-saken og ikke minst i den utvidede utenriks og konstitusjonskomiteens møte om Hopen kan pressedekningen påvirke utenrikspolitikken. Derfor er det interessant å se hvordan media dekket Hopen-krisen, hvordan dette kan ha presset regjeringen, og hvor virkelighetsnær dekkningen var. Utgangspunktet for denne pressedekningen vil bli tatt i VG og Aftenposten. Disse avisene hadde høye lesertall og vil i tillegg gi oss et tverrpolitisk bilde av pressedekningen.

---

²⁹⁷ Holtmark (Red.) 2015: 522-523

²⁹⁸ Galtung & Treholt 2010: 75

²⁹⁹ Justisdepartementet, 12.10.1978, ferdsskriveren - forholdet til pressen

4.3.1 "Iskald nervekrig"

Det første vi finner om Hopen-ulykken i pressen er fra 31. august. Representanter i værtjenesten og forsvaret hadde informert pressen før de hadde fått klarsignal fra regjeringen, og før den sovjetiske ambassadøren i Oslo hadde blitt orientert.³⁰⁰ Til sammenligning ble hendelsen først offentlig kjent i sovjetiske aviser den 7. september.³⁰¹ På VGs forside finner vi flystyrten sammen med problematikken på Kapp Heer og den mobile innflygningsradaren. Det nevnes også at "*Russerne vil gjerne hente sine militærfly selv*".³⁰² Dagen etter kan samme avis melde at "*Moskva er taus*" og om "*Iskald taushet*".³⁰³ Med en slik ordbruk er det lett å få assosiasjoner til de virkelig storpolitiske krisene under den kalde krigen, særlig når VG 2. september meldte om "*iskald nervekrig*".³⁰⁴ I samme utgave står det skrevet "*Sovjet-krysser beleirer Hopen...Russernes tyngste skyts*". Videre skildrer VGs journalist rakettkrysseren og nevnte også at det var på plass et oppsynsskip fra norsk side.³⁰⁵

Bilde: 4.3.1 Bilde fra VG 2. september 1978 viser den sovjetiske rakettkrysseren som beleiret Hopen. Oppsynsskipet Heimdal kan sees i bakgrunnen³⁰⁶.

³⁰⁰ Hegna, 31.8.1978 (aften): 1 & Arlov 2011: 293

³⁰¹ Forsvarsdepartementet, 8.9.1978, rapport fra utenriksstasjon

³⁰² Gram, 31.8.1978: 8

³⁰³ VG 1.9.1978: 1

³⁰⁴ Hjorth-Larsen & Sørensen, 2.9.1978: 1 & 6

³⁰⁵ Ibid

³⁰⁶ Hentet fra VG: 2.9.1978

Dette tegner et bilde av avmakt. Sovjetunionen beleirer en norsk øy, samtidig som norske myndigheter står og ser på; helt maktesløse fra et oppsynsskip. Det er ikke vanskelig å forestille seg at den norske opinionen fikk et inntrykk av at norske myndigheter ikke hadde kontroll over situasjonen. Med andre ord endte den sparsommelige orienteringen av norsk presse, som ble gjort av utenrikspolitiske hensyn, opp med å legge mer press på regjeringen, og bidro til å skildre situasjonen som mer kritisk enn hva tilfellet faktisk var. VGs skildring av krisen dannet et bilde av at myndighetene hadde mistet fullstendig kontroll over hva som foregikk på Svalbard. At sovjetiske observatører fikk sin plass i havarikommisjonen blir også nevnt, noe som var alminnelig praksis ved slike ulykker.³⁰⁷ Men det trekkes også frem hvordan havarikommisjonen ikke slapp til ved helikopterstyrten i 1977. Å sette disse to hendelsene opp mot hverandre var helt berettiget, og helikopterstyrten fra 1977 var en viktig motivasjonsfaktor for hvordan krisen ble håndtert. Men dette var også et tegn på avmakt. En avmakt norske myndigheter sikkert kjente seg igjen i, men at noe slik kom ut i dagens lys var uheldig for statsmaktens omdømme. Fra før av var det uheldig for den norske stats omdømme vis-a-vis Sovjetunionen, men nå risikerte man at opinionen fikk den samme oppfatningen. Den 1. september meldte Aftenposten om demonstranter i Longyearbyen som sto bak en fane med ordene *"Svalbard er norsk land – avvis sovjetisk press"*.³⁰⁸ Her vises det at regjeringen ble presset av opinionen til å ikke gi etter, altså et uttrykk for støtte. I forhold til VG, var Aftenposten mer støttende ovenfor den norske håndteringen noe som kom til uttrykk i avisens lederspalte den 2. september.

"På Hopen har norske myndigheter opptrådt raskt og resolutt – og samtidig og vist åpenhet ved å la en sovjetisk embedsmann delta i flyhavari-kommisjonens arbeide. Dette er den rette vei å gå hvis Norge skal vinne respekt hos russerne for norske bestemmelser på Svalbard. Åpenhet, men ingen bilaterale ordninger som uthuler norsk suverenitet; hurtighet og vilje til å sette en stopper for mulige ensidige aksjoner fra sovjetisk side. Hvis denne linjen følges konsekvent, kan vi håpe at russerne med tiden – og det kan ta lang tid – vil innse at deres fremstøt for et norsk-sovjetisk fellesstyre på Svalbard ikke kommer til å føre frem".³⁰⁹

Pressedekningen fra og med 1. september i begge aviser satt flystyrten i en større sammenheng med den øvrige utviklingen på Svalbard de siste årene. Selv om det aldri ble skrevet eksplisitt ble det dannet et bilde av at Norge ikke var herre i eget hus, og at

---

³⁰⁷ Overenskomst om internasjonal sivil luftfart 1945: art. 26

³⁰⁸ Myhre, 1.9.1978 (aften): 1

³⁰⁹ Brynildsen m.fl, 2.9.1978 (morgen): 2

Sovjetunionen ønsket på noe stort. Begge aviser anerkjente dette, men der Aftenposten støttet oppunder den norske fastheten og vektla at krisen ikke måtte overdramatiseres, tabloidiserte VG krisen og dannet et bilde at vinden blåste i sovjetisk favør.³¹⁰ Dette ble blant annet gjort ved å skildre aktiviteten på Kapp Heer som bemerkelsesverdig stor, og ved å hevde at Sovjetunionen planla en stor-flyplass på Kapp Heer med internasjonale mål.³¹¹ Beviset for dette var rullebanen, som vi i kapittel 3 så at ikke kunne benyttes til annet enn helikopter under utfordrerne værforhold. I samme utgave hevdet avisen at ”*mye tyder på at russerne har planer om å etablere seg fast på Bjørnøya. For første gang siden 1973 har russerne nå en permanent koloni på denne strategisk meget viktige øya... stor betydning, ikke minst militært*”.³¹² VG dannet et bilde av at Sovjetunionen var på offensiven, men det samme måtte kunne sies om den norske statsmakten i denne perioden. At Sovjetunionen tok seg til rette på Svalbard var ikke noe nytt; det nye var at man fra norsk side forøkte å sette en stopper for det. Selv om russerfrykten knyttet til Sovjetunionens aktivitet og ambisjoner på Svalbard helt klart hadde en forankring i virkeligheten, dannet VG et bilde av at Svalbards territoriale integritet var i umiddelbar fare. Som diskutert i kapittel 2.3 var ikke dette tilfellet. VG kunne med god grunn hevde at situasjonen på Svalbard både var problematisk og skremmende, men i motsetning til Aftenposten ser ikke avisen ut til å ha vært tilfreds med linjen norske myndigheter førte under Hopen-krisen.

4.3.2 ”Russerne liker ikke kors”

Det er tydelig at pressen satt Norge og Sovjetunionen i et fiendeforhold på Svalbard, der stormakten gjorde som den ville, og småstaten led det den måtte. Bildet som ble dannet var av en situasjon som var ute av kontroll, og dersom virksomheten økte ytterligere ville man miste kontrollen fullstendig. I denne forbindelse etterspurte Aftenposten at Norges kontroll måtte utbygges.³¹³ Da justisminister Inger-Louise Valle besøkte Kapp Heer den 13. september meldte VG at hun ”*vokter seg meget vel for å si noe som kan støte russerne*”.³¹⁴ At selv en norsk minister måtte trå varsomt i møte med fremmede makter på norsk jord hintet til at Norges selvråderett var alvorlig innskrenket. Dette kunne vært forståelig dersom hun kom for

---

³¹⁰ Berg, Hegna & Hellstrøm 1.9.1978 (morgen): 18

³¹¹ VG 4.9.1978: 7

³¹² Hjorth-Larsen m.fl, 4.9.1978: 5

³¹³ Brynildsen m.fl, 2.9.1978 (morgen): 2

³¹⁴ Hjorth-Larsen & Karlsen, 13.9.1978: 1 & 11

å kondolere i forbindelse med Hopen-ulykken, men bakgrunnen for hennes besøk var for å inspisere helikopterbasen.

Det så også ut til at nordmenn og sovjetere ikke kunne enes om selv de minste ting. Da de omkomne hadde blitt plassert i kister med kors, ble også dette møtt med misnøye fra sovjetisk hold.³¹⁵ At det var kors på dem var ille nok, men for å gjøre vondt verre var de ikke ortodokse. Å ta hånd om de omkomne og å overlevere dem i kister var et uttrykk for respekt, både ovenfor de omkomne, men også sovjetiske myndigheter. At Sovjetunionen ikke en gang ville finne seg i en slik bagatell dannet et bilde av at de to partene på Svalbard var langt unna hverandre, og at man hadde å gjøre med en kompromissløs stormakt.

At regjeringen var under press, også på hjemmebane er det ingen tvil om. Ikke bare som følge av Hopen-krisen, men den samlede utviklingen som hadde funnet sted over lengre tid.

Pressedekningen kan i teorien ha bidratt til å forme regjeringens fremgangsmåte. Blant annet kan man hevde at avlevering av ferdsskriveren til Sovjetunionen, som ganske tidlig ble uaktuelt, ble nærmest umulig. I utgangspunktet var dette noe norske myndigheter var villige til å strekke seg langt for å unngå. Ferdsskriveren var selve nøkkelen til å vinne frem i krisen, og å avlevere denne ville fra før av vært en fallitterklæring ovenfor Sovjetunionen, men nå også ovenfor den norske befolkningen. Satt på spissen ville en avlevering av ferdsskriveren blitt sett på som en avlevering av Svalbard til Sovjetunionen i nordmenns øyne. Det ser også ut til at media kan ha bidratt positivt ved å legge press på den norske regjeringen fra opinionen som kan ha bidratt til å demme opp mot presset fra Moskva. I så måte kan pressedekningen hatt en positiv innvirkning ettersom man fikk støtte i DUUK og opinionen til å fremme Norges sak på Svalbard. Hvis det derimot var slik at norske myndigheter ble mer sparsommelige med innrømmelser kan dette også ha hatt en negativ innvirkning dersom det bilaterale forholdet ble mer skadelidende enn nødvendig som følge av dette. Presset på regjeringen fra opinionens side var høyt, og Thor B. Arlov har hevdet at det var unødvendig høyt.³¹⁶ Presset endret likevel ikke regjeringens linje i noen betydelig grad, og det ble ikke gjort noen kursendringer som følge av pressens innvirkning. Til tross for at presset var høyt, var det likevel et krav fra den norske pressen og opinionen om å gjøre noe med problematikken. I prinsippet stilte den norske opinionen seg bak regjeringen, selv om VG kanskje hadde håpet på mer drastiske tiltak.

---

³¹⁵ VG 4.9.1978: 8

³¹⁶ Arlov 2011: 292

4.3.3 Sannheten, men ikke hele

Det norske nyhetsbildet var også noe som vekket misnøye i Moskva. Den sovjetiske viseutenriksministeren hevdet at norsk presse var altfor kritisk til Sovjetunionen i mai 1979. Han hadde forståelse for pressens selvstendighet, men etterspurte grundigere orientering fra norske myndigheters side som kunne bidra til å skape et mer virkelighetsnært mediebilde.³¹⁷ Dette var ikke spesifikt for Hopen-krisen, men en misnøye som også ble rettet av utenriksminister Andrei Gromyko i 1976.³¹⁸ Det interessante her er hvordan den utvidede utenriks og konstitusjonskomiteen i praksis diskuterte den samme problematikken 6. oktober 1978. Orienteringen skulle være på en slik måte som DUUK kunne kjenne seg igjen i, ikke gjennom lekkasjer på enkeltmedlemmers initiativ. Hemmeligholdet som slike saker ofte krevde kunne derfor bli skadelig dersom pressen bli utidig og feilaktig informert. Som vi ser i dette tilfellet endte norske myndigheter opp med mer press fra media og opinionen enn de ville gjort dersom pressen ble orientert på et tidligere tidspunkt.

Medias omtalelse av krisen var ikke feil; den stemte overens med virkeligheten. Men den var også mangelfull. Krisen sies å ha blitt blåst opp av media, og at den ble skildret som mer alvorlig enn hva tilfellet faktisk var. Dette ser definitivt ut til å stemme i VGs tilfelle. Dette ser ut til å stamme fra at pressen manglet informasjon om den norske regjeringens plan for å håndtere krisen. Sysselmannen kom først til åstedet, ferdsskriveren var i norske hender, og etterforskningsarbeidet var i gang. Selv om norske myndigheter hadde gitt Sovjetunionen større innrømmelser enn de hadde fått av Sovjetunionen i 1977, var dette helt i tråd med tradisjonell norsk svalbardpolitikk og sikkerhetspolitikk forøvrig. Krisen var under kontroll, og handlet først og fremst om å dekode ferdsskriveren; helst i Norge, men om nødvendig i Storbritannia. Etter det innledende hendelsesforløpet var saken avgjort; Norge ville klare å dekode ferdsskriveren og utforme en troverdig havarirapport. Hvor selvstendig den ville være og hvor skadelidende det bilaterale forholdet ville bli var avhengig av hvor vidt FFI kunne dekode ferdsskriveren. Sannsynligvis som følge av manglende orientering fra myndighetenes side skildret VG situasjonen som mer alvorlig enn den faktisk var. Dette utartet seg blant annet da VG spekulerte rundt virksomheten på Kapp Heer og hva som foregikk på Bjørnøya. Presset på norske myndigheter var stort, men ikke så stort at det ga kursmessige utslag. Både VG og Aftenposten syntes situasjonen var bekymringsverdig, men Aftenposten ser ut til å ha

---

³¹⁷ Forsvarsdepartementet, 23.5.1979, DNA-delegasjon møte med Zemskov

³¹⁸ Utenriksdepartementet, 29.9.1976, innkommet melding, referat; møte mellom Frydenlund og Gromyko

hatt en mer jordnær oppfattelse av situasjonen som også var mer forenlig med virkeligheten. Begge avisene støttet regjeringen, men på ulikt vis. Aftenposten stilte seg i all hovedsak bak regjeringens linje, samtidig som VG i prinsippet støttet regjeringen, men også agiterte for mer handling.

4.4 Hva gjorde egentlig den norske regjeringen? – En utenrikspolitisk analyse

Som vi ser var det ikke så mye handling fra regjeringens side etter det innledende hendelsesforløpet. Dette kom ikke av mangel på handlekraft eller handlingsvilje, men heller at krisen var under kontroll. På dette tidspunktet var det meste gjort, og det så ut til at vinden blåste i norsk favør. Som Rolf Tamnes argumenterte for i sin bok fra 1997, dreide krisen seg primært om 3 ting. Å komme først til ulykkesstedet, få kontroll på vrakrestene, og å få kontroll på ferdsskriveren.³¹⁹ Dette var allerede avgjort i løpet av krisens første dager, og det som gjensto var først å fremst å dekode ferdsskriveren slik at havarikommisjonen kunne utarbeide en fullstendig rapport. Etterforskningsfasen var innledet, og krisens mest kritiske timer var forbi.

I dagens forståelse av norsk krisehåndtering er avklaring og eventuell utvidelse av handlingsrom en av fire hovedoppgaver kriseledelsen må ta seg av.³²⁰ Det at man utredet om FFI kunne dekode ferdsskriveren må derfor forstås som et forsøk på å utvide handlingsrommet, noe som ville gi norske myndigheter flere valgmuligheter enn å levere den til enten Nato-allierte eller Sovjetunionen. Jo lengre tid man har til rådighet, desto større blir handlingsrommet.³²¹ Etter det innledende hendelsesforløpet hadde man tiden på sin side, og det hastet ikke med å hverken dekode ferdsskriveren eller å ferdigstille havarirapporten. Likevel var det noe som tydet på at ferdsskriveren var i ferd med å ruste, og at innholdet kunne bli skadet.³²² Denne mistanken la et visst tidspress på FFI, og kunne ha ført til at man måtte avlevere ferdsskriveren til Storbritannia. Faren for dette var ikke like kritisk som noen i FFI fryktet, og ga derfor ikke noen utslag for den fastsatte handlingslinjen. Eksempelet illustrer likevel godt hvor viktig tid er for handlingsrom, og de potensielle utenrikspolitiske følgene noe så dagligdags som rust kan ha.

---

³¹⁹ Tamnes 1997: 261

³²⁰ Fermann (Red.) 2014: 50

³²¹ Bakken & Hærem 2020: 102-104

³²² DUUK, 6. Oktober 1978, referat

En annen oppgave i norsk krisehåndtering er å ta stilling til hvilke utenrikspolitiske interesser som skal prioriteres.³²³ Prioriteringsrekkefølgen i Hopen-krisen var primært å hevde, samt styrke norsk suverenitet og jurisdiksjon på Svalbard gjennom utarbeidelse av en selvstendig og troverdig havarirapport, samtidig som en sekundær prioritering var å ikke svekke forholdet til Sovjetunionen mer enn nødvendig. Fra regjeringens side ble derfor fokuset lagt på det diplomatiske for å signalisere ovenfor Sovjetunionen at man var samarbeidsvillige og vennligsinnet. Dette er en presisering Ragnvald H. Solstrand også har kommet med da han i 1987 hevdet at mesteparten av krisen utspilte seg på et verbalt plan.³²⁴ I tillegg har Jacob Børresen blant annet hevdet at norske myndigheters avståelse fra å bruke mer makt enn det som var strengt nødvendig var avgjørende for at krisen ikke ble mer alvorlig enn den ble.³²⁵

En tredje oppgave i krisehåndtering er å sette sammen en pakke virkemidler for å nå krisens målsetning.³²⁶ Disse kan være diplomatiske, økonomiske eller militære.³²⁷ Foruten om den diplomatiske innsatsen som ble iverksatt var nok inkludering av sovjetiske observatører under etterforskningsarbeidet på Hopen og avlesingen av ferdsskriveren viktige verktøy for å nå krisens sekundære målsetning. Det samme kan sies om at man lot sovjeterne foreta opprydningsarbeidet selv. Inkluderingen av de sovjetiske observatørene er også noe Hallvard Tjelmeland presenterer som viktig for at krisen ikke ble verre enn den ble, og som må forstås i sammenheng med den sekundære målsetningen om å ikke svekke det bilaterale forholdet mer enn nødvendig.

Den fjerde og siste oppgaven til en kriseledelse dreier seg om å utvikle legitimeringsargumenter rettet mot enkelte målgrupper som kan tenkes å støtte oppunder, eller motarbeide at politikken iverksettes.³²⁸ Som vi har sett var nok den utvidede utenriks og konstitusjonskomiteen, eller med andre ord Stortinget, en av disse målgruppene. Å få politisk ryggdekning i komiteen ble nok ikke sett på som noe særlig stort problem ettersom det var bred enighet for svalbardpolitikken i denne perioden. Likevel var det viktig å gjennomføre en formell konsultasjon, og forsikre seg om at den norske statsmakten sto samlet. Noe vi også så var et tema i møtet var hvordan pressen og opinionen skulle orienteres for å sikre seg at også de stilte seg bak regjeringens fremgangsmåte. Ettersom det ble vektlagt at pressens

---

³²³ Fermann (Red.) 2014: 50

³²⁴ Solstrand 1987: 2

³²⁵ Børresen 2013: 207-208

³²⁶ Fermann (Red.) 2014: 50

³²⁷ Ibid: 73

³²⁸ Ibid: 50

orientering måtte skje på regjeringens premisser, og med et nøye formulert budskap må opinionen også forstås som en av de viktigste målgruppene i håndteringen av Hopen-krisen. Selv om regjeringen var under press, var dette også et prinsipielt uttrykk for støtte. En annen målgruppe som kunne være nyttig å ha bak seg var NATO, og Thorvald Stoltenberg orienterte dem om krisen 5. september.³²⁹ Selv om det var usannsynlig at det ville bli behov for innblanding fra NATO sin side var det fortsatt en trygghet for norske myndigheter at man hadde sine allierte i ryggen. Da det var aktuelt å utlevere ferdsskriveren, og Sovjet uttalte at de ville anse dette som en fiendtlig handling, har utenriksminister Frydenlund i ettertid uttalt at dette var en situasjon der man som utenriksminister virkelig satt pris på å være medlem av en slik forsvarsallianse.³³⁰ Jacob Børresen har også trukket frem stormakts-garantien som en faktor som ga norske myndigheter tryggheten de trengte for å kunne føre en såpass offensiv linje mot Sovjetunionen.³³¹

Hvis man skal trekke frem en beslutning fra regjeringens side, så er det beslutningen om å avvente et endelig svar på om ferdsskriveren kunne dekodes av FFI som var den mest avgjørende. Som vi har sett tok Willoch til ordet for å utlevere denne til Norges NATO-allierte.³³² Alternativet om å avlese ferdsskriveren på Sovjets ambassade i Oslo, ville også vært en fallitterklæring fra norsk side, som kunne bidratt til å forbedre forholdet mellom Norge og Sovjetunionen, men som samtidig kunne vært skadelig for norsk suverenitet på Svalbard. Det at man holdt hodet kaldt og ventet, var derfor den viktigste avgjørelsen som fant sted på toppolitisk nivå. Å innblande de andre stormaktene, og ikke minst NATO i en sak relatert til Svalbard var noe som Sovjetunionen og Norge begge ønsket å unngå. Det interessante her er at vi ser at Norge i dette tilfellet var åpen for å ta dette skrittet. At forholdet til Sovjetunionen ble prioritert under norsk suverenitet og jurisdiksjon forteller oss mye om hvor viktig dette var for norske myndigheter i denne krisen. Det ville nok vært en overdrivelse å si at en avlevering av ferdsskriveren til Storbritannia ville endt med at krisen ble en del av stormaktspolitikken, men en slik handling ville likevel brakt NATO på banen, og det ville definitivt vært et skritt i denne retningen. For Norges del var det først og fremst viktig å dekode ferdsskriveren på egenhånd hvis det lot seg gjøre, eller ved hjelp av allierte. Norske beslutningstakere hadde med andre ord ambisjoner om å vise at Norge var villig og i stand til å etterforske ulykker på Svalbard på egenhånd, slik den norske tolkningen av

---

³²⁹ Forsvarsdepartementet, 5.9.1978, Den sovjetiske flystyrt på Hopen, informasjon i NATO

³³⁰ Frydenlund 1982: 100

³³¹ Børresen 2013: 107-108

³³² Arlov 2011: 292-295

Svalbardstraktaten ga Norge rett og plikt til. I dette tilfellet ble suverenitetshevdelse prioritert over å holde Svalbard utenfor stormaktspolitikken. Verdien av den diplomatiske mobiliseringen regjeringen satte i gang skal heller ikke undervurderes, men av konkret handling var beslutningen om å vente den mest avgjørende, og kanskje den mest utfordrende beslutningen som ble tatt.

Vi har allerede sett på norske myndigheters vilje til å gjøre noe med suverenitetsproblemene, men evnen skal heller ikke tas for gitt. En grunnleggende faktor for at norske myndigheter kunne føre en mer aktiv linje når det kom til suverenitetshevdelse handlet om mobilitet. På starten av 1970-tallet lå sysselmannens budsjett på 990 000 kroner og han hadde kun et hundespenn til disposisjon. I 1981 var budsjettet økt til 15 millioner kroner, og sysselmannen disponerte to helikoptre, beltevogner, snøscootere og flere biler.³³³ Sea King helikopteret som fraktet sysselmannen til Hopen kom også i aktiv tjeneste i 1973.

Økningen av sysselmannens budsjett ser ut til å ha vært en tilsiktet og bevisst politisk avgjørelse som hadde til hensikt å styrke norsk myndighetsutøvelse.³³⁴ Uten disse resursene ville evnen til å oppdage og rykke ut til disse ulykkene vært begrenset, om ikke umulig. Vi kan med andre ord si at dersom Hopen-krisen hadde funnet sted 10 år før ville den fått et helt annet utfall. Ikke bare som følge av myndighetenes vilje, men også evne. Denne budsjettøkningen ble muliggjort av økte oljeinntekter, men må også sees i sammenheng med den kalde krigen ettersom den sovjetiske tilstedeværelsen og undergraving av norsk suverenitet hadde sin bakgrunn i den.

4.5 Ikke et brudd, men et gjennombrudd

FFI fikk til slutt dekodet og avlest ferdsskriveren, uten hjelp fra verken Sovjetunionen eller Storbritannia. Lite overaskende ble det anslått at havariet skyldtes en navigasjonsfeil, og etterforskningen, samt Hopen-krisen var ved veis ende. Men havarirapporten måtte likevel formuleres i henhold til utenrikspolitiske hensyn. Det var viktig å bevise ovenfor Sovjetunionen at Norge var juridisk ansvarlig, villig, og i stand til å foreta en slik etterforskning på Svalbard. Det å dekode ferdsskriveren på egenhånd, eller i alle fall uten hjelp av Sovjetunionen ble som vi har sett en fundamental del av denne prosessen.

---

³³³ Oslo militære samfunn, 2.10.1981, Jan Grøndahls sluttrapport: 32

³³⁴ NOU 1976: 60:16-17

I havarirapportens forord redegjorde kommisjonen for utfordringene med den korte tiden de hadde fått på Hopen, som følge av press fra regjeringen. Dette ble ansett som et uttrykk for tvil eller at man inntok en forsvarsposisjon. Det svekket med andre ord rapportens troverdighet, noe representanter fra FFI hevdet kunne få sterke utenrikspolitiske konsekvenser.³³⁵ Kommisjonen uttrykte at sovjetiske myndigheter hadde lyktes i sitt arbeid med å trenere etterforskningsarbeidet, og at etterforskningen ikke ble utført på en tilfredsstillende måte. Dette var stikk i strid med myndighetenes overordnede mål for håndteringen av krisen. Til slutt fjernet kommisjonen uttalelsen.

I juni 1979 var havarirapporten ferdig. Den ble sendt direkte til Sovjetunionens ambassade i Oslo, i tråd med Chicago-konvensjonens artikkel 26. Den 11. juni troppet førstesekretær A. Gorjachev opp foran havarikommisjonens sekretariat ved Fornebu lufthavn. Han leverte tilbake rapporten sammen med følgende protest: ”*En kan ikke ta imot et dokument som er sammensatt på grunnlag av de handlinger som strider mot av folkeretten allment anerkjente prinsipp om ukrenkelighet av en fremmed stats eiendom*”.³³⁶ Protest til tross; krisen var over, og regjeringen kunne puste lettet ut.

Håndteringen av Hopen-krisen markerte på enkelte måter et brudd i hvordan norske myndigheter forholdt seg til Sovjetunionen på Svalbard. Lavspenning i nord hadde lenge vært en hjørnestein i norsk sikkerhetspolitikk, men i dette tilfellet ble det satt til side for å styrke norsk suverenitet på Svalbard.³³⁷ Å involvere Norges NATO-allierte ble ikke nødvendig, men vi har sett at regjeringen var villig til å ta dette skrittet. Dette er oppsiktsvekkende, og det forteller oss mye om hvor alvorlig utfordringene var. Suverenitetsproblemer, er store problemer uansett hvor små de er.

Motivasjonen for norske myndigheters offensive linje i Hopen-krisen hadde sin bakgrunn i at Sovjetunionen lenge hadde administrert bosetningene sine uten norsk innblanding. Da statsmakten økte sin virksomhet på øygruppen kom norske og sovjetiske interesser på kollisjonskurs, noe som manifesterte seg i blant annet helikopterstyrten fra 1977 og virksomheten på Kapp Heer. Disse suverenitetsproblemene lå latente, og viste seg først da norske myndigheter prøvde å gjøre noe med dem på 1970-tallet. For å vinne frem måtte man sette en ny presedens, noe Hopen-ulykken var en gylden anledning til. Saken var ikke for liten, men heller ikke så stor at norske myndigheter ikke kunne håndtere den, slik som var tilfellet på Kapp Heer.

---

³³⁵ Justisdepartementet, 23.4.1979, Notat: Tilbakemelding fra FFI

³³⁶ Justisdepartementet, 13.6.1979, vedr. Rapport om Hopen-ulykken

³³⁷ Tamnes 1997: 100

At norske myndigheter var først ute til å få nyss om havariet, at sysselmannen kom først til åstedet, og at man fikk kontroll på ferdsskriveren var avgjørende for krisehåndteringen. Alt som gikk galt med helikopterstyrtten i 1977, gikk riktig ved Hopenulykken. At regjeringen avventet avklaring fra FFI om ferdsskriveren kunne dekodes i Norge var den viktigste beslutningen fra myndighetenes side, og spilte en avgjørende rolle for at det bilaterale forholdet ikke skulle bli mer skadelidende enn nødvendig. Inkluderingen av sovjetiske observatører må å også sees i sammenheng med dette. Håndteringen av Hopen-krisen handlet primært om å gjennomføre et selvstendig etterforskningsarbeid på Svalbard i et anliggende der Sovjetunionen var berørt, og dette ser norske myndigheter ut til å ha lyktes med.

Pressedekningen av Svalbardsaker, samt Haavik-saken og båt-episodene hadde bidratt til å skape uro i den norske befolkningen og legge press på regjeringen allerede før august 1978. Da Hopen-krisen inntraff samtidig som konflikten rundt Kapp Heer toppet seg, bidro dette til å legge et ytterligere press. Presset ser derimot ikke ut til å ha vært stort nok til å påvirke utenrikspolitikken i noen nevneverdig grad, samtidig som det må kunne sies å ha vært unødvendig høyt. Pressen ser ikke ut til å ha forstått hvor god kontroll norske myndigheter hadde, noe som hadde sin bakgrunn i manglende orientering av pressen. Det viktigste for regjeringen og DUUK var likevel å få støtte blant folket for politikken de førte, og det ser det ut til at de fikk.

Det vi kan finne av små-stats politikk i Hopen-krisen er først og fremst bruken av internasjonal lov, slik som Chicago konvensjonen, som ble benyttet fra norsk side for å hevde rett til etterforskning. Samtidig har vi sett at også stormakten Sovjetunionen benyttet seg av folkeretten i tillegg til de militære pressmidlene. Som følge av Svalbardtraktaten og Norges NATO-medlemskap så også Sovjetunionen seg nødt til å benytte seg av internasjonale juridiske regimer. Norge lente seg også på NATO og sikkerhetsgarantien denne alliansen tilbød. Selv om NATO på ingen måte ble aktivt involvert, må Norges NATO-medlemskap ses på som grunnleggende for at den norske regjeringen kunne føre en såpass offensiv linje.

Den norske statsmakten lyktes i å gjennomføre sine målsetninger for krisen, og i så måte markerte Hopen et brudd, men det er kanskje mer presist å snakke om et gjennombrudd. Som vi har sett ble det gjort forsøk i 1977, men dette vant man ikke frem med. Det man fikk til på Hopen var noe man hadde prøvd før. Derfor var Hopen-krisen først og fremst et gjennombrudd, eller et vendepunkt. Men, om norsk suverenitet ble styrket, og hvordan forholdet til Sovjetunionen ble påvirket gjenstår å se.

Kapittel: 5

Hopen-krisens virkninger

Lokalt, nasjonalt, og bilateralt

Sysselemanden kom først til Hopen i august 1978, og med det skal han ifølge Arlov ha befestet sin posisjon som øverste ansvarlige myndighet ved ulykker.³³⁸ Videre har Rolf Tamnes poengtert at ulykkens konsekvenser for det bilaterale forholdet skal ha vært kortvarige, og at Hopen-krisen markerte et høydepunkt i spenningen mellom de to landene, og et lavpunkt i det gjensidige forholdet lokalt.³³⁹

Dette kapitlet vil se nærmere på Hopen-krisens virkninger og konsekvenser. Kapitlet har ikke til hensikt å verken bekrefte eller avkrefte Arlov og Tamnes sine konklusjoner, men heller å nyansere dem. Ble norsk jurisdiksjon og suverenitet styrket? Hvor store ble konsekvensene for Norge og Sovjetunionens forhold bilateralt og lokalt på Svalbard?

For å svare på dette vil vi se nærmere på et par ulykker som fant sted etter Hopen, diplomatiske samtaler mellom norske og sovjetiske myndighetspersoner, og sysselemandens sluttrapport. I tillegg må man ikke glemme at Svalbard også var en brikke i den kalde krigen, og det vil derfor være interessant å se arkipelet i lys av Sovjetunionens øvrige utenrikspolitikk. Først vil vi ta for oss brannsakene fra 1979.

5.1 Brannsakene

Dersom vi skal forstå Hopen-krisens innvirkning på norsk suverenitet og jurisdiksjon vil det være interessant å se på lignende hendelser som fant sted etter krisen. Målet er å avdekke endringer i Sovjetunionens fremtreden og holdning. En hendelse som egner seg godt til dette er brannsakene, eller hyttebrannsakene fra 1979. Denne saken var mindre eksplosiv enn Hopen-

---

³³⁸ Arlov 2011: 295

³³⁹ Ibid: 294

krisen, men fortsatt viktig i prinsippet. Dersom vi skal finne endringer er det kanskje i slike mindre betente saker som denne.

Saken dreide seg om en hytte ved kongressvannet på Svalbard som var eid og disponert av Tust Arktikugol. Denne hytta brant ned en gang i slutten av mai 1979, og det tok tid før man fra norsk hold fikk kjennskap til dette. Som med Hopen, var dette en prinsippsak, og noe myndighetene tok på aller høyeste alvor.³⁴⁰ Det var ikke ulykken i seg selv som var hovedfokuset. Det var heller sovjeternes holdning til norsk lov og jurisdiksjon på Svalbard.

5.1.1 Etterforskningen

Etter at sysselmanen fikk kjennskap til forholdet startet han brannetterforskning etter vanlig norsk rettspraksis. Som del av dette, var det naturlig å avhøre ansatte i Trust Arktikugol som kunne ha kjennskap til hendelsesforløpet. Dette lot seg ikke gjøre, ettersom sovjetiske myndigheter viste manglende samarbeidsvilje.³⁴¹ Da sysselmanen møtte med konsulen i juni 1979 og orienterte om at etterforskningen ville foregå på ordinær måte, hevdet gruedirektøren at dette var en sak som de ville ta hånd om på egenhånd. Konsulen stilte også spørsmål ved hvorvidt sysselmanen hadde hjemmel i lovverket til å foreta en slik etterforskning. Da sysselmanen informerte om at han ville sende etterforskere for å avhøre vitner, svarte konsulen at han ikke ville tillate dette før han hadde tatt opp saken med Moskva, og mottatt instruks.³⁴² Likevel ble etterforskerne sendt, og konsulen nektet å la noen avhøres, noe han legitimerte med at etterforskerne ikke hadde fullmakt. Han var fortsatt villig til å utlevere informasjon om saken ettersom Norge og Sovjetunionen hadde et såpass bra naboforhold, men dette var ikke tilstrekkelig for etterforskerne. Den 12. juni uttalte konsulen at Svalbardloven av 1925 ikke var anerkjent av Sovjetunionen, og at norsk lov ikke gjaldt for sovjetiske statsborgere.³⁴³ Dette var noe Sovjetunionen hadde gitt uttrykk for lenge, men som ikke hadde blitt uttalt eksplisitt forut for brannsakene. Denne uttalelsen må derfor ses som en ganske alvorlig endring, særlig med tanke på at konsulen på dette tidspunktet sannsynligvis hadde rådført seg med Moskva, og uttalelsen var derfor ikke bare konsulens oppfatning, men en bevisst diplomatisk uttalelse fra sentralt hold. Visekonsulen uttalte videre at sovjetisk lov gjaldt for sovjetiske borgere, og norsk lov for norske borgere.³⁴⁴

---

³⁴⁰ Utenriksdepartementet, 17.10. 1979, notat: Sovjetisk holdning til norsk straffejurisdiksjon

³⁴¹ Utenriksdepartementet, 20.10.1979, Innkommet melding, Sovjetisk holdning til norsk suverenitet på Svalbard

³⁴² Ibid

³⁴³ Ibid

³⁴⁴ Utenriksdepartementet, 12.9.1979, Innkommet melding, Brannsakene; hva bør nå foretas?

Fra Justisdepartementets side var man også overbevist om at uttalelsene var en bevisst *policy* som måtte sees i lys av tidligere hendelser (Hopen).³⁴⁵ Departementet anslo at uttalelsen var ferdigstilt før brannen, og at den hadde blitt fremprovosert som følge av sysselmannens pågåenhet ovenfor konsulen. Dette var en uttalelse som ville kommet før eller senere, og konsulen ventet kun på den rette anledningen til å gi den, noe brannsakene og sysselmannens etterforskningsarbeid tillot. Dette alene tyder i retning av at sysselmannens posisjon ikke hadde blitt konsolidert etter Hopen-krisen, men at konflikten om norsk jurisdiksjon heller hadde blitt dypere. Vi ser fortsatt en viss imøtekommenhet og samarbeidsvilje fra sovjetisk side, men ikke i noen større grad enn ved Helikopterhavariet i 1977. Konsulen og visekonsulens uttalelser, som også må forstås som offisielle uttalelser fra sentralt hold var stikk i strid med hva sovjetiske diplomater tidligere hadde uttalt. Blant annet i 1974 skal ambassadøren ha uttalt at det var klart at det var Norge, og ingen andre som hadde rett til å gi lover på Svalbard så fremt de ikke var traktatstridige.³⁴⁶ Andre representanter for sovjetiske myndigheter skal også ha anerkjent at Norge hadde administrativ og lovgivende myndighet på øygruppen. Fra regjeringens polarutvalg ble det hevdet at dersom konsulens uttalelser samsvarte med Moskvas, og det hadde funnet sted en endring i den offisielle sovjetiske holdningen, ville man stå overfor en ”*meget alvorlig situasjon*”.³⁴⁷ Derfor er det rimelig å påstå at mye hadde endret seg siden 1974, og at norsk suverenitet ikke nødvendigvis hadde blitt styrket.

I en melding til Utenriksdepartementet hevdet sysselmannen at brannsakene var såpass ”*klar*” at den egnet seg godt til å avklare en gang for alle hvem som hadde politimyndighet på øygruppen, og anmodet sentrale myndigheter om å utarbeide et videre handlingsmønster.³⁴⁸ Dette viser at man ønsket å gå på offensiven, og en av Hopen-krisens konsekvenser kan derfor ha vært at norske myndigheter ble mer ambisiøse i sitt konsolideringsprosjekt på Svalbard. Hopen-krisen hadde gitt norske myndigheter den selvtilliten de trengte for å gjøre ytterligere innhugg i Sovjetunionens uformelle selvråderett. Som på Hopen, handlet det om å sette en ny presedens, og å sette en stopper for Sovjetunionens bruk av tradisjon som rettsskapende faktor.³⁴⁹ Den 22. juni kom enda en uttalelse fra konsulen, med hjemmel fra sentralt hold der

---

³⁴⁵ Utenriksdepartementet, 22.6.1979, Sovjetisk holdning til norsk straffejurisdiksjon

³⁴⁶ Ibid

³⁴⁷ Utenriksdepartementet, 20.10.1979, Innkommet melding, Sovjetisk holdning til norsk suverenitet på Svalbard

³⁴⁸ Ibid

³⁴⁹ Ibid

de uttalte at Trust Arktikogul hadde sendt egne eksperter til å etterforske hendelsesforløpet, og for å oppklare brannårsaken.³⁵⁰ Holdningsendringen hadde dermed blitt en realitet.

5.1.2 Det videre handlingsmønstrer

Det som skiller brannsaken fra de tidligere konfliktene om norsk suverenitet og jurisdiksjon er at det ble utarbeidet et handlingsmønster av UD for hvordan man skulle vinne fram fra norsk side. Selv om saken i seg selv ikke var særlig stor, var prinsippet viktig. I motsetning til Hopen var dette en sak der en kunne utøve politimyndighet ovenfor sovjetborgere på Svalbard, noe man hadde vansker med etter helikopterulykken i 1977. Selv om Hopenulykken var større enn hyttebrannsaken, var dette et mer alvorlig innhugg i den uformelle selvråderetten. Derav kan vi se at norske myndigheters ambisjonsnivå og selvtillit hadde blitt økt som følge av Hopen-krisen.

Å vinne frem i denne saken var en ting, men noe annet var å forberede seg på å håndtere lignende hendelser i fremtiden på en bedre måte. På lokalt nivå ble brannsaken oppgitt som følge av at vitnene i saken allerede hadde forlatt øygruppen. Fra UD ble det blant annet foreslått opptrapping av almene oppsyn, intensivering av sysselmannbesøk til de sovjetiske bosetningene, og en forespørsel om fast kontoretablering fra sysselmannens side i Barentsburg.³⁵¹ Fellestrekket med de tre forslagene er økt tilstedeværelse. Årsaken til at Hopenulykken ble avdekket var i første omgang norsk tilstedeværelse gjennom radio og værstasjonen på øya. En av grunnene til at etterforskningsarbeidet etter helikopterstyrtet i 1977 gikk som det gikk kan sies å ha vært manglende tilstedeværelse. En av lærdommene norske myndigheter hentet fra Hopen-krisen var derfor at økt tilstedeværelse var grunnleggende for å lykkes i å komme først til åstedet, og for krisens videre utvikling.

Et annet tiltak for å ruste seg bedre ved fremtidige hendelser var å gå direkte til ledelsen i Trust Arktikogul, og utenom konsulen. Dette var teoretisk sett en lur handlingsplan ettersom konsulen hadde mer autoritet og makt i de sovjetiske bosetningene enn hva en konsul normalt skulle hatt. Konsulens opptreden minnet på mange måter mer om en guvernør eller en motpart til sysselmannen, enn en alminnelig konsul. Sysselmannen var likevel skeptisk til en slik fremgangsmåte ettersom konsulen var tilstede i slike møter mellom

---

³⁵⁰ Ibid

³⁵¹ Utenriksdepartementet, 22.6.1979, Sovjetisk holdning til norsk straffejurisdiksjon

sysselmannen og ledelsen i Trust Artikogul, uavhengig av om sysselmannen hadde invitert han eller ikke.³⁵²

Som hevdet kan Hopen-krise ha bidratt til å ha økt norske myndigheters ambisjonsnivå på øygruppen, og dette er nok en del av forklaringen for den endrede opptreden. Likevel spilte den endrede sovjetiske holdningen til norsk suverenitet en viktig rolle. Legitimeringen av denne holdningen fra sovjetisk side kom av at det tidligere ikke hadde vært vanlig med innblanding fra norsk politi innad i de sovjetiske bosetningene, noe som heter å legge tradisjon til grunn som rettskapende faktor.³⁵³ Derfor ble det foreslått å forlate den tilbakeholdne linjen, ettersom den viste seg å være skadelig for norsk suverenitet. Sovjetiske myndigheter benyttet seg av den tidligere linjen til å påberope seg ekstraterritoriale rettigheter, noe som også var traktatstridig, og derfor noe norske myndigheter måtte ordne opp i. Ikke bare av hensyn til norsk suverenitet, men også av hensyn til de andre signatarmaktene.³⁵⁴

Det skal også nevnes at den sovjetiske holdningen til anløp fra kystvakten, og bruk av militære fly og helikoptre ble skjerpet fra og med 1979.³⁵⁵ Kystvaktens tilstedeværelse økte, og det samme gjorde konsulens protester. Dette knyttet nok først og fremst til fiskevernesonen, og bruken av flyplassen i Longyearbyen, men det er interessant å se at Sovjetunionen ble mer beskyttende ovenfor artikkel 9 samtidig som de vernet om selvråderetten.

5.1.3 Hva endret seg?

Det ser helt klart ut til at Hopen-krise spilte en rolle i hvordan norske myndigheter videre opptrådte på Svalbard. Likevel er nok brannsakene et tydeligere og mer formelt brudd med den tidligere linjen som ble ført fra norsk side. Den norske håndteringen av Hopen-ulykken var starten på en endringsprosess der man satt norsk suverenitet over et godt naboforhold til Sovjetunionen på Svalbard. Det ser ut til at man i august 1978 gikk fra en handlingsperiode, og inn i en slags konfrontasjonsperiode. Selv om Hopen-krise ikke inneholdt noen offisiell policyendring var den i praksis nettopp det. Som følge av den endrede holdningen fra sovjetisk side, i lys av brannsakene, ser vi at sysselmannen ikke konsoliderte sin posisjon som

---

³⁵² Utenriksdepartementet, 19.6.1979, Notat, Sovjetisk holdning; tilbakemelding fra Sysselmann Grøndahl

³⁵³ Utenriksdepartementet, 20.10.1979, Innkommet melding, Sovjetisk holdning til norsk suverenitet på Svalbard

³⁵⁴ Utenriksdepartementet, 19.10.1979, Notat, Sovjetisk holdning; tilbakemelding fra Sysselmann Grøndahl

³⁵⁵ Utenriksdepartementet, 26.10.1979, Anløp på Svalbard av norske marine og kystvaktfartøyer, & Utenriksdepartementet, 27.12.1979, landinger/overflygninger av norske militærfly på Svalbard

øverste myndighet på øygruppen etter Hopen-krise, i alle fall ikke i sovjetiske øyne. I denne sakens anliggende ser dette ut til å ha blitt fjernere fra virkeligheten enn det hadde vært på lenge. Den viktigste endringen vi finner etter Hopen-krise er nok at ambisjonsnivået ble høynet. Seieren norske myndigheter fikk fra Hopen-krise beviste at det var mulig å vinne frem ovenfor Sovjetunionen, og dette motiverte til videre handling. Selv om det først og fremst var den endrede linjen fra sovjetisk side som framprovoserte en kursendring må også brannsakene ses i sammenheng med Hopen-krise som på denne tiden var friskt i minne. Parallelt med brannsakene ble også utkastet til havarirapporten presentert for den sovjetiske ambassaden i Oslo.³⁵⁶ Dette gjelder både endringen i den sovjetiske holdningen, og den offisielle norske kursendringen. Ut ifra brannsakene kan vi se at forholdet hadde blitt svekket, og at norsk suverenitet ikke hadde blitt styrket, i alle fall ikke Sovjetunionens respekt for den.

5.2 Helikopterstyrten på Hornsund i 1983

En ulykke på Svalbard med sterke paralleller til Hopen-ulykken som fant sted i ettertid er helikopterstyrten ved Elveflya nær Hornsund 15. juli 1983. Denne saken vil bidra til å nyansere Hopen-krises konsekvenser for norsk jurisdiksjon, og kan også avdekke hvor vidt den sovjetiske holdningsendringen var vedvarende. I følge Justisdepartementet skal sysselmannens rolle under Hopen-ulykken ha bidratt til at han var langt bedre rustet til å håndtere helikopterstyrten i 1983, og det vil derfor være interessant å se hvordan denne hendelsen ble håndtert.³⁵⁷

5.2.1 Udramatisk og uproblematisk

Det har vist seg vanskelig å oppdrive primærkilder og sekundærlitteratur angående helikopterhavariet på Hornsund i 1983, men hendelsen ble godt dekket av pressen. Pressedekningen av denne saken kan bidra til å gi oss et overblikk over ulykken, men de interne drøftelsene som kan ha funnet sted mellom konsulen og sysselmanen får bli et mysterium i denne omgang.

Helikopteret fra Aeroflot av typen MI-8 (samme som ved helikopterstyrten i 1977) hadde 12 passasjerer ombord som alle slapp unna ulykken uten alvorlige skader. Ulykken skal

---

³⁵⁶ Justisdepartementet, 13.6.1979, vedr. Rapport om Hopen-ulykken

³⁵⁷ Justisdepartementet 1986: 20

ha oppstått som følge av at helikopteret tippet over ved landing. I følge justisminister Mona Røkke skal det ikke ha vært nødvendig for ulykken å få noen utenrikspolitiske følger slik som ved helikopterstyrtet i 1977 eller brannsaken i 1979.³⁵⁸ Flyruten ble på forhånd rapportert inn til kontrolltårnet i Longyearbyen og det var ingenting som tydet på at verken mannskapet eller konsulen forsøkte å dekke over, eller ta hånd om ulykken på egenhånd. Sysselmannen ble ikke hindret i etterforskningsarbeidet og fikk utarbeidet en selvstendig og fullstendig havarirapport.³⁵⁹ Mannskap og passasjerer lot seg avhøre, og det ser ikke ut til at det ble gjort noen innsats fra konsulens side for å hindre dette. Justisministeren kunne meddele at: ”*Saken har vært etterforsket som et vanlig havari, som om helikopteret skulle ha falt ned her på fastlandet*”; en uttalelse som understreker problematikken man tidligere hadde hatt med slike ulykker.³⁶⁰ Sysselmannens gode utrustning i form av helikopter ble også lagt til grunn for at etterforskningsarbeidet ble iverksatt hurtig.

Til tross for at situasjonen ser ut til å ha blitt betydelig forbedret i løpet av de fire årene etter Hopen-krisen er det fortsatt noe som tyder på at situasjonen ikke var helt ideell i 1983. Pressen meldte at sysselmannen oppdaget helikopterhavariet, samme dag som det inntraff, i forbindelse med en inspeksjonsflygning.³⁶¹ Den sovjetiske konsulen eller ledelsen i Trust Arktikugol hadde med andre ord ikke meldt fra om ulykken selv, og helikopteret ble oppdaget med en tilfeldighet slik som på Hansbreen i 1977. Likevel uttalte justisministeren at det var ingenting som tydet på at sovjeterne ikke hadde til hensikt å melde fra om ulykken.³⁶²

Det er tydelig at norske myndigheter i Oslo og på Svalbard hadde lært at mobilitet og tilstedeværelse var viktig for norsk jurisdiksjonsutøvelse på øygruppen, og at det å komme først til åstedet var avgjørende for å vinne frem. En av grunnene til at sysselmannen var ute på en slik inspeksjonsflygning den dagen i 1983 kan ha vært for å oppdage nettopp slike helikopterhavari. Under budsjettforhandlingene for statsbudsjettet 1980 ble det uttalt av utenriks og konstitusjonskomiteen at sysselmannen snarest måtte få tilgang til et tomotors helikopter med instrumenter for flygning i krevende værforhold. At sysselmannens helikopter ikke var i stand til å frakte han til Hopen i august 1978 ser ut til å ha vært en viktig lærepenge, og man tok ikke sjansen på å være like heldig neste gang. Med et slikt helikopter ville ikke lenger sysselmannen være avhengig av støtte fra 330. skvadronen, og man ville dermed unngå

---

³⁵⁸ Nordlys 18.7.1983: 2 & 8

³⁵⁹ Ibid

³⁶⁰ Ibid

³⁶¹ Arbeiderbladet 19.7.1983: 11

³⁶² Ibid

en gjentakelse av dramatikken i 1978.³⁶³ Dette viser at økt mobilitet og tilstedeværelse var en viktig lærdom som ble trukket fra Hopen-krisen, og som kan ha gitt utslag i 1983.

Hvor styrket sysselmannens posisjon hadde blitt siden 1979 er derimot vanskeligere å avdekke. I fravær av primærkilder må vi nøye oss med ulykkens omtalelse i pressen, og det ser ut til at sysselmanen oppdaget havariet før konsulen hadde anledning til å trenere etterforskningsarbeidet. Et fremskritt som er verdt å nevne var at flyruten ble meldt inn i forkant. På enkelte områder skal Sovjetunionen ha blitt mer samarbeidsvillige. Offisielt ble ikke reguleringstiltakene anerkjent, men i praksis valgte Sovjetunionen likevel å rette seg etter noen av disse.³⁶⁴ De gjorde det likevel tydelig at de ikke var juridisk pålagt å blant annet melde fra om planlagte flyruter, men gjorde det likevel.³⁶⁵ En endring som fant sted mellom 1977 og 1983 var at den formelle søknaden om tillatelse om helikopterflyginger ble erstattet med en notifikasjonsordning der man kun måtte melde inn planlagt flyrute i forveien.³⁶⁶ Oppmykningen av disse reguleringene, som også norske myndigheter fant unødvendig strenge, kan ha bidratt til at sovjeterne ble mer samarbeidsvillige på disse punktene.³⁶⁷ Fra norsk side ble den tidligere ordningen anslått å skape mer friksjon enn reguleringen var verdt, og Sovjetunionen skal ha rettet seg etter de nye av sikkerhetsmessige hensyn.³⁶⁸

Som på Hopen, vant sysselmanen og norske myndigheter fram i denne ulykken, først og fremst som følge av at sysselmanen kom først til åstedet. Om holdningsendringen fra 1979 ble videreført kan dermed verken bekreftes eller avkreftes. De fremskrittene vi kan observere stammer i størst grad fra oppmykning av lovverket, og Hopen-krisens innvirkning på den sovjetiske holdningen ser i dette tilfellet ut til å være små.

5.3 Den generelle situasjonen på Svalbard

Da den avtroppende sysselmanen Jan Grøndahl skulle oppsummere naboforholdet på Svalbard startet han med å si følgende: ”*Forholdet mellom de sovjetiske og norske bosetninger er gode og ukompliserte, og forbindelsene skjer ved programmerte utvekslinger*

---

³⁶³ Utenriks og konstitusjonskomiteen 1979: 2

³⁶⁴ Department of state, 23.10.1979, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr.

³⁶⁵ Ibid

³⁶⁶ Utenriksdepartementet, 9.11.1978 endringene i forskriftene om luftfart på Svalbard

³⁶⁷ Department of state, 23.10.1979, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr.

³⁶⁸ Ibid

av forskjellige slag”.³⁶⁹ Grunnlaget for den økte statlige innsatsen, blant annet knyttet til regulering av luftfart mente Grøndahl hadde sin naturlige årsak i ”... at Svalbard på en måte har kommet nærmere fastlandet – jeg tenker da spesielt på de stadig bedre kommunikasjonsmuligheter...”.³⁷⁰ Han kjente seg også igjen i betegnelsen på de siste 12 årene (1969-1981) som en handlingsperiode, noe som kom av en mer aktiv svalbardpolitikk fra myndighetenes side, og som hadde klare målsetninger om å ”hevde norsk suverenitet på en troverdig måte”.³⁷¹ Den tidligere sysselmannen la heller ikke skjul på at Sovjet til tider inntok en negativ holdning til norsk regulering. Sysselmannens skildring av situasjonen på Svalbard bærer likevel preg av optimisme, og at naboforholdet i det store og det hele, selv etter Hopen-krisen, var godt. Tamnes har argumentert for at Hopen-krisen markerte et lavmål i det gjensidige forholdet lokalt. Sysselmannens uttalelse beviser at forholdet hadde bedret seg siden høsten 1978.

Det må likevel tas i betraktning at foredraget ved Oslo militære samfunn, hvor disse uttalelsene fant sted, var en offentlig arena, hvor sovjetiske myndigheter også hadde sine øyne og ører. Jan Grøndahl måtte derfor velge sine ord med omhu. Samtidig som håndteringen av Hopen-ulykken hadde ført til fremskritt i jurisdiksjonsutøvelsen bar det fortsatt preg av en reaktiv tilnærming der man løste problemer etter at de oppsto. Ulykker, som den som fant sted på Hopen, hadde blottlagt et behov for en langsiktig og taktisk norsk svalbardpolitikk som kunne gjøre Norge til den offensive parten på Svalbard.

Som vi har sett var norsk jurisdiksjon i henhold til ulykker et problematisk tema både før og etter Hopen-ulykken. Som Grøndahl uttalte var jurisdiksjonsutøvelsen styrket, men suverenitet er også avhengig av at andre land innretter seg etter den i praksis, og det ser ikke ut til at Sovjetunionen gjorde dette i noen større grad enn før. Disse utfordringene skal ikke bagatelliseres, men i det store og det hele var Svalbard et bevis på at vest og øst kunne leve side om side i fred og fordragelighet i en tid hvor mange anså dette som umulig. Uavhengig av Svalbardtraktatens implikasjoner er det ikke mange andre steder i verden man kunne sett for seg at slikt samarbeidsprosjekt kunne gå så fredelig for seg. Det Grøndahls uttalelser forteller oss om Hopen-krisens konsekvenser og arbeidet med å styrke norsk jurisdiksjon og suverenitet er at det gode forholdet vis-a-vis Sovjetunionen lokalt på Svalbard ikke ble skadelidende på et overordnet plan på lang sikt. Hopen-ulykken fant sted på Svalbard, men det er ikke dermed gitt at Hopen-krisen fant sted der. Hopen-krisen fant først og fremst sted i

---

³⁶⁹ Oslo militære samfunn, 2.10.1981, Jan Grøndahls sluttrapport: 15

³⁷⁰ Ibid: 25

³⁷¹ Ibid: 31

Oslo og Moskva, ikke på Svalbard, og det er derfor naturlig at konsekvensene først og fremst dreide seg om Norge og Sovjetunionens overordnede bilaterale forhold.

Det ser ikke ut til at norsk jurisdiksjon og suverenitet ble mer respektert etter Hopen-krisen. Det ser heller ut til at partene var lengre fra hverandre enn noen gang før. Kilder fra det amerikanske Utenriksdepartementet viser oss at Sovjetunionen var mer samarbeidsvillig i de fleste forhold, men at man fortsatt stilte seg mot norsk suverenitet, og utøvelse av jurisdiksjon.³⁷² Likevel var det et viktig skritt i riktig retning. Den nye presedensen som ble etablert med Hopen-krisen hadde vist tydelig hvordan og hvem som skulle håndtere ulykker på Svalbard.

5.4 Norge og Sovjetunionens bilaterale forhold

Vi vil nå ta for oss Hopen-krisens konsekvenser for Norge og Sovjetunionens bilaterale forhold. I denne sammenhengen er det mest interessante hvordan Sovjetunionen reagerte. I forrige delkapittel fokuserte vi mest på hva som endret seg på Svalbard, men i dette vil hovedvekten ligge på et bilateralt nivå. I følge Tjelmeland skal saken ha hengt igjen en stund, men gått over av seg selv som følge av Sovjetunionens interesser om et godt naboforhold med Norge.³⁷³ Med andre ord kan det sies at krisen hadde begrensede og midlertidige konsekvenser for Norges forhold til Sovjetunionen. Som vi allerede har sett i kapittel fire var en umiddelbar reaksjon at statssekretær Holst sitt besøk til Sovjetunionen ble utsatt.³⁷⁴ Det er interessant å undersøke nærmere hva disse konsekvensene faktisk var, selv om de var kortvarige.

I følge den norske forsvarsattaché i Moskva skal sovjeternes åpenhet og imøtekommenhet ha blitt skjerpet etter Hopen-krisen. I en melding fra den norske ambassaden i Moskva kunne han meddele at han ble nektet å avlegge besøk ved en skytebane i Lviv i mars 1980, og han satt dette i sammenheng med en utvikling han hadde blitt oppmerksom på i kjølvannet av Hopen-krisen.³⁷⁵ Før Hopen-krisen sto attachéen rimelig fritt til å avlegge besøk ved skytebaner, og i forbindelse med et besøk til en skytebane i Minsk skal myndighetene ha uttalt at de ikke ville legge seg opp i den slags. Skytebanene det var snakk

---

³⁷² Department of state, 23.10.1979, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr.

³⁷³ Holtmark (Red.) 2015: 501

³⁷⁴ DUUK, 6. oktober 1978, referat

³⁷⁵ Forsvarsdepartementet, 17.3.1980, melding fra FAM

om ble primært benyttet til sportsskyting, men de var likevel underlagt det sovjetiske militæret. Vinteren 1979 ble en reise til Murmansk og et besøk til den militære idrettshøyskolen i Leningrad avslått. Han ble også nektet en reise med den trans-sibirske jernbanen, til tross for at det var en ordinær turistreise med flere norske reisegrupper.³⁷⁶ Det kan godt tenkes at forsvarsattachéen hadde rett i sin antakelse om at de skjerpede forholdene skyldtes Hopen-krisen. Dette kan ha vært del av en bevisst strategi for å straffe norske myndigheter for deres håndtering av Hopen-krisen. I Sovjetunionens øyne var ikke norske myndigheter samarbeidsvillige i deres håndtering av ferdsskriveren, og det vi ser her er at sovjetiske myndigheter svarte med samme mynt ved å være mindre samarbeidsvillige ovenfor norske tjenestemenn. Dette er likevel ikke noen stor og alvorlig reaksjon, men som vi ser her hang saken igjen en god stund. Dette tilfellet bekrefter med andre ord Tjelmelands karakterisering av krisens konsekvenser.

Hopen-krisen ble også et tema da en delegasjon fra Arbeiderpartiet besøkte Sovjetunionen i mai 1979. I en samtale mellom vise-utenriksminister Zemskov og stortingsrepresentant Reidulf Steen var blant annet det bilaterale forholdet et av punktene på agendaen. Zemskov uttalte at forholdet var godt, og at de to landene ikke bare var tilknyttet geografisk, men også gjennom felles interesser for fred og sikkerhet.³⁷⁷ Vise-utenriksministeren trakk også frem en tale Steen hadde gitt fra Stortingets talerstol i november 1978 der han hevdet at han ikke så noen grunn til forverring i det bilaterale forholdet; en uttalelse Zemskov hevdet sovjetiske myndigheter kunne skrive under på. Det var likevel tre punkter man fra Sovjetunionens side ville ta avstand fra. To av dem dreide seg om Norges NATO-medlemskap, og det tredje om Hopen. For Sovjetunionen var den norske opptredenen uforståelig. Han ville særlig trekke frem behandlingen Frankrike hadde fått i 1967 under lignende forhold, da de mistet et av deres militærfly på Svalbard, og ble tillatt å håndtere det selv. Likevel var det fortsatt positive aspekter med den norske håndteringen. Han uttalte takknemmelighet for utleveringen av de omkomne og at man hadde fått tilgang til ulykkesstedet. Forsatt ble det oppfattet som høyst urovekkende måten norske myndigheter håndterte ferdsskriveren på. Problemet var ikke at uvedkomne (NATO) skulle få tak i sensitive opplysninger om flyet, men heller uttrykket for manglende samarbeidsvilje fra norsk side.³⁷⁸ Dette er interessant med tanke på at Sovjetunionen under krisen uttalte at det ville bli

---

³⁷⁶ Ibid

³⁷⁷ Forsvarsdepartementet, 23.5.1979, DNA-delegasjon møte med Zemskov

³⁷⁸ Ibid

ansett som en fiendtlig handling dersom ferdsskriveren ikke ble levert tilbake.³⁷⁹ Dette er også interessant tatt målene for den norske krisehåndteringen i betraktning. For å ikke svekke forholdet til Sovjetunionen mer enn nødvendig ble det lagt et fokus på å signalisere samarbeidsvilje, og denne strategien ser dermed ut til å ha feilet. Punktene relatert til NATO, militære manøvrer i nord og forhåndslagring av materiell, var fortsatt mer problematisk ettersom det ble oppfattet som en mer aktiv norsk deltagelse i NATO.³⁸⁰

Når det kom til sovjetisk svalbardpolitikk kunne han meddele at de holdt seg strengt til svalbardtraktaten, ikke ønsket noe på Svalbard som traktaten ikke ga dem rett til, og at man ikke strebet etter noe kondominium. Steen svarte Zemskov med at Hopen måtte anses som en bagatell, men at saken også hadde psykologiske sider som kunne fått alvorlige følger, og at det kunne blitt en alvorlig sak, dersom den ikke ble håndtert som den ble.³⁸¹ Denne karakteriseringen stemmer ikke overens med Rolf Tamnes sin karakterisering av krisen som «en krise av stort format».³⁸² Den stemmer heller ikke med uttalelser som ble gjort av sentrale aktører som Knut Frydenlund og Thorvald Stoltenberg. Det er rimelig å anta at forklaringen på denne uoverensstemmelsen ligger i at Steen bevisst forsøkte å nettopp bagatellisere krisen for at dens betydning og konsekvenser skulle svekkes. Zemskov svarte på Steens bagatellisering med å hevde at krisen ble håndtert med omhu til tredjelandes interesser.³⁸³ Da han ble bedt om å utdype svarte Zemskov at han hadde NATO i tankene. Som vi husker fra kapittel 2, var det i Sovjetunionens interesse å for en hver pris holde NATO utenfor Svalbard. Det at en innblanding av Norges NATO-allierte på et tidspunkt i det heletatt var aktuelt ser ut til å ha spilt en stor rolle i effekten Hopen-krisen hadde for det bilaterale forholdet. Som vi husker ble NATO også orientert fortløpende om krisens utvikling.³⁸⁴ Hva Zemskov mente med at krisen ble håndtert med hensyn til Norges allierte er ikke lett å tolke, og det er ikke sikkert han la så mye i det. Norges NATO-medlemskap var, som Zemskov også ga uttrykk for i dette møtet, den største verkebyllen i landenes bilaterale forhold.

Det er mye som tyder på at Sovjetunionen innledningsvis gikk hardere ut enn hva Kreml hadde interesse av, og at det bilaterale forholdet ble langt mindre svekket enn norske myndigheter først fryktet. Sovjetunionen hadde interesse av et godt forhold til Norge, og viktigheten av dette ble ikke mindre i denne perioden. Som Børresen har hevdet spilte nok de

---

³⁷⁹ Frydenlund 1982: 100

³⁸⁰ Forsvarsdepartementet, 23.5.1979, DNA-delegasjon møte med Zemskov

³⁸¹ Ibid

³⁸² Tamnes 1997: 260

³⁸³ Forsvarsdepartementet, 23.5.1979, DNA-delegasjon møte med Zemskov

³⁸⁴ Forsvarsdepartementet, 5.9.1978, Den sovjetiske flystyrte på Hopen, informasjon i NATO

veletablerte sikkerhetspolitiske regimene en viktig rolle for at krisen fikk begrensede konsekvenser for det bilaterale forholdet.³⁸⁵

5.5 Hopen-krisens konsekvenser i lys av Sovjetunionens øvrige utenrikspolitiske utfordringer

Konsekvensene for det bilaterale forholdet ser ut til å ha blitt mindre enn fryktet, men de var likevel til stede. Selv om det var Norge som var den fornærmede parten i denne affæren, var det til syvende og sist opp til Sovjetunionen å bestemme hvor skadelidende forholdet skulle bli. Dette kan være en av faktorene som bidro til at konsekvensene ble mindre enn fryktet. Samtidig hadde Sovjetunionen interesse av å ha et godt forhold til Norge, særlig i nord, og det kan argumenteres for at viktigheten av et godt forhold til Norge økte i denne perioden.

Internasjonalt sett var Sovjetunionen under press.³⁸⁶ Det var viktig for Sovjetunionen å fremstå som en fredelig og samarbeidsvillig stat i denne perioden. Den internasjonale sosialistiske bevegelsen var delt, Sovjetunionen måtte konkurrere med Kina om ideologisk makt, og flere av satellittstatene i Sovjets sikkerhetssone på kontinentet trakk seg nærmere Kina. Øst-blokken hadde begynt å slå sprekker, og Bresjnev ble tvunget til å begrense satellittstatenes suverenitet; en politikk kjent som Bresjnev-doktrinen.³⁸⁷ Samtidig hadde det blitt lagt ned mye arbeid for avspenning i løpet av dette tiåret, en politikk som ble ansett å være i Sovjetunionens strategiske interesse.³⁸⁸ Alle disse momentene var på ulike måter avhengige av at Sovjetunionen hadde et godt *image*.³⁸⁹

Samtidig hadde det funnet sted et kommunistisk kupp i Afghanistan i april 1978; en situasjon Sovjetunionen anså som problematisk. Sentralkomiteen i Moskva mente at Afghanistan ikke var moden for noen kommunistisk revolusjon, men når revolusjonen først var i gang så man det som nødvendig å støtte den for å sikre at den lyktes. I første omgang ledet dette til en vennskapsavtale inngått i desember 1978 der Sovjetunionen bidro med rådgivere.³⁹⁰ På langsikt skulle dette bli Sovjetunionens Vietnam, og en av de største faktorene som bidro til unionens fall. Innblandingene var motvillig, og tidlig i 1979 var

---

³⁸⁵ Børresen 2013: 107-108

³⁸⁶ Suny: 474

³⁸⁷ Ouimet 2003:40

³⁸⁸ Wozniuk 1990: 171

³⁸⁹ Ouimet 2003: 91

³⁹⁰ Ibid: 89

situasjonen på vei ut av kontroll.³⁹¹ Invasjonen av Afghanistan fant ikke sted før julen 1979, men situasjonen var nok likevel en betydelig sikkerhetspolitisk utfordring da Zemskov møtte med den norske DNA-delegasjonen 29. mai 1979. Selv om man den gang ikke visste hvor stort omfang Sovjetunionens innblanding i Afghanistan skulle få var man fortsatt bevisst på at man ville støtte et regime med marginal oppslutning, og dette kunne ha store konsekvenser for Sovjetunionens *image*. Med invasjonen av Afghanistan slo Sovjetunionen til slutt spikeren i kista for *detente*.³⁹²

Situasjonen i Afghanistan, sammen med Sovjetunionens øvrige utenrikspolitiske utfordringer kan ha økt interessen av å ha et godt forhold til Norge, både for å minimere antall *trouble spots* i utenrikspolitikken, men også fordi Norge hadde en høy status innad i FN og siden Norge ble ansett som en fredsnasjon. Sovjetunionen hadde med andre ord nok fiender, og en normalisering av forholdet til Norge kunne svekke sjansene for norsk kritikk av innblanding i Afghanistan. Som vi husker fra kapittel 1.4 var Norge en småstat som hadde relativt høy moralsk autoritet. Kritikk fra Norge kunne dermed være svært uheldig for Sovjetunionens internasjonale renommé, og dermed avspenningspolitikken samt den ideologiske makten.

Man kan spørre seg om Hopen-krisen egentlig bare var et brysomt hinder i det bilaterale forholdet, som man fra sovjetisk så vel som norsk side egentlig ønsket å beholde godt. Fra norsk side var lavspenning og dialog av interesse, blant annet for å forhandle frem en avtale i forbindelse med gråsoneforhandlingene, og som vi så i delkapittel 1.4 var internasjonalt samarbeid en del av sikkerhetspolitikken. Fra Sovjetunionens side kan det legges til at norske myndigheter lenge antok at Sovjetunionen hadde interesse av et godt forhold til Norge så lenge ingen stormakter hadde strategiske posisjoner i Norge.³⁹³ Det er dette Olav Riste har kalt Koht-doktrinen. Hopen-krisen kan derfor fra et nasjonalt synspunkt anses som et irritasjonsmoment for både Norge og Sovjetunionen. Den største årsaken til at forholdet ikke ble forverret mer enn det ble stammer derfor av begge parter øvrige utenrikspolitiske hensyn, og at begge parter faktisk ønsket at forholdet skulle være godt, slik Jacob Børresen også har poengtert.³⁹⁴

---

³⁹¹ Acton & Stableford 2007: 242

³⁹² Suny 2011: 473

³⁹³ Riste 1991: 15

³⁹⁴ Børresen 2013: 107-108

5.6 Konklusjon: Hopen ≠ Svalbard

Hopen-krisen ser ut til å ha hatt konsekvenser for Norge og Sovjetunionens bilaterale forhold, og for den sovjetiske holdningen til norsk jurisdiksjon på Svalbard. Som Tjelmeland har argumentert for hang krisen litt igjen, men konsekvensene for det bilaterale forholdet var små.³⁹⁵ Det ser absolutt ut til at dette stemte, og at det kom av øvrige utenrikspolitiske hensyn. Konsekvensene utartet seg stort sett i retorikk, samt noe trenering ovenfor norske tjenestemenn. Grunnen til dette lå i at Sovjetunionen hadde interesse av et godt forhold til Norge, og at utfordringene i utenrikspolitikken for Sovjet i denne perioden ikke lot vente på seg.

Når det gjelder situasjonen på Svalbard er funnene noe tvetydige, men det kan likevel sies at forholdet fortsatt var godt på et generelt plan (tatt i betraktning at landene sto på motsatt side i den kalde krigen), samtidig som den sovjetiske holdningen til norsk jurisdiksjon ble forverret som en reaksjon mot Hopen-krisen. Det ser ikke ut til at sysselmannens posisjon ble konsolidert eller befestet slik Arlov hevdet, men at holdningen ble noe bedret etter at luftfartsreguleringen ble oppmyket. Om holdningen fra 1979 ble videreført i henhold til havari og ulykker er vanskelig å slå fast ettersom ulykken på Hornsund ble oppdaget såpass tidlig, og som følge av et manglende kildegrunnlag. Selv om det er ingenting som tyder på at holdningen fra 1979 hadde blitt endret i 1983 er det heller ingenting som tyder på at Sovjetunionen motarbeidet sysselmannens etterforskning. Det at Sovjetunionen påtok seg en skjerpet holdning til norsk suverenitet, samtidig som forholdet var godt på et overordnet plan kan virke selvmotsigende, men slike selvmotsigelser kan sies å være et karakteristisk trekk ved russisk utenrikspolitikk. Geir Hønneland har påpekt at man i Russland både kan se på andre stater som rivaler og ”venner” på en og samme tid.³⁹⁶ Å gjøre tilværelsen vanskelig for hverandre kan sies å være en del av utenrikspolitikken natur. En russisk diplomat skal en gang ha sagt til en norsk at *”du gjør alt du kan for å ødelegge den russiske fiskerinæringen, og for det har jeg stor respekt for deg”*.³⁹⁷ Man kunne med andre ord ha store uoverensstemmelser uten at det øvrige forholdet ble særlig svekket.

Dette kapittelet har vist oss at det er en viktig distinksjon mellom svalbardsaker som stort sett håndteres bilateralt, og de indre anliggende på Svalbard. Hopen-krisen og Hopen-

---

³⁹⁵ Holtmark (Red.) 2015: 501

³⁹⁶ Hønneland 2020: 166

³⁹⁷ Ibid

ulykken var hovedsakelig et bilateralt anliggende, i motsetning til helikopterstyrten i 1977 og brannsaken. Etter Hopen-krisen ser det ut til at Sovjet lokalt på Svalbard påtok en mer skjerpet holdning til norsk jurisdiksjon for å verne om den uformelle selvråderetten de lenge hadde hatt, men som nå var truet av den norske statsmaktens konsolideringsarbeid.

Lavpunktet i forholdet på Svalbard ble kortvarig, men holdningen til norsk suverenitet ble forverret på visse punkter som følge av Hopen-krisen, men også bedret på andre punkter som følge av en oppmykning av regelverket.

Selv om konsekvensene stort sett var bilaterale hadde Hopen-krisen fortsatt sine implikasjoner på Svalbard. Den satt en ny presedens; luftfartsulykker skulle håndteres av norske myndigheter. Det hadde vært interessant å sett hvordan helikopterstyrten i 1983 hadde utartet seg dersom sysselmannen hadde oppdaget havariet senere, og om sovjeterne ville ha varslet om ulykken. Med den nye presedensen ville det vært vanskeligere for Sovjet å stå på sitt, og det er dermed ikke gitt at sysselmannen ville bli møtt med den samme tonen som ved brannsaken, selv om han ikke hadde kommet først til åstedet. Vi kan uansett si at det på Hopen ble tatt et stort skritt i riktig retning og at dette må anses som et stort gjennombrudd. Det viste seg nødvendig å utarbeide et handlingsmønster og man hadde lært at tilstedeværelse var viktig for suverenitetshevdelse. Denne lærdommen er kanskje en av de viktigste virkningene sammen med det faktum at norske myndigheter beviste ovenfor seg selv at de kunne vinne frem i slike saker, og derfor ble motivert til å fortsette arbeidet med å styrke norsk suverenitet og jurisdiksjon. I korte trekk er det mer presist å si at norsk suverenitetsutøvelse ble styrket etter Hopen-krisen, ikke respekten Sovjetunionen hadde for norsk suverenitet, jurisdiksjon og politimyndighet.

Kapittel: 6

Gjennombruddet på Hopen

Konklusjon, diskusjon og avslutning

I oppgavens sjette og siste kapittel vil vi konkludere ved å oppsummere og knytte sammen de sentrale argumentene for å svare på oppgavens problemstillinger. For ordens skyld vil hovedproblemstillingens og de to sekundære problemstillingenes konklusjon innledningsvis bli redegjort for vær for seg. Deretter vil vi avslutningsvis diskutere de viktigste funnene mer overordnet.

6.1 Hovedproblemstillingen

”Hvordan håndterte norske myndigheter suverenitet og jurisdiksjonsproblemene på Svalbard ovenfor Sovjetunionen på slutten av 1970-tallet, og hvordan oppsto problematikken”.

Den norske innsatsen med å styrke jurisdiksjon og suverenitet på Svalbard ble gjort mulig og nødvendig av at statsmakten økte sin tilstedeværelse på øygruppen fra slutten av 1960-tallet, og videre utover 1970-tallet. Integrasjonen av de norske *company towns* hadde også sine innvirkninger på de sovjetiske *company towns*. Før statsmaktens inntreden kan de sovjetiske bosetningene i Barentsburg og Pyramiden nærmest karakteriseres som sovjetiske enklaver. *laissez faire*-perioden, som var rådene til å begynne med satte en presedens Sovjetunionen hadde interesse av å opprettholde, og i fravær av norsk statlig innblanding lå suverenitet og jurisdiksjonsproblemene latente. At denne praksisen var skadelig for norsk suverenitet kom først til syne mot slutten av og i etterspillet av andre verdenskrig, da Sovjetunionen foreslo kondominium. Den verbale perioden (1950-1965) ble avsluttet da den norske næringsvirksomheten fikk en kraftig knekk som følge av Kings Bay ulykken, og handlingsperioden ble innledet som følge av, og ved hjelp av oljeinntekter som ga staten de

midlene de trengte for å øke sin tilstedeværelse. Fremkomsten av en potensiell multinasjonal periode, og utfordringene man fryktet denne perioden ville bringe med seg, samt press fra opinionen gjorde det nødvendig å sette en stopper for sovjetisk insubordinasjon. Denne utviklingen har tydelige paralleller til det ville vesten der jernbanen spilte en grunnleggende rolle i statsmaktens konsolidering. I Svalbards tilfelle var jernbanen byttet ut med helikopter, og sheriffen med sysselmannen. Sovjetunionens strategiske interesser bidro også til at endringer i den norske linjen ble møtt med misnøye. Selv om Sovjetunionens øverste prioritering var å holde USA og NATO ute, var handlefriheten de hadde hatt også noe som var gunstig å opprettholde. Det norske konsolideringsprosjektet utartet seg på et meget dårlig tidspunkt, hvor nordflåten og Sovjets interesser for nordområdene var på topp. Svalbardtraktatens vaghet ga Sovjetunionen gode muligheter til å bestride det norske konsolideringsarbeidet, og hadde til hensikt å gjøre styret av Svalbard til et bilateralt anliggende.

Da det sovjetiske helikopteret styrtet på Hansbreen i 1977, og da man så at situasjonen på Kapp Heer var ute av kontroll ble det tydelig at Sovjetunionen ikke ville innrette seg etter norsk luftfatsregulering. Selv om Kapp Heer kanskje var roten til mye av luftfartsproblematikken, og den største verkebyllen i forholdet på Svalbard, var det lite norske myndigheter kunne gjøre med den ”hemmelige” sovjetiske militærbasen på norsk territorium. Et mislykket forsøk på å gjøre noe med denne basen kunne ha katastrofale konsekvenser for norsk suverenitet og bildet Sovjetunionen hadde av sin motpart på øygruppen. Det handlet derfor om å ta tak i de sakene man kunne vinne fram i. Luftfartsulykker var en ypperlig mulighet til dette, men som helikopterstyrten i 1977 hadde vist var det avgjørende å komme først til åstedet.

Bildet pressen malte av Sovjetunionen i nordområdene bidro også til å legge et press på den norske regjeringen. Dette presset kom til uttrykk gjennom pressedekningen av Kapp Heer, båt-episodene, Haavik saken, og til slutt Hopen-krisen. Saker som dette måtte også få konsekvenser, og gjorde det diplomatiske etterspillet av Hopen-ulykken utfordrende. Båt-episodene har også vist oss at utviklingen på Svalbard også hadde paralleller til fastlands-Norge, men denne problematikken var ikke like betent.

De norske jurisdiksjons og suverenitetsproblemene på Svalbard ble håndtert ved å øke sysselmansbudsjettet slik at sysselmannens mobilitet ble betydelig økt. Denne mobilitetsøkingen bidro til at sysselmannen kunne øke sin tilstedeværelse. Med større tilstedeværelse og mobilitet kunne man oppdage og rykke ut til ulykker hurtigere, og dermed øke sjansene for å kunne gjennomføre en selvstendig og uhindret etterforskning, utøve norsk

politimyndighet ovenfor sovjeterne, og styrke norsk suverenitet og jurisdiksjon. Dette ble etterhvert gitt høyere prioritering enn å opprettholde et godt forhold til Sovjetunionen på Svalbard og i nord. Hensyn til forholdet ble ikke neglisjert, men man var villig til å la dette bli skadelidende for å styrke norsk suverenitet. I så måte markerer 1970-tallet et brudd i norsk Svalbardpolitikk. Man kan si at norsk jurisdiksjon og suverenitetsutøvelse ble styrket gjennom denne perioden, og at den fikk høyere troverdighet. Den sovjetiske holdningen er derimot vanskeligere å si noe konkret om, og hvor vidt sysselmannen konsoliderte sin posisjon som øverste ansvarlige ved ulykker er dermed vanskelig å slå fast, i alle fall i Sovjetunionens øyne. Det at sysselmannen klarte å ta hånd om helikopterstyrten i 1983 hadde mer med økt mobilitet og tilstedeværelse å gjøre, enn det hadde med en bedret sovjetisk holdning til hans politimyndighet. Det kan se ut til at konflikten rundt norsk suverenitet heller ble dypere som følge av Hopen-krisen. Den sovjetiske holdningen til tross, ble sysselmannens og Norges posisjon på øygruppen, og norsk suverenitetshevdelse betraktelig styrket i perioden 1977 til 1983, noe de to helikopterhavariene illustrerer eksemplarisk.

6.2 Sekundærproblemstilling 1.

”Hvordan håndterte norske myndigheter den sovjetiske flystyrten på Hopen 28. august 1978, og hvordan brøt dette med tradisjonell norsk svalbardpolitikk”.

Håndteringen av Hopen-krisen bar preg av en pragmatisk samarbeidsvilje kombinert med urokkelige prinsipper. Denne samarbeidsviljen var en utstrakt hånd som tok sikte på å dempe konfliktnivået mellom Norge og Sovjetunionen, og sørge for at krisen ikke ble mer kostbar for det bilaterale forholdet en hva som var nødvendig for å styrke norsk jurisdiksjon og suverenitet. Dette manifesterte seg i sovjetiske observatører, både på Hopen, og i Oslo da ferdsskriveren ble avlest. Å tillate sovjetisk personell å foreta seg opprydningsarbeidet var også sentralt, men her kommer prinsippfastheten til uttrykk ved at havarikommisjonen fikk utført sitt arbeid først og sikret seg sentrale vrakrester; blant annet den omstridte ferdsskriveren. Den pragmatiske samarbeidsviljen er ikke noe nytt, men noe som lenge har vært normen i norsk utenrikspolitikk ovenfor Sovjetunionen, både bilateralt og på Svalbard. Prinsippfastheten som norske myndigheter utviste er derimot mer nytt, og representerer i så måte et brudd i norsk svalbardpolitikk. Ferdsskriveren var nøkkelen til en grundig og troverdig havarirapport, og uten denne ville etterforskningen blitt et sovjetisk anliggende. For

at norske myndigheter skulle oppfylle krisens primære målsetning var besittelse og avlesning av denne avgjørende. Ferdsskriveren var det som på filmspråket kalles en MacGuffin; en gjenstand som er sentral for filmens handling og karakterenes motivasjon, men ubetydelig i seg selv, slik som malteserfalken eller kofferten i Pulp Fiction. At norske myndigheter ikke ga etter for det sovjetiske presset hadde først og fremst sin bakgrunn i ønsket om å styrke norsk suverenitet og jurisdiksjon på øygruppen, men også som følge av et stort press fra opinionen.

Å si at Hopen-ulykken markerte et brudd i hvordan norske myndigheter forholdt seg til slike ulykker på Svalbard er en noe upresis betegnelse. Det er mer presist å karakterisere det som et gjennombrudd, eller et vendepunkt. Som vi har sett ble det gjort forsøk på en selvstendig norsk etterforskning etter helikopterstyrten på Hansbreen i 1977. At styrking av suverenitet, jurisdiksjon og politimyndighet ble prioritert over et godt forhold til Sovjetunionen er derimot nytt, og kan anses som det største bruddet i denne sammenhengen.

6.3 Sekundærproblemstilling 2.

”Hvilke konsekvenser hadde den norske håndteringen av Hopen-krisen for norsk suverenitet og Norges forhold til Sovjetunionen”.

Som nevnt tidligere skal Hopen-krisens konsekvenser vært små og kortvarige for det bilaterale forholdet, samtidig som den skal ha konsolidert sysselmannens posisjon som øverste ansvarlige ved ulykker på øygruppen. Det finnes lite som tyder på at den førstnevnte ikke stemmer med virkeligheten, men sistnevnte krever en grundigere nyansering. Håndteringen av Hopen-krisen var et stort skritt i retning av å konsolidere sysselmannens og Norges posisjon på Svalbard, men som brannsakene fra 1979 har vist oss var ikke dette prosjektet fullført. Det ser heller ut til at partene var lengre fra hverandre enn noen gang før. Presedensen som ble opprettet med den franske flystyrten fra 1967 ble erstattet med en ny etter Hopen, men Sovjetunionens holdning ser likevel ut til å ha blitt forverret. Det ser med andre ord ut til at Sovjet ikke var villig til å akseptere denne nye praksisen, noe som kom til uttrykk gjennom en krassere retorikk. Dette tyder i retning av at konsolideringsprosjektet langt ifra var fullført i 1978, og at vi må se nærmere på 1980-tallet, og kanskje så sent som 1990-tallet før vi finner et Sovjetunionen eller Russland som respekterer norsk jurisdiksjon i henhold til ulykker og luftfart. Et interessant spørsmål som melder seg i denne sammenhengen, som havner utenfor denne oppgavens tidsavgrensning, er hvorvidt den norske

stillingen ble konsolidert som følge av en aktiv norsk handlingsplan (som sysselmanen etterspurte i 1981), eller om det kom av indre forhold i Sovjetunionen, slik som økonomisk stagnasjon på 1980-tallet, eller politisk kollaps på 1990-tallet. En offentlig utredning fra 1999 har hevdet at Sovjetunionen, og senere Russland i større grad innrettet seg etter norsk miljøvernregulering utover 1980 og 1990-tallet.³⁹⁸ Det er rimelig å anta at man kan gjøre lignende funn hvis man ser nærmere på luftfartregulering, og utøving av politimyndighet ved ulykker.

En annen nyansering som bør tas i betraktning er at brannsakene var en ulykke som var tettere på de lokale sovjetiske myndighetene enn hva Hopen-ulykken var. Hopen var som nevnt, først og fremst et bilateralt anliggende mellom Norge og Sovjetunionen fremfor en sak mellom sysselmanen og konsulen i Barentsburg. Selv om Sovjetunionen kan ha akseptert den nye standarden som ble satt på Hopen, er det ikke gitt at dette ville gitt utslag innad i de sovjetiske bosetningene på Svalbard. Fra et sovjetisk synspunkt kan med andre ord Hopen-ulykken og brannsakene ha blitt ansett som urelaterte. Det er også tydelig at etterforskningsforsøket etter brannsakene var et større tegn på at Barentsburgs handlefrihet var under press enn hva Hopen-krisen ga uttrykk for. Selv om suverenitetsproblemene helt klart hadde en bilateral dimensjon, var brannsakene, samt helikopterstyrtene fra 1977, først og fremst en maktkamp mellom konsulen og sysselmanen. Hopen-krisen bar heller preg av å være en maktkamp mellom Oslo og Moskva. Som nevnt i kapittel 5 var konsekvensene av Hopen-krisen for forholdet til Norge og Sovjetunionens først og fremst mellomstatlige, selv om brannsakene har vist oss at retorikken ble krassere, og holdningen skjerpet lokalt. Hopen-krisen skal ha markert et bunnpunkt i forholdet lokalt på Svalbard, og dette kommer til uttrykk i holdningsendringen i 1979. Likevel ble situasjonen bedret innen Grøndahls avgang i 1981, og situasjonen kan se ut til å ha blitt betydelig bedre på visse områder.

På samme måte kan man hevde at konsekvensene for norsk suverenitet ikke nødvendigvis gjorde seg gjellende på Svalbard, selv om Hopen anses som en del av øygruppen. Den viktigste virkningen av Hopen-krisen lå i at norske myndigheter fikk selvtilliten til å være mer ambisiøse i svalbardpolitikken og konsolideringsarbeidet.

Helikopterstyrtene fra 1983 kunne bekrefte hvor vidt sysselmansens posisjon ble styrket dersom han ikke hadde kommet først til åstedet. Konsulen, eller ledelsen i Trust Arktikugol hadde ikke anledning til å verken trenere eller varsle i dette tilfellet, og hvor vidt holdningsendringen fra 1979 ble vedvarende, og om sysselmansens posisjon ble konsolidert

---

³⁹⁸ NOU 1999: 21: Kapittel 4.1.1

kan derfor ikke avklares i denne omgang. Det er ikke tvil om at sysselmanen maktet å utøve mer politimyndighet, men heller om Sovjetunionen respekterte den.

6.4 Diskusjon

De aller fleste funnene i denne oppgaven samsvarer godt med den eksisterende forskningslitteraturen, og bidrar til å nyansere fremfor å avkrefte den. Sakene og episodene som har blitt trukket frem som fundamentale for å forstå krisen hadde absolutt sine implikasjoner, men først og fremst for bildet opinionen hadde av Svalbard, og presset dette førte med seg.

Når det kommer til Hopen-krisens virkninger for forholdet lokalt på Svalbard markerte krisen absolutt et bunnpunkt slik Tamnes har hevdet (tatt brannsakene i betraktning), men ifølge sysselmanen ser dette ut til å ha vært kortvarig. Arlovs karakterisering av at sysselmanen befestet sin posisjon som øverste ansvarlige ved redningsoperasjoner og ulykker er det derimot mer tvil om. Igjen er det mest av alt den sovjetiske holdningen som gjør at denne karakteristikken blir uriktig. Sysselmans autoritet og Norges suverenitet var i stor grad avhengig av hvordan fremmede makter stilte seg til den, og dette ser ikke ut til å ha blitt bedret som følge Hopen-krisen. Sysselmans evne til å håndtere slike saker ble absolutt bedret, men her spilte helikopterstyrtene i 1977 en mer grunnleggende rolle. Til syvende og sist bidro Hopen-krisen til å styrke norske myndigheters ambisjonsnivå, og bekreftet behovet for mobilitet for å øke tilstedeværelsen som helikopterstyrtene i 1977 hadde blottlagt.

Det norske konsolideringsprosjektet var ikke fullført i 1978, men situasjonen utviklet seg i riktig retning. Suverenitets og jurisdiksjonsutøvelsen ble styrket, og med tiden kan det ha bidratt til en positiv sovjetisk holdningsendring. Derfor ville det vært av interesse å følge utviklingen denne oppgaven har redegjort for videre gjennom 1980 og 1990-tallet.

Mye har endret seg siden 1978, men de grunnleggende aspektene i denne oppgaven finnes fortsatt. Svalbardtraktaten har ikke blitt revidert, og Russland er fortsatt tilstede på Svalbard; riktig nok i betraktelig mindre grad. Selv om den kalde krigen er over er fortsatt Russland til stede i det norske trusselbildet. Nordflåten er fortsatt av stor betydning for Russland, og det samme gjelder Svalbards strategiske rolle. Det er fortsatt helikopteraktivitet på Kapp Heer, og de fortsetter å havarere; senest i 2017, men også i 1991 og 2008. Man har ikke de samme problemene i dag som man hadde i 1978, men dersom Russland øker sin

tilstedeværelse og interesse for øygruppen kan situasjonen endre seg. Likevel har Norge i dag presedensen med seg, og et nytt russisk bilateraliseringsprosjekt vil derfor bære liten vekt, mye takket være arbeidet som ble gjort for å styrke norsk suverenitet og jurisdiksjon på 1970-tallet.

7. Litteraturliste:

Acton, E., & Stableford, T. (2007). *The Soviet Union, a documentary history (Vol.2). 1939-1991*. Exeter: University of Exeter press

Airforce.ru. (2014. 31. august). Аварии и катастрофы Ту-16. Hentet fra <http://www.airforce.ru/content/okb-tupoleva/1453-avarii-i-katastrofy-tu-16/>

Arlov, T. & Albrethsen, S. E. (1988). The discovery of Svalbard—a problem reconsidered. *Fennoscandia archaeologica*, 105-110.

Arlov, T. (1996). *Svalbards historie: 1596-1996*. Oslo: Aschehoug

Arlov, T. (2011). *Den rette mann: Historien om Sysselmannen på Svalbard*. Trondheim: Tapir akademisk forlag

Ausland, J., C. (1983). *Norge og en tredje verdenskrig: En kritikk av norsk sikkerhetspolitikk (En studie- og debattbok om vår sikkerhetspolitikk)*. Oslo: Universitetsforlaget

Bakken, B., T. & Hærem T. (2020). Betydning av enkeltindivider i krisehåndtering: Lederen som strategisk beslutningstaker. I Dyndal, G., L. & Larssen, A., K. (Red.), *Strategisk ledelse i krise og krig: Det norske systemet* (S. 101-119). Oslo: Universitetsforlaget.

Beadle, A., W., & Diesen, S. (2015). *Globale trender mot 2040 – implikasjoner for forsvarrets rolle og relevans* (FFI-rapport 01452). Hentet fra <https://publications.ffi.no/nb/item/asset/dspace:2517/15-01452.pdf>

Berg, R. (1995). *Norge på egenhånd, Norsk utenrikspolitikks historie, bind 2*, Oslo: Universitetsforlaget

Berg, R. (2008). *Selvstendig og beskyttet: Det stormaktsgaranterte Norge fra Krimkrigen til NATO*. Bergen: Fagbokforlaget

- Berg, R. (2016) *Norsk utenrikspolitikk etter 1814* (utsyn og innsikt). Oslo: Det norske samlaget
- Børresen, J., Gjeseth, G., & Tamnes, R. (2004). *Allianseforsvar i endring: Norsk forsvarshistorie*, bind 5, Eide forlag
- Børresen, J. (2013). Krisehåndtering til sjøs. I Kjølberg, A., & Heier, T. *Mellom fred og krig: Norsk militær krisehåndtering* (S. 93-111). Oslo: Universitetsforlaget.
- De Carvalho, B. (2013). Engasjement som norsk nasjonal interesse. *Internasjonal Politikk*, 71(3), 407-420.
- De Carvalho, B., & Neumann, I. (Red.). (2015). *Small states and status seeking: Norway's quest for international standing* (The new international relations). London: Routledge.
- Dyndal, G., L. Fremssyn om sikkerhetsdynamikken og truslene. I Dyndal, G., L. & Larssen, A., K. (Red.), *Strategisk ledelse i krise og krig: Det norske systemet* (S. 35-60). Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, K., E., & Pharo, H. (1997) *Kald krig og internasjonalisering: Norsk Utenrikspolitikk historie*, bind 5, Oslo: Universitetsforlaget
- Fermann, G. (Red.). (2014). *Utenrikspolitikk og norsk krisehåndtering*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Frydenlund, K. (1982). *Lille land - hva nå?: Refleksjoner om Norges utenrikspolitiske situasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fure, O., B. (1996). *Mellomkrigstid: Norsk utenrikspolitikk historie*, bind 3, Oslo: Universitetsforlaget
- Galtung, J. & Treholt, A. (2010). *Hva var det du prøvde å få til? En dialog om politikk og kold krig*. Transcend university press

- Grydehøj, A., Grydehøj, A., & Ackrén, M. (2012). The Globalization of the Arctic: Negotiating Sovereignty and Building Communities in Svalbard, Norway. *Island Studies Journal*, 7(1).
- Hague, R., Harrop, M., & McCormick, J. (2016). *Comparative government and politics: An introduction* (10. Utg.). New York, NY: Palgrave.
- Hansen, S., Kjølleberg, E., Lior, H., Jacobsen, A. R., & Toverud, L. (2015, 8. februar). Iskaldt kappløp, NRK. Hentet fra <https://www.nrk.no/dokumentar/xl/iskaldt-kapplop-1.12181209#authors--expand>
- Hobbes, T. (1651). *Leviathan: Or the matter, forme & power of a common-wealth ecclesiastical and civill*. St. Pauls Church yard: Andrew Crooke. Hentet fra http://www.gutenberg.org/files/3207/3207-h/3207-h.htm#link2H_4_0223
- Holtsmark, S., G. (1988). Between "russophobia" and "bridge-building": The Norwegian government and the Soviet Union 1940-1945 (Vol. 5/1988, Forsvarsstudier (Oslo: 1987-2006: online). Oslo: Institutt for forsvarsstudier.
- Holtsmark, S., G. (Red.), (2015). *Naboer i frykt og forventning: Norge og Russland 1917-2014* (Vol. 2), Norge og Russland 1814-2014)). Oslo: Pax.
- Horensma, P. (1991). *The Soviet Arctic*. London: Routledge.
- Hønneland, G. (2017). *International politics in the arctic: Contested borders, natural resources and Russian foreign policy*. I. B. Tauris
- Hønneland, G. (Red.). (2020). *Arctic governance: Law and politics* (2.utg), (Vol. 1). Arctic governance. I. B. Tauris
- Hønneland, G. (2020). *Russia and the arctic: environment, identity and foreign policy* (2.utg). I.B. Tauris

- Ingolfsdottir A., H. (2014). Environmental security and small states. I Archer, C., Bailes, A., J., K., & Wivel A. *Small states and international security* (S. 80-93). New York: Routledge
- Jaklin, A. (2009). *Isfront: den kalde krigen i Nord*. Gyldendal norsk forlag
- Jørgensen, J. H. (2010). *Russisk Svalbardpolitikk: Svalbard sett fra den andre siden*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Jørgensen, J. H. (2013). Hvor normalt kan Svalbard bli? Et lite stykke Russland i møte med norsk forvaltning. *Nordisk Østforum*, (04), 327-351.
- Knutsen, T., L. (2014). Halford J. Mackinder, Geopolitics, and the Heartland Thesis. *International History Review*, 36(5), 835-857.
- Koivurova, T., & Holiencin, F. (2017). Demilitarisation and neutralisation of Svalbard: How has the Svalbard regime been able to meet the changing security realities during almost 100 years of existence? *Polar record*, 53(2), 131-142.
- Larsen, A., K. (2016). Russiske energiresurser i Arktis: økonomi og politikk. *Nordisk østforum*, 30(4), 1-22.
- Maass, M. (2017). *Small states in world politics*. Manchester: Manchester University Press.
- McClelland, J., S. (1996). *A history of western political thought*. Routledge
- McGwire, M. (2010). *Soviet Military Objectives. Military Objectives in Soviet Foreign Policy*. Brookings institute press
- Møller, J. (2015). *Statsdannelse, regimeforandring og økonomisk utvikling* (2. Utg). København: Hans Reitzels forlag.
- Nordli, O. (1986). *Min vei: Minner og meninger*, Oslo: Tiden.

- Ouimet, M. (2003). *The rise and fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet foreign policy* (New Cold War history). Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Riste, O. (1991). Isolasjonisme og stormaktsgarantiar: Norsk tryggingspolitikk 1905-1990 (Vol. 3/1991, *Forsvarsstudier* (Oslo: 1987-2006: trykt utg.)). Oslo: Institutt for forsvarsstudier.
- Riste, O. (2004). *Norway's foreign relations: A history* (2 utg.) Oslo: Universitetsforlaget.
- Russland vil styrke sin tilstedeværelse på Svalbard – ber om møte med Norge, 4 februar 2020, *Aftenposten*
- Solstrand, R., H. (1987). Norsk krisehåndtering i fred. *Norsk militært tidsskrift*, 157(5).
- Statistisk sentralbyrå. (1977). Stortingsvalget 1977. *Norges offisielle statistikk A920*. Oslo: Universitetsforlaget
- Suny, R., G. (2011). *The Soviet experiment: Russia, the USSR, and the Successor states* (2.utg.). New York: Oxford university press
- Sverdrup, J. (1996) *Inn i stormaktspolitikken: Norsk utenrikspolitikks historie*, bind 4, Oslo: Universitetsforlaget
- Søreide, O., & Børsting, T. (1994). *Hopen: Ishavsøy og meteorologisk stasjon: Norsk-arktisk værtjeneste: Den tysk-arktiske værtjenesten 1940-45*. Øystese: Friske tankar.
- Tamnes, R. (1987). *Svalbard mellom øst og vest: kald krig og lavspenning i nord 1947-1953*. Forsvarshistorisk forskningssenter.
- Tamnes, R. (1991). Svalbard og stormaktene: Fra ingenmannsland til kald krig 1870-1953 (Vol. 7/1991, *Forsvarsstudier* (Oslo: 1987-2006: online)). Oslo: Institutt for forsvarsstudier.

Tamnes, R. (1997). *Oljealder: 1965-1995*: Norsk utenrikspolitisk historie, bind 6, Oslo: Universitetsforlag.

Totland, P. (2016). *Kaldfront: Konfliktområdet Svalbard gjennom 100 år*. Oslo: Cappelen Damm.

Østreng, W. (1975). *Det politiske Svalbard*. Oslo: Gyldendal.

Østreng, W. (1982). *Sovjet i nordlige farvann: Atomstrategien, Nordflåten og norsk sikkerhet*. Oslo: Gyldendal.

Waltz, K. (1954). *Man, the State, and War: A theoretical analysis*. New York: Columbia University Press.

Wozniuk, V. (1990). *Understanding Soviet foreign policy: Readings and documents*. New York: McGraw-Hill.

7.1 Oppslagsverk:

Federal aviation administration. (2017). *Pilot/controller glossary*. Hentet fra https://www.faa.gov/air_traffic/publications/media/PCG_10-12-17.pdf

Garrett, P., Jacobowski, M., Pike, J., & Vick, C. (2000, 8. august). TU-16 Badger (Tupolev). *Federation of american scientists*. Hentet 16. mars 2021 fra <https://fas.org/nuke/guide/russia/bomber/tu-16.htm>

Knudsen, O., F. (2018, 20. februar). Kondominat. *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/kondominat>

7.2 Lover og Traktater:

Grunnloven. (1814). Kongeriket Noregs grunnlov (LOV-1814-05-07). Hentet fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17-nn#KAPITTEL_1

NATO/Atlantehavspakten. (1949). Traktat for det nordatlantiske området. (04-04-1949 nr 1 Multilateral). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/1949-04-04-1>

Overenskomst om internasjonal sivil luftfart. (1945). (07-12-1944 nr 1 Multilateral). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/1944-12-07-1> og https://www.icao.int/publications/Documents/7300_cons.pdf

Svalbardloven. (1925). Lov om Svalbard (LOV-1925-07-17-11). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1925-07-17-11>

Svalbardtraktaten. (1920). Traktat mellom Norge, Amerikas Forente Stater, Danmark, Frankrike, Italia, Japan, Nederlandene, Storbritannia og Irland og de britiske oversjøiske besiddelser og Sverige angående Spitsbergen. (LOV-1920-02-09). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1920-02-09>

7.3 Primærkilder:

Justisdepartementet:

RA/S-3579/D/db/79 Havarikommissjonen for sivil beredskap: Havarirapport; Hopen-ulykken

- 1.9.1978, Vitneavhør; fiskebåt
- 2.9.1978, Vitneavhør; Hopen-Radio
- 30.8.1978, Hovedredningsentralen: Bodø; Journal
- 31.8.1978, Hovedredningsentralen: Bodø; Journal
- 1.9.1978, Hovedredningsentralen: Bodø; Journal
- 4.10.1978, Hilsen fra lege v/Banak til havarikommisjonen
- 15.11.1978, Kvittering; tilbakelevering av vrakrester
- 25.1.1979, Personlig melding
- 6.4.1979, Utkast til havarirapport; forord
- 23.4.1979, Notat: Tilbakemelding fra FFI
- 13.6.1979, Vedr. Rapport om Hopen-ulykken

Sysselmannen på Svalbard:

SATØ/S-1475/D/Da/L0005, Organisasjon. Bjørnøya. Hopen. Jan Mayen.

- 1.8.1980, konsept til notat

Utenriksdepartementet:

RA/S-6794/D/Db/Dbb/L1699, Sovjetunionens bruk av helikopter på Svalbard 1970-1977

- 23.8.1975, The landing of Sovietrussian helicopters in national parks
- 17.11.1976, Svar på spørsmål til stortingets spørretime
- 17.8.1977, Notat fra samtale med konsul Rynnikov
- 17.8.1977, Notat fra samtale med visekonsul Kovalenok
- 23.8.1977, Fotografier fra åstedet
- 17.11.1977, Notat; luftfartsdirektoratet om svensk havari
- 9.11.1978, Endringer i forskriftene om luftfart på Svalbard
- 27.12.1979, Landinger/overflygninger av norske militærfly på Svalbard

RA/S-6794/D/Db/Dbb/L1700, Sovjetunionens bruk av helikopter på Svalbard 1977-1979

- 15.9.1977, Russisk helikopterhavari på Svalbard
- 21.12.1977, Havarirapport
- 20.11.1978, Uregelmessigheter med russiske helikopterflygninger innenfor Longyear trafikkinformasjonsone (TIZ)
- 22.1.1979, Militær vurdering av Kapp Heer 1979

RA/S-6794/D/Db/Dbb/L1701, Ishavsinteresser Svalbard I, Norske interesser 1970-1979

- 14.8.1975, Trygve Brattelis tale i Tromsø
- 5.9.1978, AKP (ml) virksomhet på Kapp Heer
- 11.8.1976, Befaring av helikopterstasjonen på Kapp Heer
- 5.10.1979, Sovjetisk protest mot anløp av norsk kystvaktfartøy i Longyearbyen
- 26.10.1979, Anløp på Svalbard av norske marine og kystvaktfartøyer

RA/S-6794/D/Db/Dbb/L1715, Norsk-sovjetiske drøftelser om Svalbard-spørsmål 1972-1979

- 22.4.1974, Notat: Norsk Svalbardpolitikk
- 29.1.1975, Notat: samtale med ambassaderåd Smirnov
- 29.9.1976, Innkommende melding: referat: møte mellom Frydenlund og Gromyko
- 31.10.1977, Notat: det norsk sovjetiske forhold i Nord

RA/S-6794/D/Db/Dbb/L1718, Ishavsinteresser Svalbard II, fremmede interesser 1970-1979

- 18.9.1979, Svar til Jus. Dr. Bo Johnson
- 20.10.1979, Innkommet melding: Sovjetisk holdning til norsk suverenitet på Svalbard
- 12.9.1979, Innkommet melding: Brannsaken; hva bør nå foretas?
- 17.10.1979, Notat: Sovjetisk holdning til norsk straffejurisdiksjon
- 22.6.1979, Sovjetisk holdning til norsk straffejurisdiksjon
- 19.6.1979, Notat: Sovjetisk holdning; tilbakemelding fra Sysselmann Grøndhal

US Department of state:

Hentet fra wikileaks.org

- 22.7.1975, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Henry Kissinger https://wikileaks.org/plusd/cables/1976OSLO05578_b.html
- 29.10.1976, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Henry Kissinger https://wikileaks.org/plusd/cables/1976OSLO05578_b.html
- 5.9. 1978, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr. https://wikileaks.org/plusd/cables/1978OSLO04333_d.html
- 7.9.1978, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr. https://wikileaks.org/plusd/cables/1978OSLO04403_d.html
- 8.9.1978, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr. https://wikileaks.org/plusd/cables/1978OSLO04413_d.html
- 19.10.1979, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr. https://wikileaks.org/plusd/cables/1979OSLO05428_e.html
- 23.10.1979, telegram fra den amerikanske ambassaden i Oslo til utenriksminister Cyrus Vance Sr. https://wikileaks.org/plusd/cables/1979OSLO05493_e.html

Forsvarsdepartementet:

Avgradert og tilsendt på etterspørsel

- 5.9.1978, Den sovjetiske flystyrte på Hopen, informasjon i NATO
- 8.9.1978, Rapport fra utenriksstasjon: Hopen i den røde stjerne
- 23.5.1979, DNA-delegasjon møte med Zemskov
- 17.3.1980, Brev fra FAM

Oslo militære samfunn:

RA/RAFA-4131/F/Fa/L0094/0011, Sysselmann Jan S. Grøndahl, Svalbard. Problemer før og nå

- 2.10.1981, Sysselmann Jan S. Grøndahls sluttrapport

Norsk offentlig utredning:

- NOU: 1976: 60. (1976). *Transport innen Svalbard: Utredning om samordning og regulering av den interne trafikk på Svalbard*. Håkon Brien. Hentet fra <http://www.nb.no>
- NOU: 1999: 21. (1999). *Lov om miljøvern på Svalbard – (Svalbardmiljøloven)*. Miljøvernlovutvalget for Svalbard. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-1999-21/id141860/?ch=1>
- NOU: 2007: 15. (2007). *Et styrket forsvar*. Forsvarspolitisk utvalg. Hentet fra <https://www.nb.no/items/13aea7e631a3d33bb3954a991e5c6e26?page=0>
- NOU: 2016: 19. (2016). *Samhandling for sikkerhet – beskyttelse av grunnleggende samfunnsfunksjoner i en omskiftelig tid*. Sikkerhetsutvalget. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-19/id2515424/?ch=1>

Stortingsarkivet:

- Den utvidede utenriks og konstitusjonskomiteen; Referat 26. januar. 1959
- Den utvidede utenriks og konstitusjonskomiteen; Referat 8. februar 1977
- Den utvidede utenriks og konstitusjonskomiteen; Referat 6. oktober 1978
- Den utvidede utenriks og konstitusjonskomiteen; Referat 24. november 1978
- Den utvidede utenriks og konstitusjonskomiteen; Referat 1. februar 1984

- Stortingstidende, 21. november 1978
- Utenriks og konstitusjonskomiteen (1979). *Budsjett-innst. S. nr. 15: Innstilling fra utenriks- og konstitusjonskomiteen om Svalbardbudsjettet 1980.* (St. prp. nr. 1). Hentet fra https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1979-80&paid=6&wid=aII&psid=DIVL140&pgid=aII_0337

Stortingsmeldinger:

- Justis og politidepartementet. (1975). *Vedrørende Svalbard.* (Meld. St. 39 (1974-75)). Hentet fra <http://www.nb.no>
- Justisdepartementet. (1986). *Svalbard.* (Meld. St. 60 (1985-86)). Hentet fra <http://www.nb.no>

7.4 Aviskilder:

Hentet fra <http://www.nb.no>

Arbeiderbladet. (1983, 19. juli). Sovjet-piloten feilbedømte avstanden. S. 11

Aftenposten:

- Hegna, L. (1978, 31. august, aftenutgaven). Meteorologer fant vraket. *Aftenposten*, S.1
- Berg, J., Hellstrøm, U. & Hegna, L. (1978, 1. september, morgenutgaven). Flyet sprengt i småbiter – syv funnet omkommet. *Aftenposten*, S. 18
- Myhre, J. (1978, 1. september, aftenutgaven). Demonstranter i Longyearbyen. *Aftenposten*, S.1
- Brynildsen, H., Heimar, B., Hennem, S., B., Ramberg, T. & Vatne, H. (1978. 2. september, morgenutgaven). Leder. *Aftenposten*, S.2

Finnmark Dagblad, (1978, 24. juli). Ny sovjetisk grensekrenkelse, S. 16

Finnmarksposten:

- Finnmarksposten, (1978, 25. juli). Vanlig etterretning eller signal til Norge, S. 6-7
- Finnmarksposten, (1978, 25. juli). Ser med alvor på grensekrenkelsene, S. 12

Nordlys. (1983, 18. juli). Udramatisk etter helikopterhavari. S. 2 & 8

Verdens gang:

- Gram, N. (1978, 31. august). Sovjetisk militærfly i fjellveggen på Hopen. *Verdens gang*. S. 8
- Verdens gang. (1978, 1. september). Moskva er taus. S. 1
- Hjorth-Larsen, A., & Sørensen, I. (1978, 2. september). Russerne like tause. *Verdens gang*. S. 1 & 6
- Verdens gang, (1978, 4. september). Russisk stor-flyplass?. S. 7
- Hjorth-Larsen, A., Spang, M., M., Helsingeng, T., & Sørensen, I. (1978, 4. september). Russerne fast på Bjørnøya?. *Verdens gang*. S.5
- Verdens gang, (1978, 4. september). Russerne liker ikke kors... S. 8
- Hjorth-Larsen, A., & Karlsen, B., I. (1978, 13. september). Statsråd valle på gummisåler. *Verdens gang*. S. 1 & 11

7.5 Illustrasjoner og bilder:

Bilde: 2.1.1 Kart over Svalbard (2017). Hentet fra

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-1-s-sva-20172018/id2574190/?ch=12>

Bilde: 2.2.3 Svalbardbudsjettet 1970-1985. Hentet fra Arlov, T. (1996). *Svalbards historie: 1596-1996*. Oslo: Aschehoug S. 386

Bilde: 2.3.2 Illustrasjon over den sovjetiske marineøvelsen summerex 1985. Hentet fra Tamnes, R. (1997). *Oljealder: 1965-1995: Norsk utenrikspolitisk historie*, bind 6, Oslo: Universitetsforlag. S. 34

Bilde: 2.3.2.1 Sovjetiske ubåters operasjonsområde i 1985. Hentet fra Tamnes, R. (1997). *Oljealder: 1965-1995: Norsk utenrikspolitisk historie*, bind 6, Oslo: Universitetsforlag. S. 33

Bilde: 4.3.1 Nervekrigen er innledet. Hentet fra *Verdens Gang* (2. September 1978).

